دافغانستان اسلامي جمهوري دولت د علومو اکاډمي

معاونیت بخش علوم بشری

مرکز زبانها و ادبیات

د پښتو ژبې او ادبیاتو انستیتوت

کابل

خېړنیزه، ژبنۍ، ادبي او فولکلوري میاشتنۍ مجله

د تاسیس کال: ۱۳۱۰ لمریز

گڼه: ۸-۹-۱۰

یادونه:

✓ مقاله دې له یوې رسمې پتې څخه چې په هغې کې د لیکوال نوم، تخلص، علمي رتبه، د ټېلېفون شمېره او برېښلیک پته وي د علومو اکاډمۍ ادارې ته را ولېږل شي.

✓ را لېږل شوې مقاله باید پوهنیزه ـ څېړنیزه، بکره او له منل شوو علمي معیارونو سره برابره وي.

✓ را لېږل شوې مقاله باید په بله خپرونه کې نه وي خپره شوې.

✓ د مقالې سرلیک باید لنډ او له منځپانګې سره سمون ولري.

✓ مقاله باید د ۸۰ او ۲۰۰ کلمو ترمنځ لنډیز ولري او د څېړنې پوښتل شوې پوښتنه ځواب کړای شي. همدغه راز لنډیز باید د یونسکو په یوې ژبې ژباړل شوی وي.

✓ مقاله باید د سریزې، اهمیت، مبرمیت، موخې، د څېړنې پوښتنې، د څېړنې روش، پایلې او اخځونو لرونکې وي او په متن کې اخځلیک ته نغوته شوې وي.

✓ مقاله باید د لیکوالۍ له اصولو سره سمه وي، املایي او انشایي تېروتنې ونه لري.

✓ د مقالې حجم حد اقل یې ۷ مخه او حد اکثر یې ۱۵ معیاري مخونه وي، د فونټ سایز ۱۳، د کرښو ترمنځ فاصله باید (Single) وي او ادارې ته دې سافت او هارد کاپي دواړه را ولېږل شي.

✓ د مجلې کتنپلاوی د علومو اکاډمۍ د نشراتي لایحې له مخې د یوې مقالې د تائید او رد واک لري.

✓ د رالېږل شوو مقالو شننه او څېړنه د لیکوالو فکري زېږنده ده، لیکوال ته بویه چې سپیناوی یې په خپله وکړي، اداره یې په سپیناوي کې کوم مسوولیت نه لري.

✓ د مجلې له چاپ شوو مقالو څخه استفاده کول، بې له اخځه جواز نه لري.

✓ ادارې ته رالېږل شوې مقاله بېرته لیکوالو ته نه ورکول کېږي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خپرندوی: د علومو اکاډمۍ د اطلاعاتو او عامه اړیکو ریاست

مسوول مدیر: څېړنوال سیدنظیم سیدي

مهتمم: څېړندوی شکیلا میاخېل

کتنپلاوی:

څېړنپوه ډاکټر خلیل الله اورمړ

څېړنپوه نصرالله ناصر

څېړنوال عبدالظاهر شکېب

څېړنوال محمد آصف احمدزی

ډیزاین: محمد مجتبی

چاپ ځای: شمشاد هاشمي مطبعه

تیراژ: **۵۰۰** ټوکه

پته: د افغانستان د علومو اکاډمي، طره باز خان واټ،

کابل، نوی ښار، د شابوبو جان کوڅه

د اړیکو شمېرې:

۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ - ۰۷۹٦٦۵۰٦۵۸

د مجلې برېښلیک: magazinekabul@gmial.com او

informationasakabul@gmail.com

کلنۍ ګډون بیې:

په کابل کې: ۹٦۰ افغانۍ

په ولایاتو کې: ۱۴۴۰ افغانۍ

په نورو هېوادونو کې: ٦۰ امریکایي ډالر

په کابل کې د یوې ګڼې بیه: ۸۰ افغانۍ

- د علومو اکاډمۍ د څېړونکو او استادانو لپاره: ۷۰ افغانۍ
- د زده کوونکو او محصلینو لپاره: ۴۰ افغانۍ
- د نورو ادارو لپاره: ۸۰ افغانۍ

لیکلړ

شمېره	سرلیک	لیکوال	مخګڼه
۱.	مستعار نومونه	څېړنوال محمد آصف احمدزی.........	۱
۲.	د ادبیاتو او ژانر اړیکې	څېړندویه ګل غوټۍ خاورې.............	۲۳
۳.	تصوف د اوس مهال..........	پوهندوی ډاکټر اجمل ښکلی.........	۳۹
۴.	د خوشحال انسان پالنه.......	رحمت الله حکیمي....................	۵۱
۵.	استاد عبدالحی حبیبي......	څېړنواله ظاهره هنګامه...............	۶۷
۶.	کومکي فعلونه او د	پوهنیار عبدالعظیم صدیقمل..........	۸۰
۷.	په لیکوالۍ کې د بهرنیو.....	پوهنیار فهیم بهیر....................	۹۶
۸.	په پښتو ادب کې.............	پوهنمل ډاکټر عزیز الله جبارخېل......	۱۱۵
۹.	د پښتو ژبې لومړنی.........	جانباز................................	۱۲۷
۱۰.	د خطي نسخو لنډه..........	نوماند څېړنیار شریف الله دوست.......	۱۳۷
۱۱.	اسطوره........................	حبیب الله میرخېل....................	۱۴۷
۱۲.	د استاد عبدالرؤف بېنوا......	څېړنوال عبدالشکور قیومي............	۱۵۸
۱۳.	په څېړنه کې د خاکې.........	سیداصغر هاشمي.....................	۱۶۹
۱۴.	د غزني د اندړو د سیمې.....	څېړنیار فضل الرحمن علیزی..........	۱۷۹

څېړنوال محمد اصف احمدزی

مستعار نومونه

لنډيز:

مستعار هغه نوم دی چې ليکوال، شاعر يا کوم بل شخص يې د سياسي، اجتماعي او اقتصادي لاملونو يا ستونزو له امله د خپل اثر د خپرولو پرمهال ږدي او د وخت په تېرېدو سره په خپله د ليکوال يا کوم بل چا له خوا په ډاګه کېږي او يا همداسې ناسپړلي پاتې وي.

مستعار نوم له زيانونو سره سره، ګټې هم لري؛ که ناوړه استفاده ترې کېږي، نو مضر تمامېږي او که نه ليکوال ته د خوندي فضا په برابرېدو او هغه ته د زيان نه رسېدو په موخه ګټور ثابتېدای شي.

له مستعار نوم څخه د نورو هېوادونو په څېر زموږ په هېواد او په ځانګړي ډول په پښتو ادب او چاپي رسنيو کې استفاده شوې ده، چې په دې ليکنه کې همدغه موضوع منعکسه او خبرې پرې شوې دي.

سريزه:

تاسو به ښايي له داسې ليکنو سره مخامخ شوي ياستئ، چې يوه مقاله يا شعر به مو لوستی وي، خو دا به درته نه وي په ډاګه شوې چې د دې ليکنې اصلي ليکوال څوک دی؟ يا دا چې د دې ليکنې د ليکوال په اړه درسره شک پيدا شوی وي او د ليکوالکي د پېژندلو په لټه کې به يې شوي يئ. د همدغه ډول ليکنو چې په مستعارو نومونو خپرې شوي، لړۍ له پخوا راهيسې د نړۍ په کچه پيل او تر ننه يې دوام کړی او تردې وروسته به هم دغه لړۍ روانه وي. په دې ليکنه کې همدغه د

مستعار نوم موضوع څېړل شوې ده.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

دا چې په مستعار نوم په پښتو ادب کې مختلفو لیکوالو او شاعرانو لیکنې کړې او آثار یې پنځولي دي، نو په کار ده چې د همدې ډول نوم د تیوري په اړه څېړنه وشي او هم د مستعارو معلومو نومونو نوملړ خپور شي، چې همدغه مسایل په دې لیکنه کې ځای په ځای شوي او څېړل شوي دي. په دې اړه د بحث مبرمیت او ګټه به دا وي چې زموږ څېړونکي او په ځانګړې توګه ځوانان به د څېړنې پرمهال د یوه لیکوال د نه پېژندلو له ستونزې سره نه مخامخ کېږي.

د څېړنې موخه:

له یوې خوا به د مستعار نوم تیوري روښانه شي او هم به یې په پښتو ګرامر کې ځای ځایګی جوت شي او هم به د پوهانو او څېړونکو مستعار نومونه (هغه چې ماته معلوم دي) په ډاګه شي، چې په دې سره به له یوې خوا لوستونکو ته په مستعار نوم د خپرې شوې لیکنې اصلي خاوند معلوم شي او هم به د لیکوال معنوي حق ثابت شوی وي.

د څېړنې پوښتنې:

د مستعار نوم د ایښودو عوامل څه دي؟

د مستعار نوم ګټې او زیانونه څه دي؟

مستعار نوم او تخلص څه توپیر لري؟

ایا مستعار نوم په پښتو ادب کې کارېدلی دی؟ او که دی، کوم دي؟

په مستعار نوم د خپرو شوو لیکنو اصلي لیکوال څنګه پېژندل کېږي؟

د څېړنې میتود:

په دې لیکنه کې له تشریحي او تحلیلي میتود څخه استفاده شوې ده.

د مقالې متن:

که له تېرې کابو یوې پېړۍ راپه دېخوا د افغانستان او نړۍ چاپي مطبوعاتو او ټولنیزو رسنیو ته پام وکړو، نو ځینې داسې لیکنې په کې پیدا کېږي، چې لیکوال به د خپل اصلي نوم پرځای یو بل نوم کارولی وي. همدغه ډول نوم په «مستعار نوم» یادېږي.

مستعار عربي کلمه ده چې په لغت کې په عاریت اخیستلو ته وايي. په پښتو – پښتو تشریحي قاموس کې یې دوه ډوله معنا راغلې ده: ۱- هغه څه چې په امانت اخیستل شوي وي. ۲- بدل، غیر اصلي، پردی(۱). دا هغه نوم دی چې یو شخص د خپل واقعي هویت د پټولو لپاره ترې استفاده کوي(۲). یا: دا هغه نوم دی چې لیکوال، لوبغاړی، مؤلف یا هر هنرمند یې د خپل اصلي نوم پرځای ږدي(۳).

په فرهنگ دهخدا کې یې لولو: مستعار نوم هغه نوم دی چې یو څوک یې په خپل ځان ږدي او هغه یې حقیقي نوم نه وي. دا نوم بیا د خپلو لیکنو، شعرونو او نورو پنځونو لپاره کاروي. مستعار نوم حقوقي اړخ نه لري. دا په تیوري کې هغه نوم دی چې د یوې لنډ مهالې دورې لپاره ټاکل کېږي، ترڅو یې خاوند د محدودیتونو په لرې کېدو سره د زیات کار آزادي ولري او فعالیت وکړي(۴).

دغه راز ویل شوي، مستعار نوم یو وهمي نوم دی چې یو شخص یا کله کله د څو کسانو یوه مجموعه یې د حقیقي هویت د پټولو په خاطر کاروي او د پټولو هدف یې د هغو کسانو له تعرض او تجاوز څخه ځان خوندي ساتل دي، چې د هغه له نظریاتو سره جوړ نه دي(۵).

مطلب دا چې، که یو شخص وغواړي خپل واقعي هویت پټ کړي، نو مستعار نوم ته پناه ور وړي. د مستعار نوم له لارې لیکوال غواړي د خپلې لیکنې مالکیت په غیر مستقیمه توگه ثبت کړي، چې د وخت په تېرېدو سره یې په خپله لیکوال او یا د هغه خپل خپلوان د دغه حق ادعا کولی شي، همداراز د لیکوال د زمانې نسل او یا وروستی نسل یې هویت ثابتوي.

لوستونکي او خاصتاً د لیکوال له زمانې وروسته نسلونه د هغو لیکنو په اړه کله کله له سرگردانۍ او سرخوږۍ سره مخامخ کېږي چې په مستعارو نومونو خپرې شوې دي، نو اړتیا ده چې دغه ډول نومونه هغوی ته په ډاگه شي، ترڅو یې له یوې خوا لیکوال له معنوي اړخه برخمن او له بلې خوا یې لوستونکی له لیکنې په ازادانه ډول د مأخذ په توگه استفاده وکړی شي.

البته «نوم» هغه کلمه ده چې د زمانې له نښودلو څخه پرته مستقله معنا لري او د یوه شي، شخص یا یوه کیفیت د نومولو لپاره استعمالېږي، لکه: سړی، لرگی(٦). پوهاند صدیق الله رښتین په خپل اثر «پښتو گرامر» کې لیکلي چې نوم ببلا بېل

انواع لري چې د مفهوم له مخې پنځه ډوله دي: خاص نوم، عام نوم، د جنس نوم، د ټولي (جمعیت) یا (اسم جمع) نوم او مجرد نوم.

خاص نوم، هغه دی چې یو ځانګړی شخص یا خاص شی معرفي کوي او یواځې پر یوه ټاکلي فرد دلالت وکړي، لکه: کابل، افغانستان. خاص نوم د استعمال له مخې څو ډولونه لري:

- محض نوم چې دز بېږېدنې پر وخت د یو چا لپاره وضع شوي وي، لکه حمید، غرغښت.
- لقب: هغه نوم دی چې د یوه صفت یا خصوصیت له مخې د درناوي په توګه چاته ورکړل شوی وي او پر هغې مشهور وي، مثلاً: لوی مختار.
- عرف: لنډ نوم دی چې د مینې یا حقارت له مخې عرفاً استعمالېږي، لکه: جانو (جان محمد)، ګلو (ګل محمد).
- تخلص: لنډ نوم دی چې شاعران او لیکوالان یې د ځان لپاره ټاکي، لکه: شیدا، هجري، خادم....
- عام نوم بیا هغه دی چې یو نامعلوم شی معرفي کوي او پر خپلو افرادو یو شان دلالت وکړي، لکه: سړی، اس(۷).

د نوم په اړه په لنډیز سره، دا پورتنۍ یادونه د دې لپاره وشوه، چې د نوم په برخه کې د «مستعار نوم» ځای ځایګی جوت شي. ما چې د پښتو څو ګرامرونه وکتل، نو هلته په کې د مستعار نوم په اړه څه تر سترګو نه شول؛ نه یې د تعریف په اړه څه و او نه هم دا جوته شوې چې مستعار نوم د نومونو د ډلبندۍ په کوم ډول پورې اړه لري. لکه مخکې چې وویل شول، خاص نوم هغه دی چې یو خاص کس یا شی راپېژني او د یوه معین شخص لپاره کارول کېږي، نو مستعار نوم خو په دې چوکاټ کې ځکه نه شي راتلی چې په دې نوم (مستعار) نومول شوی شخص هر چاته معلوم نه وي او بله دا چې، مستعار نوم، لکه: لمر، علاقمند، بېچاره... په یوه ځانګړي شخص نه اطلاق کېږي، بلکې د عام نوم په چوکاټ کې ځان ځایوي.

نو زما په اند، که د یو چا مستعار نوم عام شوی وي او لوستونکي پوه شوي وي چې دا د فلاني مستعار نوم دی، نو د «خاص نوم» په دایره کې راځي او که مشهور نه وي او یوه عامه نومونه وي، نو د «عام نوم» په چوکاټ کې راځي.

د مستعار نوم د ایښودلو عوامل:

دا چې ولې یو لیکوال یا شاعر د مستعار نوم ایښودو ته مخه کوي، بېلابېل عوامل لري. د دغه ډول نوم غوره کول به ښایي د وخت د شرایطو او حالاتو غوښتنه او یا د لیکوالو مجبوریت او یا کوم بل لامل وي چې زما په اند، ځینې یې دا دي:

- زیاتره وخت دغه نوم غوره کول، سیاسي اړخ لري؛ په دې معنا، کله داسې کېږي چې واکمن نظام ناولسواک وي، د بیان ازادي یې محدوده کړې وي او یا دا چې نه غواړي، هغه آثار، لیکنې او شعرونه خپاره شي چې د نظام او یا د واکمن ضد وي او یا ورسره ټکر ولري، نو لیکوال مجبورېږي چې له خپل اصلي نوم څخه تېر او لیکنه په بل نوم (مستعار نوم) خپره کړي.
- کله کله ځینې داسې حقایق، ټولنیز یا کورني مسایل وي چې لیکوال د شرم یا ډار له امله نه غواړي، پر لیکنې خپل اصلي نوم ولیکي.
- امنیتي ملحوظات او کله هم شخصي علایق، انسان دې ته مجبوروي چې له مستعار نوم څخه ګټه واخلي.
- حق الزحمه بله هغه موضوع ده چې له امله یې لیکوال مستعار نوم ته مخه کوي؛ دا په دې معنا که په یوه خپرونه کې د یوه لیکوال دوه یا درې... مقالې خپرېږي، نو یوه یې په خپل نوم او نورې د دې لپاره چې څوک د انتقاد ګوته ورته ونه نیسي- او له حق الزحمې څخه یې برخمن شي، نو په مستعارو نومونو یې خپروي.
- د ادبي غلا پرمهال هم، کله کله د مستعار نوم کارولو ته پناه ور وړل کېږي او له دې لارې غواړي، هغه څه چې له بل چا یا کوم اثر څخه یې څه را اخیستي، په خپل نوم نشر کړي او خپل هدف ته پرې ځان ورسوي.
- دغه راز د ژورنالیزم په برخه کې هم، کله کله او خاصتاً د جنسي- تېریو په زیاترو پېښو کې د قرباني اصلي نوم نه خپرېږي او د لوستونکو د معلوماتو لپاره تر غوره شوي نوم وروسته په لینديو کې د مستعار نوم کلمه ورسره یادېږي. مثلاً، که د یوې زیانمنې شوې ښځې نوم زرمینه وي، نو باید ولیکل شي: حلیمه (مستعار نوم).

پر دغو شپږو لاملونو سربېره، یوه بهرنۍ لیکوال سوزان لولجوراج د مستعار نوم د ایښودلو او غوره کولو لاملونه بیا داسې هم ښودلي دي:

۱- پـه ځینـو جنجـالي موضـوعاتو بانـدې لیکـل: د همدغسـې لیکنـو پرمهـال لیکوال اړ کېږي چې مستعار نـوم وکـاروي، ځکـه پـه دې چوکـاټ کـې لیکنـه کـول، ښایي تر یوه حده شرمناکه وي او یا د شخړې لامل وګرځي.

۲- له یوه تخصص څخه په زیاتو لیکل کول: که لیکوال غواړي له خپل مسـلک څخه بهر په کومه بله موضوع لیکنه وکړي، نو غوره دا ده چې پـه بـل نـوم دې خپـره کړي؛ مثلاً، د یوه لیکوال ادبي داسـتانونه یـا کیسـې ډېـر مینـه وال لـري، نـو د هغـه علاقمندان د یاد شوي لیکوال له علمي او څېړنیزو لیکنو سره دلچسپي نه لري.

۳- د لیکوال ژوند ته پاملرنـه: ځینـې لیکـوال ښـایي ونـه غـواړي پـه خپـل نـوم معلومات او اطلاعات خلکو ته په ډاګه کړي، همدا لامل دی چې د مسـتعار نـوم لـه لارې خپل ژوند ته دوام ورکوي.

۴- د صعب النطق او نااشنا نوم پر ځای: کله کله داسې کېـږي چـې د لیکـوال حقیقي نوم صعب النطق او یـا خلکـو تـه نااشـنا وي، نـو پرځـای یـې اسـانه او سـاده مستعار نوم کاروي.

۵- یو نوم او بېلا بېل لیکوال: که په یوه مسلک کې څو کسـان داسـې وي چې یو نوم ولري، نو ښه دا ده چې په همدغو کسانو کې دې، کوم یو له مستعار نوم څخه استفاده وکړي، ترڅو لوستونکی له مغالطې سره مخامخ نه شي.

٦- د لومړنیو لیکنو پرمهال: که یو څوک غواړي خپله لومړنۍ لیکنه خپـره کـړي او د هغو له پایلو څخه په ډار کې وي، نو د دې لپاره چې لـه منفـي عکس العملونـو څخه ناهیلی نه شي، نو په مستعار نوم دې خپره کړي(۸).

د مستعار نوم ګټې او زیانونه:

کله چې یو لیکوال خپله لیکنه په نـاوړو شرایطـو او حـالاتو او یـا پـه یـوه داسـې سیاسي چاپېریال کې خپروي چې دی له واکمن نظـام څخـه ناراضـه دی، نـو د دې لپاره چې زیان ورته ونه رسېږي، نو له سمبولیکو لیکنو کار اخـلي او خپـل هـدف پـه غیر مستقیمه ژبه بیانوي او یا دا چې، پـه لیکنـه کـې پـه مسـتقیم ډول خپـل هـدف څرګندوي، خو په مستعار نوم یې خپـروي. پـه لانـدې کرښـو کـې یـواځې د دې ډول لیکنو د دوهم ډول ګټې او زیانونه په لنډیز بیانېږي.

له مستعار نوم څخه مسوولانه استفاده، ښایي تحول رامـنځ تـه کـړي او لـه دې

پرته مخربه او ویجاړوونکې وسیله ده. د مستعار نوم د مسوولانه کارونې ځانګړنه دا ده چې له هغه څخه استفاده کوونکی، د هغه خپل خپلوان او دوستان وکولی شي د محدودیتونو له پای ته رسېدو وروسته، پر هغه افتخار وکړي او په مستعار نوم د دې دورې له ټولو پنځول شوو آثارو، څرګندونو او لیکنو څخه یې دفاع وکړي.

خو په دا ډول نوم خپرو شوو لیکنو کې له ناخوښو کلمو او جملو څخه استفاده او د غیر اخلاقي روشونو کارول، آن د دښمن پر وړاندې مبارزه کې هم د دفاع وړ نه دي او د شرمندګۍ لامل کېږي.

که د شاوخوا احترام او رضایت د مستعار نوم له پرېښودو وروسته په پام کې ونیول شي، د مستعار نوم د غوره کېدو خیرغوښتونکی هدف به ترلاسه شي.

د مستعارو نومونو کاروونکي د واقعي هویت له پټولو سره، په واقعیت کې له خپل حقیقي شخصیت څخه انکار کوي او له همدې امله په هماغه کچه چې له قضایي خوندیتوبه برخمن دي، د خپلو حقونو له تعقیبولو څخه هم محروم دي(۹). مطلب دا چې، که له خپلې لیکنې څخه دفاع کول وغواړي، نو په مستعار نوم د خپرې شوې لیکنې اثباتول به یې سخت وي او د حقوقو په ترلاسه کولو کې به زیانمن کېږي(۱۰).

له مستعار نوم څخه اوسمهال، کله کله په انټرنټ کې ناسمه او ناوړه استفاده کېږي. د فېسبوک په راوتلو سره، ځینې کسان په مستعار نوم فېسبوک پاڼه یا (آی ډي) جوړوي او له دې لارې غواړي خپلې خبرې او څرګندونې نورو ته ورسوي. البته، له دې څخه هم مثبته استفاده او هم منفي استفاده کېدلی شي. یوه عربي مقوله ده چې وایي: مستعار نوم دا معنا نه لري چې خپل اخلاق، روزنه او فکر دې استعاره کړې! که هر څومره دې خپل نوم پټ کړ، ته د خپل ځان ښکارندویي کوې!

مستعار نوم او تخلص:

د مستعار نوم له یادولو سره سم مو ذهن ته «تخلص» او «مخفف نوم» هم راځي. سره له دې چې مستعار نوم او تخلص څه ناڅه ګډ وجوهات هم لري، خو ترمنځ یې ښکاره توپیر موجود دی.

په پښتو – پښتو تشریحي قاموس کې یې د تخلص معنا لقب ښودلی او زیاته کړې یې ده چې دا هغه نوم دی چې لیکوال، شاعر یا بل څوک یې ځان ته

انتخابوي او معمولاً له اصلي نوم سره یوځای یادېږي(۱۱).

په دې قاموس کې د لقب او تخلص یو ښودل د تأمل وړ برېښي، په داسې حال کې چې دا دواړه، لکه مخکې مو چې یادونه وکړه، توپیر لري. لقب چاته ورکول کېږي، لکه فخر افغان (د خان عبدالغفار خان)، اعلیحضرت، بابا (د اعلیحضرت احمدشاه بابا)، نیکه (د میرویس نیکه) او تخلص بیا شخص په خپله ځان ته غوره کوي، لکه خټک (د خوشحال خان خټک)، صدر خوشحال او ابن خوشحال (د صدر خان خټک)، مومند (د عبدالحمید مومند)، شیدا (د کاظم خان شیدا) او کاروان (د پیرمحمد کاروان).

- تخلص د نوم د مشخص کېدلو او د لیکوال د لا پېژندلو لپاره غوره کېږي؛ خو په مستعار نوم کې لیکوال خپل اصلي هویت پټوي.
- له تخلص سره د لیکوال اصلي نوم لیکل کېږي، خو په مستعار نوم کې د لیکوال اصلي نوم ښکاره نه وي.
- تخلص عمومیت لري، تر ډېره او یا تر پایه له لیکوال سره پاتې کې کېږي، زماني محدودیت نه لري؛ خو مستعار نوم په یوې ټاکلې زمانې یا دورې پورې منحصر دی. کله چې همدا زمانه یا دوره تېره شي، نو بیا له لیکوال سره نه وي مل. البته د دې یادونه ضروري ده چې کله کله تخلص هم ډېر دوام نه کوي او د یوه په ځای بل غوره کېږي، لکه دا چې د شاعر او سیاستوال مولوي محمد یونس لومړنی تخلص مېړنی او وروستی یې خالص دی، یا لکه محمداجان پښتون چې اوس «حقپال» دی، سید محی الدین صادقمل چې اوس «هاشمي» دی.
- تخلص هر چاته معلوم وي، خو مستعار نوم یواځې په خپله لیکوال او د همدې لیکوال د لیکنې خپروونکې ادارې او یا هم ډېرو مشخصو کسانو ته معلوم وي.

البته سبک هغه موضوع ده چې له لارې یې کېدای شي د یوه لیکوال له بېلابېلو مستعارو نومونو پرده لرې کړای شي.

د تخلص په اړه دا یادونه ضروري بولم چې کله محمد داوود خان د خپلې واکمنۍ په وخت کې قومي تخلصونه بند کړل، نو زیاترو لیکوالو او شاعرانو خپل آثار په مستعارو نومونو خپرول.

د تخلص ترڅنګ «مخفف نوم» یا «مخففات» هم هغه څه دي چې لیکوال یې

کله کله د لیکنې پر ټنډه لیکلو ته اړ کېږي او یا په خپله خوښه لیکي. په دې ډول نوم غوره کولو کې دوه خبرې دي:

که لیکوال یې په خپله خوښه او له مجبوریت څخه پرته لیکي، نو په دې معنا چې لیکوال نه غواړي خپل نوم یې ډېر ډېر د لوستونکي تر نظر ورشي، لکه: س، ب، ب (سیده بشری بېگم) او م. ن. ص (محمد نبي صلاحي)، خو که غواړي له دې لارې خپل هویت پټ کړي، نو دا د مستعار نوم یو ډول بللی شو، لکه: ظ، الف؛ ز، س.

باید وویل شي چې له مخففاتو څخه پخوا د حکومتي چارواکو د القابو لپاره هم کار اخیستل کېږي. د استاد عبدالشکور رشاد په وینا، په څلوېښتمو کلونو کې د هر جگپوړي دولتي چارواکي لپاره ځانگړي حروف کارول کېدل چې دغه وړ القابو او صفاتو راوړل او کارول د هغه وخت د کتابت یوه برخه گڼل کېده، لکه: د فرقه مشر لپاره د ع-ش (عالیقدر – شجاعتمند)، د کنډک مشر لپاره، ش (شجاعتمند)، د مدیر لپاره، ص (صداقتمند)، د وزیر لپاره، ع- ج (عالیقدر – جلالتمآب) چې حتی پاچا به هم په خپلو رسمي مکتوبونو او فرمانونو کې دغه القاب کارول(۱۲).

تر دې ور اخوا په یوه ځای کې د مستعار نوم ډولونه په لاندې توگه ښودل شوي دي:

۱- قلمي نوم «pen names»: چې دې ته ادبي نوم، کنیه او تخلص هم ویل کېږي، په دې ډول مستعار نوم کې، کله کله په خاص ډول سره د لیکوال واقعي نوم ته هم اشاره شوې وي، د لیکوال او یا په ځینو مواردو کې د ناشر په واسطه غوره کېږي. د جاسوسي، جرم او جنایت، افشاگري او ان شهواني او جنسي- کیسو په کتابونو کې، لیکوال د بېلا بېلو زیانونو له ور رسېدو څخه د خپل ځاني او ټولنیز امنیت د ساتلو لپاره له مستعار نوم څخه استفاده کوي. د ایران اوسني مذهبي مشر علي خامنه یي د ۱۳۵٤هـ ش کال په وروستیو کې خپل پټ کتاب (طرح کلی اندیشه ی اسلامی در قرآن) د سید علي حسیني په مستعار نوم خپور کړ، چې د دې کار انگېزه یې د خپل امنیت ساتل و.

۲- هنري نوم: د هنر په نړۍ کې مستعار نوم ډېر زیات دود دی. له تیاتر او سینما نیولې بیا د نړۍ د موسیقي او شعر د مشاهیرو او ډېرو نورو هنرمندانو له

مستعار څخه ډېره استفاده کړې ده. "ا. بامداد" د احمد شاملو، "م. امید" د مهدي اخوان ثالث، "هـ.الف سایه" د هوشنگ ابتهاج، "سیاوش بیدگاني" د محمد رضا شجریان، "هایده" د معصومه دده بالا، "گوگوش" د فائقه آتشین د ایران د مشهورو هنرمندانو مستعار نومونه دي.

۳- شغلي یا کسبي نوم: د مستعار نوم هغه بل ډول دی چې په کسبونو او کارونو کې له هغه څخه کار اخیستل دي. غالباً په ډلو، سازمانونو او بېلابېلو کسبونو کې د واقعي هویت د پټولو لپاره له مستعار نوم څخه په استفادې هغوی یو جدي فعالیت کوي. دغه راز په سیاسي، امنیتي او نظامي فعالیتونو او آن غیر قانوني فعالیتونو کې هم ترې استفاده کېږي. مثلاً: د سپیني ماڼۍ د ملي امنیت پخواني سلاکار رابرت مک فارلین د "شون دولین" په مستعار نوم په ایرلنډي پاسپورت ایران ته سفر وکړ.

٤- مجازي نوم: په ډیجیټلي نړۍ کې هم د واقعي نړۍ په څېر، خلک د مختلفو دلایلو پربنسټ، د خپلې ازادۍ او امنیت او د خپل خصوصي حریم د ساتلو لپاره د وخت په تېرېدو له مستعار نوم څخه استفاده کوي(۱۳).

مستعار نوم په نړیواله کچه:

له مستعار نوم څخه استفاده کول په نړیواله کچه دود دي. په انګلیسي ادبیاتو کې جنسیتي تبعیض د دې لامل شو چې "مري ان. ایونز" د "جرج الیوت" مستعار نوم د ځان لپاره غوره کړي. "لودویک زامنهوف" د اسپرانتو نړیوالې ژبې جوړوونکي د خپل ځان لپاره د "اسپرانتو" مستعار نوم ټاکلی و. د فلسطین پخواني ولسمشر- یاسر عرفات د "ابوعمار" او احمد شاملو د "ا. بامداد" مستعار نوم کاراوه.

یو مهال انګرېز لیکوال، شاعر، ژورنالیست او ادبي منتقد اریک آرتور بلیر Eric) Arthur Blair) «۱۹۰۳- ۱۹۵۰م) هوډ وکړ چې خپله غمجنه تجربه «په پاریس او لندن کې بې کوره او بدمرغه»کتاب په بڼه ولیکي، خو وروسته یې په ذهن کې دا خبره تېره شوه چې دغه لیکل به یې مور و پلار خجالت کړي او وبه یې ځوروي، ځکه هغوی د لوړې طبقې په خلکو پورې تړاو درلود. دوی به څنګه احساس وکړي چې زوی یې له یوه پاریسي هوټل څخه چې د شړلو او ناهیلۍ کیسه کوي؟ خو دا یې هم نه غوښتل چې خپله دغه ژوره انساني تجربه بې له لیکلو څخه همداسې

پربېږدي؟ اخر یې کتاب ولیکه او په مستعار نوم یې خپور کړ. یو داسې نوم چې فکر یې نه کاوه چې همدا په شلمه پېړۍ کې یو تر ټولو مشهور انګلیسي- ادبي نوم شي. خو په دې کار یې کورنۍ ناخبره وه او همداسې یې له شهرت او افتخار څخه محرومه شوه. هغه دوه ګونی ژوند وکړ، په ټولنه کې جورج اورویل و او په لیکنو کې اریک بلیر. دغه راز فرانسوی لیکوال او دیپلومات رومان ګاري (۱۹۱۴- ۱۹۸۰م) په همدې او بل مستعار نوم امیل اجار باندې مشهور شوی و او په دواړو یې ادبي جایزې هم اخیستې دي. فرانسوي نابغه فولتیر ۱٦۲ مستعار نومونه لرل(١٤).

سوریایۍ لیکواله او شاعره رشا عمران وایي، په نړیوال ادبي تاریخ کې سلګونه داسې کسان شته چې په مستعارو نومونو مشهور شوي او زیاتره خلک یې له حقیقي نومونو څخه خبر نه دي، مګر دا چې ډېرو ځانګړو کسانو ته معلوم دي. دغه نومونه نه یواځې دا چې په فرهنګي او ادبي کړیو پورې منحصر پاتې شوي، بلکې اوسمهال یې ټولنیزو رسنیو ته په پراخه کچه لار موندلې ده. کله چې په عربي نړۍ کې د عرب پسرلي په نوم خوځښتونه پیل شول، نو هلته زیاترو کسانو د دې لپاره چې د حکومتونو له خوا تعقیب نه شي او په ډاډه زړه په ټولنیزو رسنیو کې خپلې خبرې او مطالب خپاره کړي، نو مستعارو نومونو ته یې مخه کړله(١٥).

ایراني لیکوال دهخدا چې د شلمې پېړۍ په پیل کې د خپل وخت ګډوډۍ انتقادولې، نو خپل طنزونه به یې د «دخو» په مستعار نوم کښل(١٦).

جلال نوراني وایي، د افغان طنزلیکوالو د پېژندنې یو ستره ستونزه دا ده چې زیاترو طنزلیکونکو خپل منظوم او منثور طنزونه په مستعارو نومونو لیکلي دي. مثلاً: «ع چوکیدار» چې تر ډېره وخته یې اصلي لیکوال چا نه پېژانده، خو وروسته چې د هغه زوی (احمد طارق عشرتي) د «خلوتګاه راز» په ۱۳۷۱هـ ش کال کې چاپ کړ، په کې یې په ډاګه کړه چې یاد شوی مستعار نوم د عبدالاحد عشرتي دی. د ده په نظر، عشرتي د دې لپاره د خپلو طنزي لیکنو لپاره مستعار نوم کارولی، چې له یوې خوا دی د یوه دیني عالم او د حقوقو او شرعیاتو د استاد په توګه مشهور شوی و او هم د ځاني امنیت مسئلې هم نوموړی دې ته اړ کړی و چې په پښتور کې خپل اصلي هویت پټ کړي(۱۷). په خپله عشرتي وایي، د ګهیځ په نوم جریده کې یې په ۲۱ مستعارو نومونو لیکل کړي او له دې لارې یې له دې جریدې سره همکاري

لرله(۱۸).

د انټرنټ په راوتلو او پراخېدو سره، مستعار نومونه هم ډېر شوي دي. ځینې لیکوال مختلف مستعار نومونه لري او د زمان او مکان له غوښتنو سره سم یو له هغو څخه کاروي. اوسمهال په انټرنټ کې داسې وېبپاڼې او صفحې شته چې د بېلا بېلو هېوادونو او ټولنو د لیکوالو، شاعرانو، هنرمندانو، سیاستوالو او نورو اجتماعي شخصیتونو د مستعارو نومونونه جدولونه سره د هغوی له حقیقي نومونه سره په کې په ډاګه شوي دي چې په ډېرې اسانۍ سره په ګوګل (Google) کې پیدا کېږي.

مستعار نوم په پښتو ادب کې:

د پښتو ادب او ژبې اړوند په ځینو خپرونو او آثارو کې، داسې لیکنې شته چې په مستعارو نومونو خپرې شوې دي. په پښتو ژبه د مستعارو لیکل شوو مقالو تاریخچه ښايي ډېره مخکینۍ وي، خو په معاصره دوره کې يې ریښه د شلمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي دوهمې لسیزې ته غځېدلې ده، ځکه د سراج الاخبار د پنځم کال په ۱۷مه ګڼه کې (۱۹۱۵م کال) د «م. الف» په مستعار نوم یوه مقاله خپره شوې، چې لیکوال يې په کې د پښتو د دفتري کولو، د ښوونځي د ټولو مضمونونو د پښتو کولو او پښتو ته له بهرنیو ژبو د ژباړو پر ډېرولو ټینګار کړی دی. په دې مقاله کې راغلي دي: «بویه چې په ملکي ښوونځیو کې ټول علوم په پښتو ژبه تدریس شي او فارسي او عربي او ترکي د دویمو ژبو په توګه ولوستل شي(۱۹)». خو د لیکوال هویت يې لا نه دی څرګند.

زموږ په فرهنګ، ادبیاتو او رسنیو کې مستعار نوم تر سترګو کېږي. ما چې خپل د ماسترۍ تېزس لیکه، نو هلته مې د «جمهوري پلوشې» مجلې باندې څېړنه کوله، نو په دې مجله کې چې د ۱۳۵۵ او ۱۳۵۷ کلونو ترمنځ خپره شوې، له ډېرو مستعارو نومونو سره مخامخ شوم. له دې سربېره په طلوع افغان، کابل مجلې، زېرې جریدې، وفا جریدې او نورو خپرونو کې په مستعار نوم لیکنې شوې دي. دا چې مستعار نوم په پراخه کچه کارول شوی، نو زه دلته د دې بحث د پیل لپاره، ماته معلوم د ځینو پوهانو، څېړونکو او استادانو ځینې مستعار نومونه د لوستونکو مخې ته ږدم:

۱. د ګل پاچا الفت مستعار نومونه:

ظریف خان، کجوروال، علاقمند، محتاط، ستمدیده، نوآموز، نادار، ارزومند، نکته رس، نکته دان، منتظر، حق بین، منصف، حق پسند، دلسوز، اعتدالي، ملتفت، بې زړه، مشاهد، امنیت خواه، پارلماني وکیل، دقت پسند، قانوني، خپل؛ الف، ط، ک(۲۰) او د سترګو خلی(۲۱).

۲. د استاد قیام الدین خادم مستعار نومونه:

کاموي، زاخېلی، میاعمرزی، سیلانی(۲۲) او احراري.

نوموړي د خپلو مستعارو نومونه په اړه ویلي:

په خادم کله مې ځان ته سیلانی ویلی
کله مې ځان احراري میاعمر ښودلی
پلار مې د شګې په زاخېلو کې خاړپوڅې کړي
په دې لحاظ مې کله ځان په زاخېلي بللی(۲۳)

۳. د پوهاند عبدالحی حبیبي مستعار نومونه:

محصل، پرېشان، کندهاری،ع. ح، مهاجر افغان، کاکړ او پښتون(۲٤).

۴. د عبدالرووف بېنوا مستعار نوم: سپین[1] تمان(۲۵).

۵. د څېړنپوه عبدالله بختانی خدمتګار مستعار نومونه:

ادیب سرخرودی، ادیب سور رودی، کلیوال، ګلدوست، اخلاقي، بېچاره، سحاب، رحیمي، مولوي عبدالله خان، ع. ب(۲٦) او هوډپالی(۲۷).

٦. د څېړنپوه زلمي هېوادمل مستعار نومونه:

غشی، شین ګل، سپین ګل، فرنود، صلحجو، شین، مرونـد، شبآهنګ، ز. س، ز. هـ، هـ، ز. س. ع(۲۸)، انارګل(۲۹) او احقر العباد.

۷. د اکاډمیسین سلیمان لایق مستعار نومونه:

سپنتا، خاټول، زرغون شرنوال، پردل او برېځر(۳۰).

۸. د کاندید اکاډمیسین محمد صدیقي روهي مستعار نومونه:

خوستوال، خوستوال. ص(۳۱)، آڅر، حسین زاده(۳۲).

---

[1]. د استاد عبدالرووف بېنوا په دې مستعار نوم خپره شوې مقاله (خوشحال از زبان خوشحال) د اصلاح ورځپاڼې د ۱٦۵مې ګڼې د ۱۳۳٦هـ ش کال د حوت په ٦مه نېټه خپره شوې ده.

۹. د محمد اکبر معتمد جنتي شینواری مستعار نوم: شیگل شینواری.

۱۰. د ظاهر افق مستعار یا مخفف نوم: یاقوت، ا(۳۳)؛ ظ، الف(۳٤)؛ ا. یاقوت.

۱۱. د څېړنوال حبیب الله رفیع مستعار نومونه:

سمون، یون، خپلواک، ابدروال، افغانیار، وردیکا، څرک، برېښ، تورکښ، ملت پال، پیکار، ژراند، غمی، لمر، زمان الدین او فولکلوریست(۳٥).

په پروانه اونیزه کې چې په ۱۳٤۷هـ ش کې خپره شوې، په همدې کال د دې اخبار په څو ګڼو کې د ښاغلي رفیع هره لیکنه په بېل مستعار نوم خپره شوې ده.

۱۲. د څېړنپوه علي محمد منګل مستعار نومونه: کلېچ، مرغلین او نسیم(۳٦).

۱۳. د دوکتور دولت محمد لودین مستعار نوم: سپرکښ

۱۴. د څېړنپوه نصرالله ناصر مستعار نومونه: سین غاړېوال، ښوون، ن. سین غاړېوالی(۳۷).

۱۵. د څېړنپوه سید محي الدین هاشمي مستعار نومونه: رنځور؛ سیدودوال؛ س. م. د. کونړی(۳۸).

۱٦. د څېړنوال محمد نبي صلاحي مستعار نومونه: باتور، میوند، شمشاد، زرمتی او بولان(۳۹).

۱۷. د لیکوال او شاعر توریالي ځاځي مستعار نوم: روکیانی.

۱۸. د عبدالجلیل وجدي مستعار نوم: ع. و. ماجتي(٤۰).

۱۹. د زیتون بانو مستعار نومونه: ثریا بخاري، شهناز خلیل، صفیه خانم او شګلنه(۴۱).

۲۰. د اکاډمیسین پوهاند عبدالشکور رشاد مستعار نوم: افغان کندهاری(٤۲)، پروېز (دا مستعار نوم د "پوهاند رشاد ویښ زلمي" مخفف دی(٤۳)).

۲۱. د زرین انځور مستعار نومونه: م. تکل؛ م. یون؛ سیَندک.

۲۲. د شاه محمود حصین مستعار نومونه: رازبین، کمر فریادي او بځری.

۲۳. د صدیق پسرلي مستعار نومونه: زرکه؛ ښارو؛ م. پاسنی.

۲۴. د څېړنوال زکریا ملاتړ مستعار نوم: ارکزی.

۲۵. د پوهاند محمد صدیق رازقي نړیوال مستعار نومونه: نرنګی، نرنګوال، کونړی، قیام، ځری، سربښند، زیارکښ، شالماری، سپین کاړی، تماشګیر او صدیق کونړی.

۲٦. د اسحاق ننگيال مستعار نومونه: ش. مړوند؛ ن. سيوری؛ ن. س؛ سيوری؛ ش. الکوزی؛ م. الکوزی.

۲۷. د څېړنوال عبدالغفور لېوال مستعار نومونه: ل. حسين خېل؛ ل. کوچی؛ کوچی؛ هېواد حسين خېل؛ الماس. (په هينداره او تعاون مجلو کې په همدې نوم ليکنې لري).

"علامه رشاد په ننگرهار کې" اثر کې راغلي چې په مساوات اونيزه کې چاپ شوې زياتې ليکنې د ليکوالو په مستعارو نومونو دي، چې له دغې جملې څخه د (زموږ د ملت او ملي حرکاتو تاريخي تحليل او په دغو کې د خلقو او منورانو برخه) تر سرليک لاندې د "افغان کندهاري" په مستعار نوم په لومړۍ گڼه کې د استاد عبدالشکور رشاد يوه ليکنه چاپ شوې ده. دا اونيزې په ۱۳٤٥هـ ش کال تاسيس شوې او لومړۍ گڼه يې د استاد رشاد په امتياز د مرغومي په اته ويشتمه نېټه (د ۱۹٦۷م کال د جنوري ۱۸مه) له چاپه راوتلې ده(٤٤).

ښاغلی زرين انځور ليکي چې زيتون بانو په پيل کې خو کيسې په مستعارو نومونو ليکلې دي، د هغه دليل دا دی چې د تعليمي او ادبي چاپېريال له مخې داسې روزل شوې وه چې له ادب سره يې ترون يو فطري امر و، خو په کورني چاپېريال کې يې په ښکاره توگه د ادبي هلو ځلو ازادي نه درلوده، نو ځکه يې په پيل کې د ثريا بخاري، شهناز خليل، صفيه خانم او شگلنه په مستعارو نومونو کيسې ليکلې دي(۴۵).

استاد پسرلي په (م. پاسنی) مستعار نوم دوه آثاره (داستاني غورچاڼ او لېونی باد) خپاره کړي دي. دا چې د استاد پسرلي يو مستعار نوم «زرکه» هم و، نو په دې اړه اسدالله غضنفر وايي چې پسرلي صاحب به ويل چې د دې نوم له لارې يې غوښتل، ښځې وهڅوي چې ترڅو خپل احساسات په ليکنو او شعرونو کې بيان کړي.

بايد وويل شي چې آن پر يو شمېر آثارو ليکل شوي تقريظونه يا ليکنې هم په مستعار نوم خپرې شوې دي، لکه په "ولسي سندرې" کتاب کې د بيدياني گلونه تر سرليک لاندې د "برېښ" په نوم دولس مخيز تقريظ(۴٦). په دې وروستيو کې د "تاريخي افغانستان د تاريخ په کرښو کې" ۱۷۳ مخيز اثر چې سږکال (۱۳۹٦ل) د

سرحدونو او قبایلو چارو وزارت له خوا چاپ شوی او په څلورم ټوک کې یې د بېلا بېلو لیکوالو لیکنې راغلي او بیا پښتو ته د "بربڅر" په مستعار نوم (اکاډمیسین سلیمان لایق) ژباړل شوی دی. دغه راز دویمه سقاوي د «سمسور افغان» په مستعار نوم خپور شوی، چې دا یوه سیاسي لیکنه ده او لیکوال یې لا تراوسه عامو خلکو ته نه دی معلوم.

له دې وراخوا، ځینې داسې مستعار نومونه شته، چې تراوسه یې ما ونه شو کولی چې د لیکوال اصلي نوم یې پیدا کړم، لکه:

باور = ؟؟؟

بری، س، ل = ؟؟؟

پیرزوین = ؟؟؟

سوچ = ؟؟؟

ع، ش = ؟؟؟

م. ص = ؟؟؟

لکه مخکې مو چې اشاره وکړه، د انټرنټ په نړۍ کې په ځانګړې توګه په فېسبوک کې ځینو لیکوالو په مستعارو نومونو پاڼې جوړې کړې دي. دوی له خپلو اکاونټونو څخه بېلا بېل ادبي، سیاسي، فکري او ټولنیز مسایل بیانوي، چې د ځینو مشهورو نومونه یې دا دي: لرغونی لاروی، نورمحمد ضیا، ملک میرام ګل، سیف الملوک شهزاده، سعد عمار، ترلوک سینګ. سره له دې چې د دې مستعارو نومونو اصلي خاوندان اوسمهال نه غواړي چې هویت یې افشا شي، خو د وخت په تېرېدو به یو مهال څرګند شي.

په مستعارو نومونو د لیکل شوو آثارو د لیکوال د اصلي نوم پیدا کول، داسې دي، لکه د یو چا ځمکه چې وي، خو چاته مشخصه نه وي معلومه او کله چې یو څوک هغه معلومه کړي ، نو هغه شخص ته یې ګواکې ډېره فایده رسولې ده؛ په مستعار نوم کې هم همدا مسئله صدق کوي.

بل پلو، که د پښتنو لیکوالو مستعارو نومونو ته نظر واچوو، نو د شکل له مخې یې زیاتره، یو کلمه وي او ډېر کم داسې دي چې هغه دوه یا درې کلمې وي، لکه:

احقر العباد. کله کله داسې هم لیدل کېږي، چې مستعار نوم او مخففات یوځای سره راغلي وي، لکه: «س. م. د. کونړی» یا دا: «بری، س، ل».

د یادونې وړ ده چې ځینې داسې شاعران، فرهنګیان او ادیبان هم شته چې د اصلي نوم په ځای یې مستعار یا بدل نوم دومره ډېر مشهور شوی وي چې د دغه ډول اشخاصو اصلي نوم ډېرو خلکو ته نه وي معلوم، لکه ملنګ جان چې اصلي نوم یې محمد امین دی. یا په پښتونخوا کې دا لاندې کسان:

درویش درانی چې اصلي نوم یې عبیدالله دی، اباسین یوسفزی چې اصلي نوم یې مسلم شاه دی، ډاکټر علي خېل دریاب چې اصلي نوم یې بادشاه روم دی، م.ر. شفیق چې اصلي نوم یې مختار رحیم شفق دی، قلندر مندر چې اصلي نوم یې حبیب الرحمن دی، وزیر شادات چې اصلي نوم یې پایو دی(۴۷)، فوزیه انجم خټک چې اصلي نوم یې زینت انجم خټک دی. انجم خټک د کورنۍ ستونزو له امله د دې لپاره چې څوک یې په لیکنو پوه نه شي، دا کارکړی دی.

په مستعار نوم د خپرې شوې لیکنې د اصلي لیکوال د پېژندلو څرنګوالی:

دا چې یو څوک وغواړي پوه شي چې په مستعار نوم خپره شوې لیکنه د چا ده او د لیکوال هویت معلومول غواړي، نو له بېلابېلو لارو څخه کار اخیستی شي:

- یو دا چې، له ځینو مشهورو استادانو نه پوښتنه وکړي چې په کومو مستعارو نومونو یې لیکنې خپرې کړې دي.
- بله دا چې، له پیاوړو، تجربه کارو او پخو استادانو څخه هغوی ته د معلومو مستعارو نومونو د اصلي لیکوالو څرک ولګول شي.
- په ځینو تذکرو کې چې کله کوم لیکوال معرفي شوی، نو هلته هم د اشخاصو د معرفي په ترڅ کې کله کله د هغوی د مستعارو نومونو یادونه شوې وي.
- څلورم دا چې، د لیکنې له سبک څخه هم د لیکوال هویت څرګندېدای شي، خو دا کار هغه څوک کولی شي چې د پراخې مطالعې څښتن او د بېلابېلو لیکوالو د سبک د ځانګړنو څه ناڅه درک ورته معلوم وي.

پایله او وړاندیز:

مستعار نوم هغه نوم دی چې له ډېر وخت راهیسې په نړیواله کچه او په پښتو ادب کې کاریدلی دی. البته د دې نوم غوره کېدل مختلف سیاسي، ټولنیز او

اقتصادي اړخونه لري. سره له دې چې مستعار نوم یو څه زیانمن ثابتېدلی شي، خو د لیکوال لپاره له ګټو څخه هم خالي نه دی. له تخلص سره د مستعار نوم پولې جوتې دي، ځکه تخلص عام او اوږدمهاله وي او زماني محدودیت نه لري، خو مستعار نوم د لنډ مهال لپاره یا مؤقتي وي.

په پښتو ادب کې ګڼ شمېر لیکوالو او شاعرانو له دې ډول نوم څخه استفاده کړې ده چې په دې مقاله کې د ځینو هغو اصلي نومونه په ډاګه شوي دي.

دا چې دغه لیکنه د دې بحث پیلامه ده، هیله ده، په دې اړه لا نوره څېړنه وشي او په پښتو ادب کې له وسې سره سم، د هغو لیکوالو اصلي نومونه د هغوی په خوښه او یا یې تر وفات او یا شرایطو د بدلېدو پرمهال په ډاګه شي. همدارنګه که په راتلونکي کې د هغو لیکوالو چې په مستعارو نومونو یې لیکنې کړي، د دغه ډول نومونو د غوره کولو د لاملونو په اړه ترې پوښتنه وشي، نو بې ګټې به نه وي. دغه راز وړاندیز کېږي، کله چې څوک د چا ژوندلیک لیکي او یا تذکرې لیکي، هیله ده د لیکوالو او شاعرانو مستعار نومونه هم په کې درج کړي او په پای کې دا وایم، که په راتلونکي کې د هغو لیکوالو چې په مستعارو نومونو یې لیکنې کړي، د دغه ډول نومونو د غوره کولو د لاملونو په اړه پوښتنه وکړي، نو بې ګټې به نه وي.

مأخذونه:

۱. عزیزالله امرخېل، محمد نعیم سالارزی، علي محمد منګل....، پښتو – پښتو تشریحي قاموس، څلورم ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، اوډنه او چاپ: د افغانستان لپاره د ټولیزو رسنیو مرکز (میدیوتیک)، کابل، ۱۳۸۳ هـ ش کال، ۲۸۸۱مخ.

2.https://www.vajehyab.com/?q=%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%B1&t=like&s=10

3.https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%86%D8%A7%D9%85_%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%B1

4. http://www.mahdighorbani.net/?p=949

5.https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B3%D9%85_%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%B1

٦. پوهاند صدیق الله رښتین، پښتو ګرامر، د سید محی الدین هاشمي ژباړه، یونیورستي بُک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲هـ ش کال، ۴۵مخ.

۷. پښتو ګرامر، ۴۸- ۵۰ مخونه.

۸. سوزان لولجوراج،

http://portal.sdl.edu.sa/arabic/%D8%B3%D8%AA%D8%A9-%D8%A3%D8%B3%D8%A8%D8%A7%D8%A8-%D9%84%D9%84%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%A9-%D8%AA%D8%AD%D8%AA-%D8%A7%D8%B3%D9%85-%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%B1/

9. http://abkenarema.ir/?p=3775

10. https://v.3bir.net/317098/

۱۱. پښتو – پښتو تشریحي قاموس، ٦۲۸مخ.

۱۲. د استاد رشاد ژورنالیستیکي هڅې، امیر جان وحید احمدزی، علامه رشاد په ننګرهار کې (د مقالو ټولګه)، رڼا کلتوري مرکز، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۳هـ ش کال، ۱۳۷ مخ.

۱۳. /https://hilnu.com/posts/anonymity-and-pseudonym، ۲۷ دلـــــو، ۱۳۹۵

۱۴. سمیر عطاءالله، الشرق الاوسط، ۲۹ سپتمبر، ۲۰۱٦م،

https://aawsat.com/home/article/748956/%D8%B3%D9%85%D9%8A%D8%B1-%D8%B9%D8%B7%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87/%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%85-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8%B1

۱۵. رشا عمران، العربیة وبېپاڼه، ۱۴ ډیسمبر، ۲۰۱۴م کال،

https://www.alaraby.co.uk/opinion/2014/12/14/%D9%81%D9%8A-%D9%86%D9%82%D8%AF-

%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%85-
%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D8%AA%D8%B9%D8%A7%D8
%B1

۱٦. جلال نوراني، از دهخدا تا عشرتی، غزنه باستان مجله، شورای اجتماعی غزنه باستان «نمایندگی کابل»، لومړی کال، درېیمه شماره، پرله پسې شمېره ۳، د هکده چاپ، ۱۳۹۱هـ ش کال، ۹ مخ.

۱۷. جلال نوراني، از دهخدا تا عشرتی، غزنه باستان مجله، شورای اجتماعی غزنه باستان «نمایندگی کابل»، لومړی کال، درېیمه شماره، پرله پسې شمېره ۳، د هکده چاپ، ۱۳۹۱هـ ش کال، ۸، ۹ مخونه.

۱۸. فرازهای از تاریخ نهضت اسلامی در افغانستان .

۱۹. داود جنبش، پښتو سل کاله وړاندې څنګه رسنیزه شوه؟ بي بي سي وېبپاڼه، د ۱۳۹٦هـ کال د تلې ۱۷مه،
(http://www.bbc.com/pashto/afghanistan-41559476).

۲۰. اریانا دایرة المعارف، شپږم ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، د دایرة المعارف ریاست، ۱۳۹٦هـ ش کال، ۷۵ مخ.

۲۱. د څېړنپوه عبدالله بختاني قلمي یادښت.

۲۲. عبدالرؤف بېنوا، اوسني لیکوال (بشپړ متن)، ترتیب او زیاتونې: مطیع الله روهیال، علامه رشاد خپرندویه ټولنه – کندهار، صحاف نشراتي مؤسسه، ۳۲۹مخ.

۲۳. شیخ عبدالقادر المغربي، مکارم الاخلاق، د قیام الدین خادم پښتو ژباړه، پښتو ټولنه، د کابل عمومي مطبعه، ۱۳۳۳هـ ش کال، د کتاب د پښتې دوهم مخ.

۲۴. آریانا دایرة المعارف، درېیم ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، د دایرة المعارف ریاست، ۱۳۸۹هـ ش کال، ۳۱۲ مخ.

۲۵. څېړندوی محمداصف احمدزی، د استاد عبدالرووف بېنوا «خوشحال د خوشحال له خولې»، مومند خپرندویه ټولنه، ننګرهار، ۱۳۹۱هـ ش کال، هـ مخ.

۲٦. د استاد عبدالله بختاني قلمي یادښت.

۲۷. سید نظیم سیدي، لس کلن زېری، د ختیزې سیمې لیکوالو او ژورنالیستانو خپلواکه ټولنه، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۹۱هـ ش کال، ۸- ۱۰

مخونه.

۲۸. لس کلن زېری، ۸- ۱۰ مخونه.

۲۹. څېړنـدوی محمـد اصـف احمـدزی، د پښـتو د پرمختیـا او پیاوړتیـا اداره، د افغانستان ملي تحریک، ۱۳۹۴هـ ش کال، ٦٨- ٦٩ مخونه.

۳۰. د اکاډمیسین سلیمان لایق شفاهي وینا.

۳۱. لس کلن زېری، ۸- ۱۰ مخونه.

۳۲. آریانـا دایـرة المعـارف، څلـورم ټـوک، د افغانسـتان د علومـو اکـاډمي، د دایـرة المعارف ریاست، ۱۳۹۰هـ ش کال، ۱۲۳مخ.

۳۳. د پښتو د پرمختیا او پیاوړتیا اداره، ٦٨- ٦٩ مخونه.

لس کلن زېری، ۸- ۱۰ مخونه.

۳۴. د څېړنوال حبیب الله رفیع قلمي یادښت.

۳۵. د څېړنپوه علي محمد منګل قلمي یادښت.

۳٦. د څېړنپوه نصرالله ناصر قلمي یادښت.

۳۷. د څېړنپوه سید محي الدین هاشمي قلمي یادښت.

۳۸. د څېړنوال محمد نبي صلاحي قلمي یادښت.

۳۹. په قلم مجله کې چې په پېښور کې د افغانستان د جهادي څېړنو مرکز له خـوا دوه میاشتنۍ خپرونه وه، په کې یادو شویو لیکوالو په مسـتعارو نومونـو لیکنـې کـړې چې اصلي لیکوال یې استاد رفیع را وښودل.

۴۰. محمد زرین انځور، د زیتون بانو کیسې د ښځمنو د ژوند هینـداره (مقالـه)، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، کابل مجله، ۵مـه ګڼـه، ۱۳۹۴هــ ش کال، ٦۴ مخ. څېړندویه ملکه مشتري، د پښتو د منظومـو ادبیـاتو پـه پرمختیـایي بهیر کې د ښځو ونډه، ناچاپ اثر.

۴۱. د استاد رشاد ژورنالېستیکي هڅې، امیر جان وحید احمدزی، علامه رشاد پـه ننګرهار کې (د مقالو ټولګه)، علامه رشاد په ننګرهار کې، ۱۳۱ مخ.

۴۲. اسدالله ارماني، په کندهار کې د علامه رشاد اکاډمي غړی.

۴۳. د استاد رشاد ژورنالېستیکي هڅې، امیر جان وحید احمدزی، علامه رشاد پـه ننګرهار کې (د مقالو ټولګه)، علامه رشاد په ننګرهار کې، ۱۲٦، ۱۳۱ مخونه.

۴۴. محمد زرین انځور، د زیتون بانو کیسې د ښځمنو د ژوند هینداره (مقاله)، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، کابل مجله، ۵مه ګڼه، ۱۳۹۴هـ ش کال، ٦۴ مخ. څېړندویه ملکه مشتري، د پښتو د منظومو ادبیاتو په پرمختیایي بهیر کې د ښځو ونډه، ناچاپ اثر.

۴۵. ولسي سندرې، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، ۱۳٦۱هـ ش کال، شپاړسم مخ.

۴٦. د څېړنوال عبدالظاهر شکېب قلمي یادښت.

څېړندویه گل غوټۍ خاورې

د ادبیاتو او ژانر اړیکې

لنډیز:

په دې وروستیو کې ګورو چې د ځینو ځوانو او مبتدي څېړونکو لـه خـوا د ادبي ډول او ادبي ژانر ترمنځ برید پولې ماتې شـوې، ډېـر ځلـه ادبي ډول او ادبي ژانـر نـه جلا کوي او دواړه ته یا ژانر او یـا هـم ادبي ډول وایـي، په داسـې حـال کـې چـې دا دواړه هم د جوړښتي جوړښت له پلوه او هم د منځپانګیز جوړښت له پلـوه ځمکـې او اسمان هومره توپیر لري.

په دې معنا د ارسطو د ډلبندۍ له مخې ادبیات په ټوله کې په درېو لویو برخـو یا ډولونو باندې وېشل کېږي، چې حماسي، لیریک یـا غنـایي او ننـداریز یـا انځـوریز دي او دا هر یو ډول په خپل ذات کې بیا په کوچنیو برخو باندې وېشـل کېـږي چـې همدغـه کـوچنۍ برخـې یـې بیـا ادبي ژانرونـه دي، چـې هغـه هـم د جوړښـت او منځپانګې له مخې سره توپیر کوي، که چېرې د جوړښت له مخـې او منځپـانګې لـه مخې توپیر ونه کړي، نو هغه بیا بېل ژانر نه دی او که چېرې یـې لـه دواړو اړخونـو لـه مخې بدلون وکړ، نو بیا بېل ژانر دی.

سریزه:

ادبیات د لویې وبشنې ترڅنـګ کـوچنۍ وېشـنې هـم لـري او هـره وېشـنه یـې ځانته نوم او ځانته ځانګړنې لري، خو موږ ډېر ځله دغو بـاریکیو تـه نـه ځیـر کېـږو او ټول په یو ډول ګڼو، چې د دې معنا داسې ده لکه موږ چې ادب تاریخ، ادب تیوري، ادبي کره کتنه او ادبپوهنه ټول یـو ډول وګڼـو او تـرمنځ یـې جوتـو توپیرونـو تـه هـېڅ

توجه ونه کړو.

دقیقاً ډغه ډول نابرابری نه یواځې د ادبیاتو مینه وال او لوستونکي لار ورکي کوي، بلکې ادبیات هم له خپلې دایرې باسي او ډېر ځله یې نوم هم له ننګونې او ستونزې سره مخامخوي، نو د دې لپاره چې دغو باریکیو ته ځیر شوي اوسو په کار ده چې د ادبیاتو هر یو صنف، ژانر، ډول او نوعه په دقیقه توګه مطالعه او ځان یې په مشترکاتو او توپیرونو پوه کړو، نو هله به مو ادبیات، ادبیات شي او که داسې ونه کړو بې له شکه په خپله به مو په خپل لاس خپلو ادبیاتو ته د زوال او متروکېدلو کندې کېندلې وي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې تر اوسه پورې موږ د پښتو ادبیاتو په برخه کې کومه داسې مقاله نه لرو یا لږ تر لږه زما له نظره نه ده تېره شوې چې د ادبیاتو په دغومره ظریف او ورته وخت کې لوی او بنسټیزې مسئلې باندې یې ځیرنه کړې وي او د ادبیاتو د ډول یا نوعې او ژانر ترمنځ دې یې توپیرونه په ګوته کړې وي.

په دې لیکنه کې دا او دې ته ورته لویو او کوچنیو مسایلو توپیرونه او مشترکات په ډېره جوته توګه څرګند شوې دي.

د څېړنې موخه:

د دې څېړنې موخه دا ده چې زموږ د ادبیاتو روح او جوړښت په سمه توګه درک شي، سم ډلبندي شي او هر یو ژانر او ډول د خپل جوړښتي او منځپانګیز جوړښت په رڼا کې تر څېړنې لاندې ونیول شي. یعنې یوه برخه په بلې او بله برخه په بلې کې مختلط نه شي.

د څېړنې پوښتنې:

په دې څېړنې کې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ویل شوي:

- ✓ ادبیات څه شی دی؟
- ✓ ادبیات په کومو برخو وېشل شوي؟
- ✓ کوم شیان ادبیات دي او کوم نه؟
- ✓ ادبیات په ټوله کې چا، کله په څو برخو وېشلی؟

- ✓ د ادبیاتو او ژانر ترمنځ اړیکه او مشترکات څه دي؟
- ✓ ایا د ادبیاتو ډول او د ادبیاتو ژانر یو شی دی؟

او د دې ترڅنګ ځینې نورې کوچنۍ پوښتنې هم ځواب شوې دي.

د څېړنې روش:

په دې څېړنه کې تر ډېره له تحلیلي، توضیحي او تشریحي میتود څخه کار اخیستل شوی.

د څېړنې اصلي متن:

کله چې د ژانر یا ځېل کلمې یادونه کېږي، نو ورسره د ادبیاتو د کلمې یادول هم اړین دي، ځکه د ادبپوهانو په وینا دا دواړه اصطلاحګانې یو د بل لازم او ملزوم یا نوک او وری دي او له یو بل پرته یې څېړل ناشونې خبره ده، ځکه موږ چې کله هم په ادب کې د ژانر خبره کوو، نو موخه مو جوته وي چې ادبي ژانر یادوو او چې کله یې بیا دقیقه څېړو، نو بیا د نظمي او نثري ژانر ترڅنګ د هر صنف یا ژانر پر ځانګړنو په تخصصي توګه د بحث لړۍ پیلوو او په دې توګه د یوې موضوع ټول اړخونه را سپړو، نو د دې لپاره چې دا دواړه موضوعات هم په دقیقه توګه څېړل شوې وي، اړینه ده چې لومړی د ادب او بیا ژانر په اړه څرګندونې له درنو لوستونکو سره شریکې کړو:

پوهان وایي چې ادبیات د هنر له ژانرونو یا ډولونو څخه یو داسې غوره او عالي ډول دی، چې په کارولو کې یې انسان ځان ښه احساسوي او دا ښېګڼه یې د دې لامل شوی چې ادبیات یې ژبنی هنر نومولی. البته هنر ډېرې برخې یا ډولونه لري چې له رسامۍ، خطاطۍ او انځورګرۍ څخه واخله بیا تر نقاشۍ او موسیقۍ پورې ټولې برخې په کې شاملې دي او دې برخو د انسان ولاړ، بې خونده او ډارونکي ژوند ته ځانګړې ښکلا او ځلا ورکړې ده، خو ادبیات په دې ټولو ډولونو کې ځانګړی ډول دی چې ادبپوهانو له زړه را پاڅېدلې او زړه راښکونې خبرې بللې دي، خو دا چې تیوریکي مسایل په هېڅ ځای کې اتفاقي نه وي او هر مهال او نسل یې له خپلو غوښتنو سره سم تعریفوي، نو پورته خبرې یا تعریف هم د ځینو له خوا چندانې د منلو وړ نه دی او په اړه یې خپل نظریات داسې څرګندوي:

«هره هغه وینا لیکلې وي که نا لیکلي "شفاهي"، نظم وي که نثر؛ خو چې

هنري ارزښت ولري ادب بلل کېږي». (۱)

دې تعریف ته په کتو سره که چېرې یوه وینا هنري ارزښت ونه لري، خو منظمه او مرتبه وي ایا بیا هم ادب بلل کېږي او که نه، ځکه لکه څنګه مې چې پورته هم اشاره وکړه، هر دور ځانته غوښتنې او اړتیاوې لري او دا اړتیاوې اکثره وخت د دور او مهال له پلوه سره جلا وي، نو ځکه وایو چې دا تعریف ښایي ختیځوالو لپاره د منلو وړ وي، خو لویدیځوال یې په اړه نیوکې لري او په مقابل کې یې خپل نظریات یا اخیستنې داسې شریکوي:

ادب د انګریزي ژبې د literature د ژباړې په معنا استعمالېږي او لټرېچر د لاتیني ژبې (litra) له ریښې نه را وتلې ده چې د خط او لیک معنا ورکوي. لټرېچر د لیک و لوست کول او پوهې حاصلولو معنا هم لري چې په پایله کې لاندې تعریفونو ته زمینه سازي کوي:

- ✓ ادب په عربي کې زیرکی، پوهې او د څه ځیر ځیز د اندازې ساتلو ته وایي.
- ✓ ادب هغو معلوماتو ته وایي چې له کتابونو څخه ترلاسه کېږي. (ډسکودس).
- ✓ د لایقو ښځو او سړیو لیکلي احساسات او خیالات په داسې رنګ څرګندولو ته وایي چې لوستونکی ترې نه خوند واخلي. (بروک)
- ✓ ادب کې منطقي رښتیا خو نه وي، ولې ادبي صداقت په کې وي. (ارسطو).
- ✓ قدرت چې انسان ته کوم دایمي ځیزونه ورکړي دي د هغو څرګندونه لطیف ادب دی. (میاکن).
- ✓ ادب د انساني ژوند تفسیر دی. (آرنولډ)
- ✓ ادب د انسان هغه هڅه ده چې انسان یې په وسیله د خپلو تېروتنو تلافي کوله. (امرسن). (۲)

خو ایا دا تعریفونه بیا هم زموږ د ټولنې او خلکو غوښتنې ځوابولای شي او ایا موږ ته د منلو وړ دي او هغه څه چې موږ وایو په کې یې موندلای شو؟

دا سمه خبره ده چې تیوریکي مسایل د تعریف له پلوه په اکثرو سیمو کې سره ورته وي او د پوهانو په وینا پولې نه لري، خو ایا د هرې ټولنې او ولس کلتوري ارزښتونه او فرهنګي مسایل مشترک دي؟

ایا د یوې ټولنې غوښتنې به کټ مټ د بلې ټولنې له غوښتنو سره ورته وي؟

که چېرې ځواب هو وي، نو بیا خو د ټولې نړۍ ادب هم یو دی او چې ادب یو شو، شونې ده چې ژبه هم یوه شي په داسې حال کې چې د هرې ژبې او هر ولس ادب ځانله ځانګړنې او رنګ لري او همدا علت دی چې پښتو ادب ته اکثر راغلي ژانرونه په لومړیو کې یا ډېر بې خونده دي او یا یې انځورونه او منظر کښنې پښتو نه دي، خو د وخت په تېرېدلو سره یې پښتني رنګ اخیستی او بیا په کې دومره هنر او سوچه پښتني ولسي رنګ غالب شوی چې پردي ګڼل یې هم ناشوني برېښي، نو همدې ملاحظو ته په کتنې سره د ادب د تعریف په اړه زمونږ پوهانو هم څرګندونې کړي چې د پوهاند عبدالحی حبیبي تعریف ته به ځیر شو:

«ادب په عربي ژبه ښېګړې او کیاست او د ژبې او زړه ظرافت او ذکاوت ته وایي چې ظرافت او حسن تناول یې لنډ لغوي تعریف دی، اما په اصطلاح کې ادب په دې ډول تعریف کېږي: ادب هغه پوهنه یا ښه ریاضت دی چې سړی د هغه په وسیله یو فضیلت او یو ښېګړه له ښېګړو څخه مومي یا له تېروتنو او خطاو څخه ژغورل کېږي.

خلاصه ادب د لغت او اصطلاح له امله ښېګړې ده چې سړی له خطاء او بد څخه ساتي او په خوی او خلق اړه لري چې بیان یې د اخلاقو د علم کار دی او دلته په دې بحث اړه نه لري». (۳)

که د پوهاند حبیبي تعریف ته ځیر شو ډېرې په زړه پورې او ښې خبرې لري، خو لکه څنګه چې معلومېږي علامه حبیبي هم د خپل وخت له غوښتنو سره سمې خبرې کړي او تر ډېره یې دا خبرې له عربي قاموسونو او ټولنو څخه رنګ اخلي او دا جوته خبره ده چې یو نسل د بل نسل له را اخیستنو او اقتباساتو سره ډېر همغږی نه دی، نو ځکه اړ کېږو چې د پوهاند رښتین تعریف ته هم یو ځل متوجه شو:

«د عربو په لغت کې د پوهې، زیرکی، بلنې او د هر شي د اندازې د ساتلو په معناوو راغلی دی او په اصطلاح کې ادب پر دوه ډوله دی، یو نفسي- ادب چې اخلاقي فضیلت او ښېګړې ته وایي او بل داسې ادب دی چې له دې څخه مطلب په ښه طریقه ویل او لیکل او خپل مطلب ښکاره کول دي». (۴)

د پوهاند رښتین له نظریاتو هم جوتېږي چې ادب له عربي ټولنې راغلی او لکه

څنګه یې چې له عربي ټولنې را اخیستل شوی بولي، همداسې نظریات یې هم د عربو له ټولنو سره ډېر ورته دي چې بیا هم زموږ د ټولنې غوښتنې او اړتیاوې نه شي پوره کولای، نو ځکه اړ کېږو چې د خپل نسل ځوان ناقد او خوږ نثر لیکوال اسدالله غنضفر خبرې په دې اړه واورو:

«زموږ په ژبو کې د (ادبیات) کلمه پخوا نه وه، ډېر امکان شته چې دا کلمه په وروستیو پېړیو کې له اروپایي ژبو سره د بلدتیا او له هغو ژبو د ژباړې په نتیجه کې جوړه شوې وي». (۵)

استاد غضنفر وایي چې د ادب کلمه په اصل کې عربي نه بلکې له اروپایي ژبو څخه پښتو ژبې او ادب ته راغلې او دا چې د (ات) روستاړی ورسره یو ځای شوی، نو دا د دې معنا نه لري چې ګواکې دا دې عربي وي، ځکه موږ په پښتو ژبه کې ډېرې داسې کلمې لرو چې هغه د (ات) روستاړی لري، لکه ، مشکل/ مشکلات، موضوع/ موضوعات، ریاضي/ ریاضیات او ادب / ادبیات او یواځې د (ات) روستاړي له مخې موږ دا کلمې عربي بللای نه شو چې تر ډېره دا منطق پر ځای هم دی، دا ځکه په پښتو ژبه کې چې څومره نثري ژانرونه موجود دي او اوس پښتو شوي که ورته ځیر شو اکثر یې له اروپایي ژبو څخه یا د پارسي او اردو ادب له لارو او یا هم نېغ په نېغه له انګریزي ژبې څخه موږ ته راغلي چې زموږ ادب هم خپل کړي او اوس یې پرې د پښتو داسې سالو غوړولی چې په هېڅ صورت یې بهرني بللای نه شو، نو که چېرې دا خبره ومنو بیا هماغه د لټرېچر تعریف تر نورو تعریفونو غوره دی او د هغې یو لوی غوره والی دا دی چې هره مخیله وینا ادب بولي.

کله چې د مخیلې یا خیال خبره کوو، نو زموږ مطلب لږ څه نور هم اسانېږي او په دې توګه دې پایلې ته رسېږو هر هغه وینا چې خیال ونه لري هغه ادب نه دی چې نني ادبپوهان هم په همدې خبره ډېر ټینګار کوي او په دې توګه زموږ پورته پوښتنه هم ځوابېږي چې که چېرې یوه وینا منظمه او مرتبه وي، خو چې خیال ونه لري هغه ادب نه دی، ځکه ادب خپل ظرافتونه لري او دا ظرافتونه د خیال په وسیله تشخیصېدلای شي.

پوهان وایي خیال او تخیل هغه استعدادونه او وړتیاوې دي چې له لیکوال سره نېغ په نېغه مرسته کوي چې خپل فکر او پوهه په روانه ژبه په زړه راښکونکې توګه په

ډېر مهارت سره بیان کړي، خو دې خبرې ته مو هم پام وي چې خپله خیال عقلي کړنه ده یا په بله وینا خیال هغه استعداد او وړتیا ده چې له واقعیت نه د ترلاسه شوو انطباعاتو په وسیله په بشري شعور کې نوي حسي یا فکري انځورونه وپنځوي؛ خو شرط به یې دا وي چې په ټاکلي شبېه کې رښتیني یا واقعي موجودیت ونه لري.(٦)

اوس که چېرې د ادب تعریف ته له همدې عینکو وګورو، جوتېږي چې د ادب تعریف پراخ، عام او ځانګړی شو، یعنې د پخوا په څېر ادب یواځې ښوونیزو مسایلو ته ځانګړی نه دی، بلکې خیال لرونکي مسایل ادب او ادبي اثار بلل کېږي، خو په دې توپیر چې ادبي ژبه یو شی دی او ادب بل شی، ځکه که چېرې د دې مسایلو توپیر ونه کړو، نو بیا د نورو علومو لپاره هم ادب او که ساده یې ووایم خیال کارول کېږي، چې په فزیک، هندسې، جغرافیې او یا بیولوژي کې خیال له چټیاتو پرته بله معنا نه لري.

لکه څنګه مو چې د ادبي ژبې خبره وکړه همداسې د ادبي اثارو مسئله هم ده، په دې معنا موږ ډېر اثار لرو چې علمي او څېړنیز دي، خو ادبي نه دي او پرعکس ډېر داسې اثار لرو چې ادبي اثار دي، خو ډېر ځله څېړنیز نه دي، نو معنا دا ده چې څېړنه یو شی دی او ادبي اثار بل شي.

ادبپوهان وایي ادبي اثار هغو اثارو ته وایي چې د یوې ټولنې شاعرانو او لیکوالو خپل فکري او ذوقي مسایل په کې رانغاړلي وي او یا هم د هغو شعري او نثري ټولګو هنرمندانه کاړنه ده چې د یوې ټولنې لیکوال یې د یوې ټولنې په ژبه کاږي. (٧)

البته کله چې فکري او ذوقي مسایل یادو، نو په دې مسایلو کې د تخیل یا خیال خبره حل ده، ځکه موږ پورته یادونه وکړه چې بې خیاله لیکل ادب نه دی او له نورو اثارو سره د ادبي اثارو توپیرول هم له همدې لارې شوني دي.

پورته خبرو ته په کتلو سره اوس دا پوښتنه پیدا کېږي چې ادبي اثار په څو ډوله دي او څنګه یې توپیر کړو، ځکه موږ عالي، نیمه عالي او بې خونده شعرونه او نثرونه لرو او څنګه کولای شو چې د استاد الفت لیکنې او شعرونه د یو مبتدي لیکوال او شاعر له شعرونو سره چې جبراً لوستل یې هم کافي زور غواړي سره جلا کړو؟

د یادې پوښتنې په ځواب کې ادبپوهانو ډېرې ښې او زړه راښکونکې

 څرګندونې کړي او ټول ځو اړخیز ادبي اثار یې تصنیف او ډلبندي کړي چې دا ډلبندي د نړۍ د ډېرو ژبو او ادبیاتو لپاره تقریباً د منلو وړ ده. د دوی په وینا د اوسنۍ ډلبندۍ معیار او اخیستنه دوی د لرغوني یونان له ادبیاتو څخه را اخیستې ده او دا الهام د هغه مهال لیکوالو ورکړی چې څنګه یو مشترک الادبیات اساس یا بنسټونه را منځته کړي چې لږ تر لږه یا یو شی وي او یا هم سره ورته وي.

د لرغوني یونان په نومیالیو لیکوالو کې یو ټولمنلی لیکوال ښاغلی ارسطو دی چې په خپل مغتنم اثر "د شعر فن" کې یې ادبیات په دریو لویو برخو حماسي (Epic)، غنایي (Lyric) او ننداریز (Dramatic) ویشلي او اروپایي کره کتونکو همدې وېشنې ته په کتلو سره ادبي اثار هم د همدې وېشنې له معنوي، عاطفي او وجداني له مخې ډلبندي کړي او د دې ډلبندۍ ښېګڼه دا ده چې تر ډېره هېڅ ډول ژبنۍ برید پوله نه پېژني او په ډېر لږ توپیر سره، چې هغه هم فرهنګي او کلتوري توپیرونه دي په کې د تطبیق وړ دي او دا تطبیقات له ډېرې پخوا زمانې، یعنې د لرغونې یونان له زمانې راهیسې تر اوسه پورې روان دي (۸)؛ خو له دې څخه باید دا معنا وانه خیستل شي چې ګواکې د هر عصر غوښتنې او تعریفات د بل عصر له غوښتنو او اړتیاوو سره ورته دي، ځکه که چېرې یې همداسې وګڼو، نو موږ به‌رته د خپلې خبرې ضد خبره کړې، په داسې حال کې چې موږ د ادبي اثارو ډلبندي په اکثرو مواردو کې اړتیاوو او کلتوري توپیرونو ته په پام کې نیولو سره ورته وبلله، خو ادبیات او غوښتنې یې نه. البته د هرې ټولنې د ادبیاتو غوښتنې توپیر لري، په دې معنا په اوسني پیر کې زموږ د ادبیاتو غوښتنې د امن او سولې خبرې دي، د جګړې ضد مسایل بیانول دي او په ټوله کې په یو ډول نه یو ډول له بده مرغه د شعاري کېدلو خوا ته روان دي، چې بیا هم له بده مرغه همدغه شعاري کېدل یې د ولس د زړه خبرې دي او تر ډېره د ولس له تاوده هر کلي سره مخامخ شوي، خو په دومره بې ذوقۍ او یا ټیټ ذوقۍ سره سره بیا هم ځینې مسایل ورته د زغملو او منلو نه دي او نه یې چنداني ځای ځان ته پیدا کړی دی، د ساري په ډول زموږ ادبیات همدا اوس هم د ځانمرګي، تورې، وینې، مېړانې، اجدادو او سرښندونو خبرې کوي او ښه یې بولي، خو جنسي مسایلو ته چندان ارزښت نه ورکوي او نه یې توجه ورته اوړي، خو له دې برخې منکرېدل هم ناشونې خبره ده، ځکه له نن نه څو

سوه کاله وړاندې د پښتو ستر شاعر خوشحال بابا هم دا ډول مسایل په خپلو شعرونو او قصیدو کې بیان کړي او تر هغه را وروسته په نثر کې د ماټو خان په نامه یو چا دا جرئت وکړ او د جنسیتي مسایلو په اړه یې لیکل وکړل، خو له دومره جرئت سره سره یې بیا هم خپل اصلي نوم په ډاګه نه کړ او په مستعار نامه یې داسې څه ولیکل.

په اوسني عصر کې عبدالوکیل سوله مل شینواری د داسې مسایلو مینه وال دی او په دې برخه کې په افراطي بڼه لیکل کوي، خو لا هم په ټولنه کې دا ډول مسایل چندان ځای نه لري او نه یې څوک په اسانۍ سره هضمولای شي، خو په ځینو نورو مواردو کې بیا ګورو چې موږ له نورو ټولنو سره په فرهنګي لحاظ ډېر ورته والی لرو او تر ننه پورې، د پارسي ادب، اردو ادب، انګریزي ادب، عربي او حتا چینایي ادب ځینې فرهنګي کیسې نه یواځې خوند راکوي، بلکې ګومان کوو چې زموږ د ټولنې پېښې او انځورکښنې دي او یا لږ تر لږه زموږ د زړه خبرې کوي او زموږ ستونزې را سپړي، نو که په ټوله کې دغه ډول ورته والي او پورتني توپیرونه او جلاوالي وګورو بیا ستونزمنه ده چې موږ دې مطلقه پرېکړه وکړو، چې په ټوله معنا د یوې ټولنې ادبیات بلې ټولنې ته د منلو نه دي او په ټوله معنا ورسره توپیر لري او یا په ټوله معنا یو شی دي او نږدیوالی لري؛ خو که په عمومي توګه ورته پاملرنه وشي په ټوله کې یې تر توپیرونو نږدیوالی زیات دی او کله مو چې دا خبره ومنله بیا نو د یونان د لوی پوه ارسطو دا خبره هم منو، چې وایي په ټوله کې ادبیات په درېو برخو باندې ډلبندي شوي، چې هغه حماسي یا داستاني، غنایي او ننداریز دي او دا نظر په حقیقت کې په څلورمه پېړۍ کې د هغه له خوا وړاندې شوی او تر اوسه پورې په دودیزه توګه پالل کېږي او منل کېږي.

خو ځینې پوهان بیا پر دې درې ډوله ډلبندۍ سربېره څلورم ډول هم ورسره یو ځای کوي او وایي ښوونیز دیدکتیک (Didactic) هم شته، د دې ډول یا تعلیمي ادبیاتو موضوع اخلاق، پوهه او زده کړه ده او په هغه پړاو کې پیدا کېږي چې فرد او ټولنه د پوهې ځینو پوړیو ته ورسېږي.

دغه ډول د زیاترو ولسونو په ادب کې اوږد تېر مهال لري، په اسلامي ادب د ښوونیز (تعلیمي) ادبي ډول ډېر لرغونی ډول ګڼل کېږي. (۹)

ځینې نور پوهان بیا په دې نظر دي چې پنځم ډول نیرتیف (Narrative) وصفي ادب یا ډول هم شته، خو د اکثرو نقادانو په نظر ښوونیز او وصفي ډولونه اصلي او خپلواک ډولونه نه دي او د هغو لومړیو دریو ډولونو په څانګو کې راځي.

په هر حال! کله چې په دې ډلبندۍ کې دومره توان وي چې تر اوسه پورې په ټولنه کې ځای لري او ادبپوهان یې بدیل نظر نه شي پیدا کولی بیا خو اړینه ده چې دا هره یوه ښکارنده یې په لنډه توګه وپېژنو:

حماسه (په لومړۍ فتح) سره په لغت کې د مېړانې او زړه ورتیا په معنا ده، حماسه یو ډېر لرغونی او پخوانی ادبي ډول دی، که څه هم ځینې ادبپوهان په دې نظر دي چې حماسه د انسان په ذهن کې جنګ، جګړې، پهلوانی، یرغلونه او د هېواد د پراختیا انځورونه وړاندې کوي، خو په حقیقت کې د معنا له پلوه حماسې ډېرې معناګانې او اړخونه لري، په دې معنا حماسه د تاریخ داسې شرحه ده چې لا تاریخي دورې نه وي پیل شوې یا د تېرو پیرونو او پخوانیو حالاتو د لومړنیو پېښو شرحه او سپړنه ده.

حماسه د هېوادونو یو ګډ شعر دی داسې ګډ شعر چې لا د خاپوړو په حالت کې وي، یعنې د هغه حالت ګډوالی دی چې په هغې کې تاریخ او اساطیر، خیال او حقیقت سره اغېزل شوې وي او په کې شاعر مورخ او مورخ شاعر وګڼل شي، چې موږ د نړۍ د ادبیاتو په تاریخ او یا په ټوله کې د نړۍ په تاریخ کې داسې پړاوو لرو. (۱۰)

په دغه تعریف کې ګورو چې حماسه یواځې د شعر مسایل نه رانغاړي، بلکې تاریخ ته هم ځي او په حقیقت کې له ټولو بشري علومو غبرګ راچاپېروي، چې همداسې هم ده؛ خو زموږ کار د حماسې له ټولو اړخونو سره ځکه نه شته او دا یو بېل بحث دی، د یوې ځانګړې موضوع په توګه به یې راتلونکې څېړنې ته پرېږدو. دلته مو موخه ادبي حماسه ده، خو دې خبرې ته مو هم پام وي، چې حماسه یو شی دي او حماسي شعر یا نظم بل شی او دا دواړه باید سره ګډ نه شي، خو په ټوله کې د ادبي حماسې د نورو ځانګړنو ترڅنګ یوه ځانګړنه دا ده چې حماسه به یو داستان لري او دا داستان به تر ډېره پر مینه ولاړ وي او په دې کې به حتا د اغراق او غلو ترکچې پورې ادبیات کارېدلې وي، چې کله ناکله به یې منل ستونزمن وي،

خو په ټوله کې دا ډول افراط به د مینې او جزباتو له مخې کېږي چې همدغه جزبات او زړه راښکون د دې لامل کېږي چې شک پرې ستونزمن شي.

په حماسه کې بله ځانګړنه کیسه ییز والی یا داستانوالی دی او که چېرې په کې د مینې داستان او یا په ټوله کې داستان نه وي، نو د حماسې د اوسنیو تعریفونو له دایرې څخه وځي، معنا دا چې دا موضوعات باید په کې وي. حماسه دا او دې ته ورته ځینې نورې ځانګړنې هم لري، خو موږ پر همدې مسایلو بسنه کوو او ورځو د ارسطو د ډلبندۍ دوهمې برخې ته چې هغه غنایي والی دی.

په غنایي ادبیاتو کې ډېر ځله پورته مسایل یا واقعیتونه د شاعر او لیکوال د ذهن د منشور، احساساتو او عواطفو له مخې منعکس او ټولنې ته وړاندې کېږي. (۱۱) په دې معنا شاعر دغه ادبیات د خپل ذهني خلاقیت په وسیله داسې وړاندې کوي، چې د ذهن یا د قلم افراط او تفریط نه شي پټولای او نه هم د اغراق تاوجن انځورونه د زمانې ګردونو ته سپارلی شي، خو دا چې جزابیت او هنریت په کې دومره هنري مراندې ځغلولې وي، چې زړه صبرول ترې ناشونې وي، نو ځکه یې منل هم مجبوراً روا بولي.

ډاکټر شمیسا په خپل اثر انواع ادبي کې وایي چې غنایي ادبیات په اصل کې هغه اشعار دي چې په هغې کې شاعر خپل احساسات او عواطف مطرح کوي، د نوموړي په وینا دا ډول اشعار چې لنډکي هم وو په لرغوني یونان کې له بربط (د موسیقۍ یو ډول اله ده) سره یو ځای ویل کېدل او همدا لامل هم دی چې په انګریزي ژبو کې یې د لیریک ادبیاتو په نامه شهرت موندلی دی. (۱۲)

نو که خبره را لنډه کړو غنایي ادبیات په حقیقت کې په دوو بڼو یا معناګانو کارول کېږي، چې یوه بڼه یې احساسي یا عاطفي اشعار دي او بله برخه یې عاشقانه یا مینه لرونکي اشعار او دا هم منل شوې خبره ده چې شاعر ټول عمر په یو حالت کې نه وي، کله چې په عواطفو راشي، نو یو ډول خیالات وړاندې کوي او کله یې چې احساسات راوپارېږي، نو بیا بل ډول ادبیات پنځوي چې ښایي ډېر ځله پښېماني هم له ځانه سره ولري، خو کله ناکله شاعر یا لیکوال هم له تو کړو لاړو سره مخامخ شي، چې بېرته راپورته کول یې له وسې پورته شي.

نو د ارسطو د ډلبندۍ درېیمه برخه نندار یز ادبیات دي چې دا ډول ادبیات

ډېر ځله له غنايي ادبیاتو زېږي، یعنې په دې ډول ادبیاتو کې شاعر د ټولنې واقعیتونه پرته له ځنډه د ټولنې د وګړو په حرکاتو، سکناتو، اداګانو، خبرو اترو او دې ته ورته مسایلو کې څرګندوي، یعنې د کرکټرونو اکټونه او د خبرو طرز کې یې دا ډول ادبیات پنځوي، چې له همدې امله ورته ډراماتیک یا انځوریز ادبیات هم وایي، انځوریز ورته ځکه وایي چې دا ډول ادبیات لیکل لږ او ښوول ډېر لري.

د ډاکټر شمیسا په وینا ارسطو د ادبي ډولونو یو مهم ډول ته ډراماتیک ادبیات یا ننداریز ادبیات ویلي، ډراما په یونان کې د یو کار کولو یا یوې کړنې ترسره کولو ته وایي چې پېښېږي، نو ویلی شو یو داسې هنر دی چې په صحنه کې ښوول کېږي. (۱۳)

نو ګورو چې نندارېز ادب انځوریز ادب ته وایي او په نننۍ پېر کې دغه ادب تر ټولو پراخ او زیات مینه وال لري او د ژورنالیزم د علم مشهوره مقوله هم ده چې وایي یو انځور د سلو او حتا کله ناکله تر سلو هم د زیاتو کلمو استازیتوب کوي، خو دلته د تاسف خبره دا ده چې زموږ دغه برخه یا په ټوله کې د پښتو ادب انځوریزه برخه اوس ډېره پیکه شوې ده او که جدي توجه ورته ونه شي، نو نه یواځې به یې خپل اصالت له لاسه ورکړی وي، بلکې یو لوی قوم به یې هم ترهګر او مذبذب معرفي کړی وي.

نو که خبره راټوله کړو د ادبیاتو له پورتني وېش او ډلبندۍ نه داسې ښکاري چې په دغې ډلبندۍ کې ټول ادبیات که منظوم دي او که منثور شامل دي او پر دې اساس موږ ویلای شو چې د ښاغلي ارسطو دغه ډلبندي چې تر اوسه پورې لا هم د استعمال موارد لري عمومي او کلي ډلبندي ده او موږ د جزیي ډلبندیو لپاره یا لږ تر لږه د دقیقو او مشخصو ډلبندیو لپاره باید جزیي ډلبندیو ته لاړ شو، چې بې له شکه هغه د ژانر مسئله ده، چې دلته مطرح کېږي او داسې ښکاري چې ژانر له ادبیاتو نه را زېږېدلی صنف یا برخه ده چې یوې لنډې پېژندنې ته اړتیا لري:

ژانر د فرانسوي کلمې له (Genre) څخه اخیستل شوې چې په لغت کې شکل، جنس او ډول ته وایي او په ادبي اصطلاح کې ژانر د ادبي- بدیعي اثر هغه ډول یا بڼه ده چې د ځانګړي ترکیبي جوړښت، وسایطو، ابزارو او په یو ادبي اثر کې د واقعیت بدیعي انځور ترسیم او لارو چارو ته وایي چې دغه لارې چارې د بیان

کړندود او امکان تشخيص او معرفي کوي يا په بله وينا ادبي - بديعي اثار په درېو برخو باندې ډلبندي شوي دي، چې د دغو اثارو د رانغاړلو او د حياتي مسايلو په کوچني بڼه وېشلو او منعکس کولو لپاره بيا هم کوچني او تخصصي- وېش ته اړتيا شته چې همدغه کوچني وېش ته د پورته عمومي ډلبندۍ په رڼا کې ژانر وايي. (۱۴)

پورته تعريف ته په کتو سره ادبيات په ټوله کې يا په لويه کچه په درېو برخو وېشل شوي، خو دا هره برخه په خپل ذات کې بيا کوچنۍ ډلبندۍ لري، چې همدغو ډلبنديو ته په تخصصي او مسلکي توګه ژانر وايي، خو البته دلته د يوې خبرې يادول اړين دي او هغه دا چې د لويديځوالو په وينا ژانر د همدغو مسايلو کوچنۍ ډلبندۍ ته وايي، خو دا ډلبندي به د ادبياتو وي او يواځې ادبي مسايل به په کې تر بحث لاندې نيول کېږي، خو موږ ډېر ځله بيا دغه ډلبندي لکه څنګه چې ادبيات حکم کوي نه مراعتو، بلکې د ادبي، صنف، ادبي ژانر، ادبي ډول او ادبي ډلبندۍ ترمنځ کوم ځانګړي توپير ته قايل نه يو او حتا ډېر ځله ادبي ژانر او ادبي ډول يو ګڼو په داسې حال کې چې داسې نه ده او پورته يې په اړه پوره څرګندونې وشوې.

د دې لپاره چې دا موضوع مو لږه نوره هم روښانه کړې وي، ورځو عمومي بحث ته يې. موږ چې کله ادبيات ډلبندي کوو، پر ليريک يا غنايي، حماسي او ډرامايي سربېره يې يو بله برخه هم را سپړو او وايي چې پښتو ادبيات په ټوله کې په درېو برخو باندې وېشل کېږي، چې ادب تاريخ، ادبب تيوري او ادبپوهنه، ځينې بيا ادبي نقد يا کره کتنه هم يو بېل ډول بولي په داسې حال کې چې هغه د همدغو درېو برخو د يوې ځانګې يا ډول برخه ده، نو اوس که موږ د ادبياتو دغو درېو څانګو ته د پښتو ادبياتو ډول يا نوعه ووايه تېروتنه مو نه ده کړې، خو که چېرې موږ د ادبپوهنې کوچنيو او تخصصي- څانګو ته لکه: لنډه کيسه، ناول، رومان، فلمي سناريو، ځان پېښې او داسې نورو ته ادبي ډول يا ادبي نوعه وايو، نو دا بيا په حقيقت کې پر خپلې خبرې ملنډې وهل دي، ځکه دا ادبي ډولونه نه، بلکې ادبي څېلونه يا ژانرونه دي او ژانرونه معمولاً د لويو څانګو کوچنۍ برخې وي، خو دې ته مو هم پام وي، چې دغه ژانرونه بيا يواځې د يوې نوعې يا ډلبندۍ پورې اړه نه لري،

بلکې د ارسطو درې واړه ادبي ډولونه کوچني ژانرونه لري، لکه په ننداریز ډول کې ګورو، ډرامه، تمثيلي ټوټه، فلم، سريال او دې ته ورته نور کوچني ژانرونه شته، همدا شان په حماسي ادبياتو کې ګورو، چې مسدس، قطعه، غزل، چاربېته، لنډۍ، بګتۍ، قصيده او په دې وروستيو کې سپين شعر، ازاد شعر او دې ته ورته نور کوچني ژانرونه شته او همدا شان په غنايي ډول ګې ګورو، چې ناول، لنډه کيسه، رومان او دې ته ورته نور ژانرونه شته چې دغه ژانرونه له يو بل سره ګډول او يا يې هم ادبي ډول بلل ناسمه خبره او د ادبياتو له قاموسه سرغړونه ده.

ښايي دلته دا پوښتنه هم پيدا شي که چېرې همدغه ژانرونه چې له پورته ډولونو څخه زېږېدلي په خپلو منځونو کې په موضوعي لحاظ ووېشل شي ايا بيا به هم ژانر وي، لکه: موږ ګورو چې په ناول کې عشقي، هېوادني، پوليسي، جاسوسي، اقتصادي، فولکلوري او دې ته ورته ناولونه ولرو، نو ايا کولای شو دا هر يو يې يو ژانر وبولو، څکه موږ وويل چې که چېرې لويې برخې يا لوی ادبي ډولونه په کوچنيو ادبي ډولونو ووېشل شي هغه بيا ژانر شي، نو د ژانر څانګې به بيا څه شی شي؟

د يادې پوښتنې په ځواب کې بايد ووايو چې دا يواځې او يواځې ژانر دی، خو داخلي جوړښت يې چې معنايي جوړښت دی توپير کوي او دا ډول توپيرونه موږ نه صنف، نه څېل او نه هم يو بېل ژانر بولو، بلکې دا ډول بدلون د يو ژانر بېلابېلې بڼې او منځپانګيز جوړښت دی؛ خو که کله هم په دغه ژانر کې پر منځپانګيز بدلون سربېره شکلياتي بدلون راغی، نو هغه د همدې ژانر بېلابېلې برخې نه، بلکې بېل ژانر دی، د ساري په ډول يو مهال موږ په پښتو ادبياتو کې د داستاني يا کيسه ادبياتو په نامه يوه اصطلاح يا ژانر لاره، خو دا ژانر هله په نورو ژانرونو ووېشل شو، چې کله يې فزيکي جوړښت، مکالمو، د خبرو اترو ډول، د پېښو زياتوالي او کموالي، د کرکټرونو زياتوالي او دې ته ورته په لسګونو نور بدلونونه په کې هم په فکري لحاظ او هم په جوړښتي لحاظ پيدا شول او هر يو ته يې د ځانګړو آرونو د وضع کولو په رڼا کې يو ژانر وويل شو، چې له هغې نه نن ناول، لنډه کيسه، رومان او دې ته ورته ژانرونه جوړ شول او حتا نن د ناول او ناولټ، کيسې او کيسه ګۍ ترمنځ هم بحثونه روان دي، چې هغه دې يو بېل ژانر وګڼل شي، نه د يادو ژانرونو يوه برخه، چې د جوړښت او ډلبندۍ له مخې يې حق هم دی.

نو که خبره را لنډه کړو په پخوانیو زمانو کې یې د همدغو قرابتونو او ورته والو له مخې د ادبیاتو د ډول او ژانر توپیر چندان نه کاوه او هر ډول ادبي پدیدې ته به یې ادبي ډول وایه، خو کله چې په شپاړسمه میلادي پېړۍ کې د لومړي ځل لپاره په فرانسه کې ژرار ژنټ (Gerard Genette) د ادبیاتو د کوچنیو ډولونو لپاره د ژانر کلمه وکاروله، نو له هماغې وروسته د نورو هېوادونو ادیبپوهان هم ورته ځیر شول او د رایو په اتفاق یې له دې ډول ډلبندۍ سره هوکړه وکړه او تر هغې را وروسته یې نه هېڅ ادبي ډول ته ژانر او نه یې هېڅ ژانر ته ادبي ډول وواېه، بلکې هر یو یې دا توپیر او نوم په دقیقه توگه غوره او تر موړه یې را ورساوه، هیله ده زموږ ځوان او مبتدي څېړونکي هم همدغه نزاکت او باریکۍ ته ځیر شي او تر دې وروسته نور نه ادبي ډول ته ادبي ژانر ووایي او نه ادبي ژانر ته ادبي ډول یا ادبي نوعه، ځکه دا هر یو جلا ادبي ښکارندې دي، چې هم په منځپانگیز لحاظ او هم په جوړښتي لحاظ توپیر لرې.

مأخذونه:

۱- سیدمحی الدین هاشمي، د نثري ادب ډولونه (ادبي ژانرونه)، وحدت خپرندویه ټولنه، ننگرهار، ۱۳۸۹ لمریز کال، ۳۹ مخ.

۲- سحر گل سحر کتوزی، ادب څه ته وایي؟، بورا پاڼه،
http://www.bowraa.com/index.php?option=com

۳- عبدالحی حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ(لومړی ټوک)، ۱۳۲۵ لمریز کال، ۴ مخ.

۴- صدیق الله رښتین، د پښتو ادب تاریخ، پښتو ټولنه، دولتي مطبعه، کابل، ۱۳۲۵ لمریز کال، ۵ مخ.

۵- اسد الله غضنفر، ادبیات څه ته وایي؟، تاند انټرنېټي پاڼه، ۱۳۹۳ لمریز کال.
http://www.taand.com/archives/29046

٦- ریمونډ لارنس برت، تخیل، د سیدنظیم سیدي ژباړه، پښتو کاروان د ژباړې مرکز، کابل، ۱۳۹۲ لمریز کال، ۱۰ مخ.

۷- پوهندوی محمد عالیم لبیب. مسأله ژانر در ادبیات، خراسان مجله، دریېمه دوره، نهم کال، د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبیاتو علمي خپرونه، د ۱۳۹۰ لمریز کال اسد- سنبله، ۱۱۸ مخ.

۸- شفیعي کدکني. ډاکټر محمد رضا، انواع ادبی و شعر فارسی. د خرد او کوشش مجله، څلورمه دوره، پنځم کال، دویم او دریم دفتر، ۴- ٦ مخونه.

۹- ډاکټر رضا، شفیعی: موازین نقد و داوري در باب انوع شعر و آثار ادبي، مجله فرهنګ، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دریېمه او پنځمه ګڼه، ۱۳٦۸ کال.

۱۰- ډاکټر سروش شمیسا، انواع ادبی، لسم چاپ، رامین خپرندویه ټولنه، تهران، ۱۳۸۳ لمریز کال، ٦۳ مخ.

۱۱- پوهندوی محمد عالیم لبیب. مسأله ژانر در ادبیات، خراسان مجله، دریېمه دوره، نهم کال، د افغانستان د علومو اکاډمی د ژبو او ادبیاتو علمي خپرونه، د ۱۳۹۰ لمریز کال اسد- سنبله، ۱۱۹ مخ.

۱۲- ډاکټر سروش شمیسا، انواع ادبی، لسم چاپ، رامین خپرندویه ټولنه، تهران، ۱۳۸۳ لمریز کال، ۱۳۴ مخ.

۱۳- همدغه اثر، ۱۵۹ مخ.

۱۴- پوهندوی محمد عالیم لبیب. مسأله ژانر در ادبیات، ۱۲۰ مخ.

پوهندوی دکتور اجمل ښکلی

تصوف د اوسمهال په هینداره کې

لنډیز:

تصوف خدای ته د رسېدو یوه داسې موثره لار پاتې شوې، چې یـوازې پـر څـو کسو نه، بلکې د مسلمانو ټولنو پر زیاتره برخه یې اغېـز شـیندلی، ځکـه چـې تصـوف پخوا د دین د زده کړې مهمه لار وه؛ خو اوس د تصوف هغه تـود بـازار سـوړ شـوی. د دین د زده کړې لپاره خلکـو نـورې لارې مونـدلي او آن هغـه معلومـات چـې پخـوا بـه ورپسې خلکو د بغـداد او هنـد سـفرونه کـول، اوس پـه خپلـه خونـه پـه انټرنیـت کـې موندلای شي او دې آن عامې دیني مدرسې هم اغېزمنې کړې دي.

د تصوف د سرېدو بل لامل له دینه سیاسي اسـتفاده هـم ده. پخـوا هـم ځینـو باچاهانو د یو بل پرخلاف له دینه دا ډول اسـتفاده کولـه؛ خـو اوس یـې د ایـډیالوژیو پرخلاف د موثرې وسلې په توګه وکاراوه او سیاسي شو، چې له دې سره د دین په اړه نوې زاویې راپیدا شوې، چې د تصوف د سیاسي انزوا فکر یې وځاپه. تصوف له دینـه د سیاسي استفادې مخالفت او ډېر تمرکز پر اخلاقي سم سـمکي کـړی، ځکـه چـې بې له اخلاقي سپېڅلتیا د وحدت پر سمندر ورګډېدل شونې نه دي، چې د تصـوف لویه موخه ده.

سریزه:

پوهان وایي، چې په لومړي ځل په مسلمانانو کې تصوف هله ریښـې وزغلـولې، چې د مسلمانانو ترمنځ اختلافونه راپیدا شول. دا د اسلامي تصوف لومړی پـړاو دی، چې د مسلمانانو ترمنځ یې د اختلاف د ختمولو او سره نېږدې کولـو هڅـه وکـړه. "پـه

عباسي خلافت کې تصوف عشق شو..." (۱)

په دې وخت کې د لرغونيو يوناني علومو ژباړې عامې شوې او پر دين متکلمانه بحثونه پيل شول؛ نو اسلامي تصوف دا خپله دنده وګڼله، چې دين د فلسفې له منګولو راوباسي او عشق يې کړي، چې له خپلو پيروانو نه قرباني غواړي.

د اسلامي تصوف په وينا، خدای ته رسېدل په عقل نه، په عشق شونې دي. عقل پوښتنې راولاړوي او عشق له يقينه پيلېږي.

د څېړنې اهميت او مبرميت:

د دې څېړنې اهميت په دې کې دی چې د تصوف رښتينې لار يا د تصوف آرې موخې وپېژنو، پرې پوه شو او د کارونې موارد يې درک کړو، څکه ډېر څله د تصوف په اړه هغه خبرې يا ناسزاوې اورو، چې انسان يا بشريت پرې خپه او خوا يې پرې بده شي، په داسې حال کې تصوف ډېر لوی او پراخ مفاهيم رانغاړي او سرو کار يې له انساني څواک او په انساني څواک کې له عقيدوي مسايلو سره دی، چې له هر ډول ناپاکيو يې پاکوي.

د څېړنې موخه:

په دې څېړنه کې هڅه شوې چې د تصوف ټولې خواوې را وسپړل شي او هغه ګونګې خواوې يا هغه اړخونه چې خلکو ته ګونګ دي او په ناسمه توګه ترې ګټنه کوي يا پرې منفي تبليغات کوي هغه روښانه شي، کره له ناکره او دين له مسخرفاتو جلا کړي، د دې ترڅنګ فردي مسووليتونه او د تصوف دندې روښانه کړي.

د څېړنې پوښتنې:

اوس موږ تصوف ته څومره اړتيا لرو؟ دا پوښتنه مو اړ باسي، چې تصوف له اخلاقي پلوه پر ښېلابېلو اجزاوو ووېشو او بيا هر جز ته د اوسنۍ نړۍ د اړتيا په تناظر کې وګورو. د تصوف ټولې برخې اوس زموږ په ګټه نه دي، بلکې ښايي د اوسنۍ نړۍ فرد او له دې لارې ټولنې ته زيان واړوي، چې په هغه کې د نفس د ګوشمالي کولو او تعذيبولو په نامه له جسمي غوښتنو بې پروا کېدل، له دنيا نه مخ اړول، په تصوف کې بشپړ ورکېدل، د ظلم پرخلاف د صبر تلقين او داسې نورې څانګړنې راځي؛ خو په تصوف کې د ټولنيز زغم(رواداري)، مينې، خواخوږۍ، له قومي، سمتي او مذهبي تعصب پاک ټول انسانيت ته په يوه سترګه کتل، د ګناهګار

پرځای له گناه نه کرکه او داسې نور زرین اخلاق هم شته، چې اوس ورته هم مور اړتیا لرو، بلکې اوس چې مور جگړې او تشدد ځپلي یو، تر پخوا دې اصولو ته ډېر اړ یو.

کلیدي کلمې: تصوف، سیاسي انزوا، اوسمهال او تصوف، د صوفیانو اخلاق، ټولنیز زغم، د نفس گوشمالي کول، مینه، خواخوږي، انسانیت، له گناه کرکه، له تعصب پاک چلن.

د څېړنې روش:

په دې څېړنه کې تر ډېره تحلیلي، تشریحي او د اړتیا تر بریده له انتقادي میتود څخه استفاده شوې ده.

اصلي متن:

اسلامي تصوف که څه هم د عقلپرستۍ مخالفت وکړ او اشراق ته یې لومړیتوب ورکړ؛ خو بیا هم هغه وخت له دود فرهنگه اغېزمن شو. د اپلاتون او پلاتینوس (Plotinus) د وحدت پرستۍ خبرو پرې اغېز وکړ او له همدې وخته صوفیانو هڅه پیله کړه، چې خپلو تصوفي افکارو ته د شریعت برغولی جوړ کړي او د وحدة الوجود او وحدة الشهود د اثبات لپاره آیتونه او احادیث ومومي. له همدې وخته د شریعت او طریقت سره جگړه پیل شوه.

خو د اسلامي تصوف په دې ټول تاریخ کې یوه خبره مشترکه ده او هغه دا چې د تصوف ډېره مخه له عوامو سره وه او دربار له صوفیانو سره د خپل سیاسي نفوذ له امله ښه چلن کاوه او بل دا چې تصوف داسې یو مسلک و، چې د انتشار پرځای یې د صبر تلقین کاوه.

اهل تصوف د خپلې انزوا دلیل دا وایي، چې صوفیان اړ دي، چې له بدیو له ډکې ټولنې ووځي، ځان پاک کړي او بیا د ټولنې پاکۍ ته لېچې راونغاړي. له دې ځایه دا خبره پیدا کېږي، چې تصوف له ټولنې بېخي منزوي هم نه دی او تل یې د ټولنې په ښه بده کې نقش لوبولای.

دا سمه ده، چې تصوف د خواصو مسلک دی او هر څوک د عطار د منطق الطیر له دېرشو پرته نورو مرغانو غوندې دا ظرفیت نه لري، چې تر لوړو پوړیو(مدارجو) پکې ورسي؛ خو د دې معنا دا نه ده، چې گنې تصوف په ټولنیز اړو

دوړ کې نقش نه دی لوبولی. پخوانو، صوفیانو ته د دوی د تقوا له امله احترام درلوده او داسې صوفیانو په ټولنو کې نفوذ لاره؛ نو د تصوف په اړه د انزوا خبره بالعموم له سیاسي لیدلوري سمه خېژي.

تصوف هغه وخت دین ته د ورننوتو مهمه دروازه وه؛ خو تر راشده خلافت وروسته عموما اسلامي خلافتونه د اقتدار د چلولو مرکزونه وو، چې له دین سره یې چلن ثانوي و؛ خو بالعموم اداري او سیاسي چارې او ستونزې د خپل چاپېریال او فرهنګ په رڼا کې هوارېدې او له بله پلوه تصوف د دین اخلاقي اړخ ته ډېر ارزښت ورکاوه، ځکه نو صوفیانو د دربار په چارو کې د مداخلې مخه نه لیده او له سیاسي پلوه منزوي وو. البته کله ناکله چې تصوفي ډلو سیاست ته لاس اچولی، تصوفي رنګ یې اغېزمن شوی. یوه بېلګه یې پیر روښان دی، چې له مجبورې ورځې یې سیاست ته مخه کړې.

مورخین زیاتره په دې نظر دي، چې روښان له مغولو سره د وسلوالې مبارزې هوډ نه لاره، خو د ده ستر مذهبي مخالفین او ځینې تصادفي پېښې د دې لامل شوې، چې روښان دې دومره چټک له یوې سترې امپراتورۍ سره ټکر شي. دا هم د یادونې وړ ده، چې پښتون ولس تر ډېره حده د بایزید روښان په عرفاني شخصیت یو موټی شوي وو او مغول چې په طبیعي ډول یې له پښتنو سره دوښمنۍ لرلې؛ د روښان عرفاني غورځنګ ته به یې هم لا له پیله د تاریخي تناظر پر بنسټ په شک کتل. د "اغازپور" د جنګ له پیله ړومبی بایزید خپل پیروان د مشورې لپاره وبلل او چې له جنګ پرته بله لار نه وه، نو هغوی هم د جنګ مشوره ورکړه او سوبمن شول." (۲)

او له دې سره پرې جګړه وروتپل وشوه او چې کله د مغولو له پرله پسې تعقیبه تنګ شو، هله یې مقاوت ته لاس واچاوه؛ خو دا مقاومت یې له خپل وحدة الوجودي تصوفي فکره او مسلکه بېخي بېل وساته. له حالنامې پرته له خیرالبیانه نیولې د روښانیانو د ټولو پیروانو تر آثارو پورې په یوه ځای کې هم له مغولو سره د جګړو د جواز په اړه کوم سیاسي او دیني استدلال نه وینو او دا خبره د هغو ټولو تصوفي ډلو په اړه کولای شو، چې د اسلامي قلمرو په بېلابېلو څنډو کې راپیدا شوې دي.

اوس مو تصوف څومره په کار دی؟

پوښتنه دا ده، چې که تصوف سیاسي انزوا ته تمایل ښودلی؛ نو په اوسنۍ ولسواکه(دموکراتیکه) نړۍ کې یې څه اړتیا ده؟

پخوا چې باچا د خدای سیوری ګڼل کېده، اطاعت یې فرض و او مخالف یې د خدای دوښمن باله شو. یوازې محدودې طبقې یې هله مخالفت ته دلایل تراشل چې ګټې به یې ناخوندې شوې؛ نو ویلای شو، چې هغه وخت فرد هم په ټولنیزو قبایلي زولنو تړلی و او هم په سیاسي توګه محکوم و؛ خو اوسنۍ ولسواکې نړۍ فرد ته مخه خلاصه کړه، چې په سیاسي بدلونونو کې د رای او لاریون په مټ ونډه واخلي. له همدې امله د تصوف له سیاسي انزوا سره دلچسپي نه لرو، ځکه د مسؤولو افرادو په توګه ټولنه زموږ نقش ته سترګې پر لار ده.

په تصوف کې په هره برخه کې انتخاب کولای شو. تصوف زموږ لپاره د پخواني فرهنګ د بلې هرې برخې غوندې د اوسنیو معیارونو له مخې انتخابي دی.

پخوا تاریخ ته د یوه نکلچي په سترګه کتل کېدل، چې مازې پخوانۍ کیسې راته کوي؛ خو په شلمه پیړۍ کې تاریخ د یوه ژوندي سري په توګه راڅرګند شو. ټي ایس ایلیټ وویل، چې موږ د ماضي په حال کې اوسو. مطلب دا چې، زموږ ټولنیز شعور د تاریخ له کیسو ډک دی، ځکه نو خپل حال او راتلونکې ته د ماضي په سترګیو(عینکو) کې ګورو او د سمولو هڅه یې کوو.

د تاریخ په اړه دا ډول فکر مو اړ باسي، چې په پخواني فرهنګ کې د وسمهال له غوښتنو او اړتیاوو سره سم انتخاب وکړو. کومې برخې چې یې اوس هم راته ګټورې دي، هغه راخلو او کومې برخې یې چې زموږ د پرمختګ مخه نیسي یا یې له پامه غورځوو یا پرې انتقاد کوو.

تصوف د پخوانیو پرخلاف موږ ته تقدسي جنبه نه لري، ځکه نو د یوه علمي سوچ په رڼا کې پکې انتخاب کوو. پاس مو د دې انتخاب په لړ کې د تصوف پر سیاسي انزوا نیوکه وکړه. د تصوف بل مهم اړخ اخلاقي دی. " حضرت ابوالحسن نوري(رح) فرمایي: تصوف د علم نوم نه، بلکې د ښو اخلاقو د مجموعې نوم دی." (۳) تصوف یوازې د وحدت آرزو نه وه، بلکې د انسانیت د معراج حصول هم و او د مولینا جلال الدین محمد بلخي د دې وینا:

دي شـيخ بـا چـراغ همـی گشـت گـرد شـهر
کـــز دیـــو و دد ملـــولم و آنســـانم آرزوســـت
گفتنـــد:یافت مـــی نشـــود، جســـته ایـــم مـــا
گفـت: آنکـه یافـت مـی نشـود، آنـم آرزوسـت

او د رحمان بابا د دې شعر:

کـر د گلـو کـړه چـې سـیمه دې گلـزار شي
اغـزي مـه کـره پـه پښـو کـې بـه دې خـار شي
تـه چـې بـل پـه غشـیو ولـې هسـې پـوه شـه
چې همدا غشی به ستا پـه لـور گـوزار شي (۴)

غوندې ټولو صوفیانو پر اخلاقو ټینگار کاوه، ځکه بې اخلاقـو د وحدة پـر لـوی سمندر ورگډېدل ممکن نه وو او د دې فکر گټه ټولنې ته هم رسېده، چې ښه اخلاق د انسان بقا او ټولنیز نظم تضمینولای شي.

د اسلامي تصوف په اخلاقي نظام کې کومو اړخونو ته موږ اوس هم اړتیا لرو؟

ټولنیز زغم: زموږ د هېواد په گډون په ټوله اسلامي نـړۍ کـې انتشـار یـوه لویـه ستونزه ده، چې بنسټ یې فکري اختلافات دي. د تصوف یوه تاریخي کارنامه دا ده، چې انسانان یې سره نېژدې کړي دي او په دې نېژدیوالي کې یې فرقه یي اختلافات خو څه چې آن مذهبي تبعیض هم رد کړی دی. د ابو سعید ابـوالخیر(۳۵۷-۴۴۲ق) شعر دی:

بـــاز آ بـــاز آ هـــر آنچـــه هســـتی بـــاز آ
گـــر کـــافر و گـــبر و بـــت پرســـتی بـــاز آ
ایـــن درگـــه مـــا درگـــه نومیـــده نیســـت
صـــد بـــار اگـــر توبـــه شکســـتی بـــاز آ

او دا فکر په ټول اسـلامي تصـوف کـې خپـور وور او پـه پخوانـو مسـلمانانو کـې موجود و، چې د هر مذهب له پیرو سره یې ښه چلن کاوه او آن ټول مذهبونه یې یـوه سیند ته وتلې ویالې گڼلې، ځکه "مسـلمان صـوفي چـې د نفـس د تزکیـې تـر پوړیـو اوښتی وي، بشرپالنه یې ړومبنۍ فریضه گرځي. رحمان بابا رح د یوه رسېدلي بـزرگ په توگـه ټـول انسـانان د ځـان غونـدې گڼـي او دا د هغـه مبـارک نبـوي(ص) ارشـاد

ترجماني ده، چې گرد انسانان د یوه بدن غړي دي. د یوه غړي پر درد ټول بدن متاثره کېږي:

واړه د خـــپل ځان پـــــه نظر گوره، که دانا یې
ای عبدالرحمانه، جهان ټول عبدالرحمن دی"(۵)

پر دې بنسټ که د اسلامي تصوف ټولنیز زغم راواخلو، په اوسنیو رسنیو، نصابونو او نورو کې یې تبلیغ کړو، زموږ له ټولنیز او سیاسي ثبات سره مرسته کوي.

خو له ټولنیز زغم هاخوا د تصوف هغه فردي صبر د کړنې دی، چې خلک د رغنده مخالفت پرځای ارامۍ ته هڅوي.

پخوا چې د طبیعي ناورینونو، وباگانو، لوږو تر شا الهي آفتونه لیدل کېدل، له درباره یې د مخنیوي غوښتنه نه کېده او خلک یې پر وړاندې د اوسنۍ ساینسي-ټیکنالوجۍ د نشت له امله بېوسه وو؛ نو د صبر تلقین کېده. فرد هڅول کېده، چې نهرې تېرې کړي، سختۍ وگالي او صبر وکړي، ځکه چې له تصوفي فکر سره سم له جسمي الایشونو ماورا کېدل د فنا فی الله تضمین کولای شي. بایزید بسطامي چې حج ته تللو، ابراهیم بن ادهم ورغی، پوښتنه یې تري وکړه: "... ای بایزیده! زهد او تقوا څه گڼې؟ هغه وویل، چې ومومو، خورو یې او که نه شکر وباسو. د بلخ څوان(ابراهیم بن ادهم) وویل: د بلخ سپي هم همداسې کوي. بایزید بسطامي ترې پوښتنه وکړه: د بلخ خلک د زهد او تقوا حق څه گڼې؟ څوان(ابراهیم بن ادهم) وویل: چې نه یې مومو، شکر وباسو او چې ویې مومو، نذرانه کوو یې او نورو ته یې ښښو." (٦)

د ابراهیم بن ادهم دویمه خبره له نورو سره د خواخوږۍ او ټولنیز تعامل بریالۍ بېلگه ده، چې هر وخت ورته انسان اړ دی؛ خو اوسنی انسان که ونه مومي، شکر نه وباسي او نه صبر کوي، بلکې هڅه کوي او سیاسي نظام ملامتوي، چې ولې ورته کار نه پیدا کوي.

اوس چې سیاسي نظامونو ته مسؤولیت راجع کېږي، پر افرادو د لوږو تندو ټینگار معقولیت نه لري، بلکې افراد هڅول کېږي، چې په قانوني لارو نظام اړ باسي، چې د دوی اړتیاوې ورپوره کړي.

بله خبره دا ده، چې د معاصرې نړۍ په اوسني پرمختگ کې د فرد ډېر خوله

توی شوې، ځکه نو له فرده غوښتنه کېږي، چې له جسمي او ذهني پلوه فعاله اوسي. پر دې بنسټ نه لوړه او نه انزوا د افرادو او ټولنې په ګټه ده. همداسې د تصوف د وحدة الوجود آرزو هم په اوسني انسان کې ورکه شوې. پخواني انسان چې له دې دنیا ښه خاطره نه درلوده او تل به له طبیعي او ټولنیزو ناورینونو سره مخ و، د هوساینې آرزو په تصوف کې په مسکین کېدو کې لیده؛ خو اوسني انسان ته دا دنیا مهمه شوې ده او هڅه کوي، چې ځان ته یې ښکلې کړي، ځکه نو د تصوف د وحدت تلقین اوس رنګ بایللی. څرنګه چې د وحدت خبره د تصوف په مرکز کې ده، په معاصر وخت کې چې دا خبره د ثقل له مرکزه وتې، د تصوف ټوله ودانۍ ړنګه شوې او بازار یې سوړ غوندې ښکاري. اوس مرکزیت دنیا نیولې. په اوسمهال کې د وحدة الوجود خبرې یوازې نااشنا نه ښکاري، بلکې ناسمې هم برېښي.

د انسان لوی صفت انسانیت دی. انسان که هر څومره پرمختګ وکړي؛ خو انسانیت ته اړ دی او تصوف د انساني کرامت خبره کوي او په خپله طریقه د انسان د بقا پوښتنې ته ځواب وایي؛ نو که له یوې خوا له بل انسان سره د خپلې ډوډۍ د نیمولو خبره کوي، چې اوس هم موږ ورته اړ یو، له بلې خوا د ښځې لارښوونه هم کوي.

وایي چې منصور حلاج تر مرګ وروسته یوه شپه شبلي(رح) ته په خوب ورغی او ویې ویل، چې هغه کسان یې ښځلي، چې د ده په مرګ کې یې لاس درلود. د غچ پر ځای د ښځلو تلقین د تصوف یو عام روایت دی، چې د هر صوفي په ژوند کې یې بېشمېره بېلګې موندلای شو.

اوسمهال چې زموږ په ټولنه کې د غچ فرهنګ عام دی او په ټولنه کې د ګډوډۍ او بې امنۍ یو مهم علت دی، موږ د تصوف د ښځلو صفت ته اړتیا لرو، چې باید د صوفیانو هغه کیسې او شعرونه په خپلو نصابونو او رسنیو کې عام کړو، چې د غچ پر ځای د ښځلو د فرهنګ له خپراوي سره مرسته کوي.

د ګناهګار پرځای له ګناه نه کرکه: په تصوف کې د انسان اصلاح په اساسي چارو کې راځي، ځکه یواځې پاک انسان د پاک ذات سره د پیوستون وړتیا لري. د دې موخې د ترلاسي لپاره د انسان پرځای له ګناه نه نفرت پکار دی، چې د انسان او لوی ذات ترمنځ یې پرده حایله کړې ده. ګناه هغه ناوړه صفت دی، چې د انسان

د زړه هېنداره يې ګردجنوي. که د ګناهګار(انسان) مخالفت وشي، بيا خو د وحدة خبره تش سراب ده. تصوف د انسان او خدای تعلق ته په ډېر ژور نظر وکتل، چې ګټه يې ټولنې ته هم ورسېده او د افرادو ترمنځ يې د کرکې په ختمولو کې مرسته وکړه، چې موږ ترې هم په معاصر وخت کې ورنه استفاده کولای شو. بل دا چې د صوفيانو د نظر دايره ډېره پراخه وه، په اسانه يې ځوک نه تکفيرول، نه بد بلل او دا هم د تصوف هغه ځانګړنه ده، چې اوس زموږ د خوږ دوا کېدای شي.

۱. استغنا: له دنيايي خوندونو مستغني کېدل د تصوف د اخلاقي نظام په مهمو اجزاوو کې راځي. په اوسنۍ نړۍ کې خلک د شتو د راټولولو او د ژوند د لا ښه کولو لپاره منفي سيالۍ کوئ، چې له دې سره بېوزلي زياتېږي، ځکه چې يو کس چې ډېر شته راټولوي، په اصل کې د نورو افرادو حقونه خوري او له دې سره ټولنه طبقاتي کېږي، غلاوو ته لار جوړېږي؛ خو که په فردي کچ په انسانانو کې استغنا وي، د ټولنې د انتشار مخه نيول کېدای شي.

۲. مينه: د انسان نوم له انس نه اخيستل شوی، چې مينې ته وايي. د دې معنا دا ده، چې انسانان د بقا لپاره انس ته اړتيا لري او چې له کومې ټولنې نه انس او خواخوږي کډه وکړي، د افرادو ترمنځ په کې تعصبونه او کرکې پيدا شي؛ خو د صوفيانو ژوند له مينې ډک دی. د اکرام الله ګران د لاندې بيت په مصداق آن له دوښمن سره هم مينه کوي:

۳. که ځوک مې وژني، لاس يې هم نه نيسم
زما په يو حالت کې شر نه لګي

د صوفيانو مينه يوازې تر انسانه محدوده نه ده، بلکې دوی مينه د ټولو کايناتو ترمنځ غزېدلې تار ګڼي. وايي، چې "مولانای روم له خپلو شاګردان سره په يوه تنګه کوڅه کې ويده سپي ته تر هغې ودرېد، چې هغه سپی پخپله له خوبه راپاځېد" (۷)

د صوفيانو د مينې دا ډول کيسو او شعرونو ته اوس موږ اړتيا لرو، چې د تشدد خوښونې احساسات مو رام کړي او له يوه بل سره مو مينې او خواخوږۍ ته وروبولي.

د نفس ګوشمالي کول: د تصوفي تعبير پر بنسټ روح د جسم په زندان کې بندي دی. نفس د جسم استازی دی، چې خواهشات پالي او ډېر خوراک او ناروا چارو ته هوسېږي؛ نو د تصوف موخه دا ده، چې سالک خپل نفس وځپي او رياضت

وکړي، چې توجه یې د ځان او جسمي اړتیاوو پر ځای حق ته واوړي. د نفس د ځپلو لپاره په تصوف کې ډېرې سختې لارې هم انتخابېږي. صوفي په ځان لوړې تېروي او آن کله تشدد کوي. په تاریخ مرصع کې د شیخ رحمکار کاکا صاحب په اړه لولو: "... او څو ورځې به یې هېڅ نه خوړل. پس له څو ورځو به یې په شپه خوړل، پس د څو مدت یې په ورځ هم خوړلي دي... او په اوړي په وخت د ګرمۍ به یې مالګه او په تودو اوبو ګوشمالي د نفس کاوه...او ګوتې د پښو او پوندې او تلي به یې پاره پاره وو چې ډېر نفل به یې په ډېر ساړه کې ګزارل او هغه ځایونه به د زخم وچ شوي وو..." (۸)

بل ځای د فقیر جمیل بېګ په اړه وایي: " نقل دی چې په ابتدا کې هسې حال پرې راغلی و، چې دیوانه وار په صحرا ګرځېده، خوب یې نه کاوه. چې چېرته به یې ارام کاوه، په مېږتانه باندې به څملاست او دوه میاشتې به یې هېڅ نه خوړل. وایي، چې افطار به یې کاوه. څو مدت یې دا وظیفه نیولې وه، مالګه به یې په غوړو کې ګډه کړه، هغه به یې خوړه. نقل دی، چې یوه ورځ پیشو راغله، هغه غوړي یې وڅټل، د مالګو له زوره په ځای سروتیر شوه...د عمري په کلي چې راغلم، مابین د چشمې او د شیخ د درګاه کم و زیات نیمه شپه وه، چې خوب مې په سترګو سرایت وکړ، هغه شاګرد ته مې ووې، چې که چرته یو لړم پیدا شي. مطلب مې دا و، چې ځان پرې وچیچوم، چې دا خوب مې برطرف شي. اما هغه وخت میسر نه شه. چې کتابخانه مې د شیخ جیو د وړاندې(کېښوه) یو لرم په هغه پټار کې پیدا شه. ما زر په زر په لاس واخست، ومې وې، چې یار در خانه و ما ګرد جهان می ګردم، ته زموږ په پیتار کې وې، مونږ دې تا جست و جو کاوه." (۹)

له جسماني الایشونو نه د بې پروا کېدو لپاره د نفس ځپل د تصوف اړینه لار ده؛ خو په اوسنۍ نړۍ کې ټولنه له فرده غواړي، چې د هوساینې لپاره یې خوله توی کړي، ځکه نو د فزیکي او ذهني فعالیت لپاره سالم بدن ته اړتیا ده. د تصوف په ډول د نفس ګوشمالي کول په اوسنۍ نړۍ کې پر ځان د تشدد معنا لري. کوم فرد چې له جسمي پلوه کمزوری وي، ټولنې ته یې ګټه څه چې نه رسي، لا پر ولیو یې بار وي. د تصوف د وحدت د آرزو ځای اوس د ټولنې هوساینې نیولې. د فنا فی الله مقام ته د رسېدلو لپاره که په تصوف کې د خپل ځان فنا اړینه وه؛ نو اوس د

ټولنې د بقا لپاره د فرد بقا اړینه ده. که فرد پیاوړی نه وي، ټولنه بـه کمـزورې وي او که ټولنه کمزورې شي، افراد به یې خوار وي. پر دې بنسټ اوس نـړۍ بـدلون کـړی. د پخواني ډسکورس د مرکز توکي حاشیې ته تللي او مرکـز تـه نـوي شـیان ورننـوتي. البته د انسان داسې اړتیاوې لا شته، چې له پخواني فرهنګه یـې پـوره کـولای شـو. تاریخ مرصع چې د پښتنو صوفیانو، پـه تېـره د شـیخ رحمکـار کاکـا صـاحب او فقیـر جمیل بېګ د سخاوت او ایثار کومې ښېلګي راوړي، موږ ورته اوس هم اړ یو .

پایله:

تصوف له خپله نفسه د انسانیت پر لور سفر دی. انسانیت د انسـان یـوه آفـاقي اړتیا ده. په دې توګه ویلای شو، چې انسان به بیا بیا دا سفر کـوي. د دې مطلـب دا دی، چې انسان به تل د تصوف د مـذهبي روداری، ښښـنې، مینـې، خواخـوږۍ، لـه تعصبه پاک چلن او داسې نورو آفاقي خویونو محتاج وي؛ خو د دنیا او انساني جسـم یا د اوسنۍ نړۍ د داسې نورو اړتیاوو په اړه د تصوف وچ چلن مو اوس نه لګـي. مـوږ اړتیا لرو، چې د خپلې ټولنې لپاره کار وکړو، په سوله ییزه توګه د ظلم مخالفت وکړو او له ژونده خوند واخلو، د خدای له نعمتونو برخمن شو او له نـورې نـړۍ سره سـیال شو. دا ټول هغه څه دي، چې موږ په مادي ژوند کې فعال ساتل غواړي او دا دنیـا او ځان راته مهم کوي. په دې توګه ویلای شـو، چـې د پخـواني فرهنـګ د بـل هـر جـز غوندې په تصوف کې هم د اوسمهال له غوښتنو سره سم انتخاب پکار دی. لنـډه دا چې تصوف راسره د خپل ځان له ناوړو خویونو نه پـه سـفر کـې ملګرتیـا کـولای شي. رحمن بابا فرمایي:

د مکې سفر اسان دی، مرد هغه دی
چې له ځانه سفر کاندي سفر دا دی

مأخذونه:

۱. بنووال، محمد افضل، ادبیات عرفانی، دانش کتابخانه، پېښور، ۱۳۷۷ لمریز کال.

۲. ناګار، فضل ولي، د بایزید روښان عرفاني- ادبي ښوونځی، دوهم چاپ، ناګار خپرندویه ټولنه، ننګرهار، ۱۳۹۴: ۲۲مخ.

۳. مومند، سباوون، عرفان او د پښتو ادب په لرغوني دوره کې يې څرکونه، سريزه، فضل ولي ناګار، ناګار خپرندويه ټولنه، ننګرهار، ۱۳۸۸: ۲۵مخ.
۴. د رحمان بابا ديوان، د عبدالروف بېنوا په زيار، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۲٦، ۱۳۹مخ.
۵. مومند، سباوون، عرفان او د پښتو ادب په لرغوني دوره کې يې څرکونه، سريزه، فضل ولي ناګار، ناګار خپرندويه ټولنه، ننګرهار، ۱۳۸۸: ۳۳-۳۴ مخ.
٦. پاسنی اثر: ۴مخ.
۷. پاسنی اثر: ۳۷مخ.
۸. خټک، افضل خان، تاريخ مرصع، د دوست محمد خان کامل مومند په زيار، يونيورسټي بک ايجنسي، پېښور، ۲۰۰٦: ۵۸۸.
۹. پاسنی اثر: ٦۲۰-٦۲۱ مخ.

رحمت الله حکیمي

د خوشحال انسان پالنه

لنډیز:

که د خوشحال خان خټک فن او هنر له هره اړخه وکتل شي د بلوري غمي په څېر څو بعدي ښکلاوې لري، یو هم د ده د افکارو هیومانیستي ښکلاده، د نوموړي په افکارو کې به ډېر د بشرپالنې څرکونه لګیدلي وي دلته په لنډ ډول د نوموړي ځینې شعرونه او ویناوې او د هغه چا خبرې چې نوموړی یې د هیومانیستي لیکوالو په کتار کې درولی په هیومانیستي تله کې په تحلیلي توګه اچوم، دابايد واضح شي چې نوموړي واقعاً له دې اړخه انساني تنده ماته کړې که نه؟ لومړی مې په هیومانیزم (انسان پالنه) په پېژندنې رڼا اچولې وروسته مې د خوشحال هیومانیستیک افکار په دریو برخو کې څېړلي الف ــ انسان پېژندنه ب ـ د انسان او انساني ژوند هغه ښکلاییز عناصر چې د ټولو شریک دي، لکه (همکاري، نیکي، اتفاق، عدل، سخاوتمندي، علم، انساني نیرنګونه، د ملګري انتخاب، تواضع، بې له توپیري چلنده افاقي مینه، ازادي، او د میړني ځانګړنې) ج ـ د ښوونې او روزنې په عرصه کې د خان هغه افکار چې د نړیوالو مفکرینو افکارو ته ورته هیومانیستي رنګ اوخوند لري، د دې موضوع د لیکلو لپاره د موثقو مأخذونو نه استفاده شوې، چې تحلیلي سپړنه به یې دا وضاحت کوي چې خان هیومانیست لیکوال او شاعر دی اوکه نه؟ پیل یې دهیومانیزم له پېژندنې کوو ورپسې په همدغه آئینه کې د خان افکارو ته تم کېږو.

سریزه:

لیکوال او شاعر د ټولنې سترګې دي، چې وګړو ته ژوند په ښتیني توګه

تفسیروي، دا هله شونې ده چې لیکوال د خپلې ټولنې ورهاخوا بشري ارزښتونو ته ژمن او بې له کوم توپیري چلند څخه انسان ته په درنه سترګه وګوري، دا چاره د بشري ټولنو د اړیکو د ټینګښت موثر پیوند (ادبیات) رامنځ ته کوي، هر لیکوال د بشري ټولنې یو غړی بلل کیږي طبعي ده چې انسان ته به د خپل مافی الضمیر هغسې اظهار کوي په کوم چې دی د ضلالت نه رڼې لارې ته رهبري کیږي ادبیات هم په همدغو بشري ټولنو کې د پیاوړو، افاقي فکره حساسو او ذوق لرونکو لیکوالو په مټ هله رامنځ ته کیږي، چې د خپلې پنځونې سوژه انسان وګرځوي.

د بشرپالنې فکر د هر انسان فطري غوښتنه ده، چې ځینې یې د خپلو محددویتونو له امله نه شي بیانولای؛ مګر په نړۍ کې ډېر داسې لیکوال او شاعران شته چې د ټول بشریت تنده د انساني ارزښتونو له چینې څخه ماتوي، چې پښتو ژبه او ادب هم په دې عرصه کې له چا کم نه دی د هر شاعر او لیکوال له خولې څخه یې د هیومانیسي فکر ناره وتې، چې دلته ما د نوموړو له جملې څخه د پښتو ژبې او ادب د مخکښ سرلاري خوشحال خان خټک په هیومانیستي فکر څه ناځه رڼا اچولې.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې له پخوا نه د خوشحال خان خټک د منظومو او منثورو اثارو په اړه ډېر څه لیکل شوي او لا لیکل کېږي، خو دا ځل ما هوډ کړی چې د خان بابا پر هیومانیستي یا انسان پالنې افکارو رڼا واچوم، چې څنګه دي او څنګه یې بیان کړي؟

البته دا جوته خبره ده چې د خوشحال خان خټک افکار بلوري غمي ته ورته څو بعدي رڼاوې خپروي پښتو ژبې او ادب ته یې داسې ساه ورکړه، چې د ډېرو شرقي او غربي لیکوالو د حیرت ګوتې ورته په غاښ شوې د انساني ژوند په ټولو خواو یې خپل درانه افکار د انسان د هوساینې په پار راسره شریک کړي چې په هر خوا یې تحلیلي کار کول ستره حوصله غواړي، ما هم زړه لوی کړ د نوموړي په هیومانیستي افکارو باندې مې څه ناڅه تحلیلي اوسپړنیز کار وکړ، د دې موضوع دروښانه کولو هڅه مې وکړه چې ایاد نوموړي له خولې د انسان پالنې نارې وتلې که نه او که چېرې مې خپله دا مدعا زبات کړه، نو د څېړنې مبرمیت او هدف په خپله

ترې په ډاګه کېږي؛ يعنې په حقيقت کې زما څېړنه د همدغو مسايلو سپيناوی غواړي.

د څېړنې موخه:

د دې څېړنې موخه په دې کې ده، چې هيومانيزم څه شی دی، څنګه يې پښتو ادب ته لاره کړې، خوشحال بابا ورته په کوم نظر ګوري؟ په نظم کې يې ډېره کارولې او که په نثر کې او ايا د دې انسان پالنه په رښتينې معنا انسان پالنه ده او که نه يوازې شاعري خبرې دي.

زما په نظر خوشحال بابا يوازې د خبرو سړی نه و، بلکې د عمل سړی هم او دا چاره يې په کراتو مراتو په خبرو، ويناوو او اثارو کې مونډلای شو، چې بابا په رښتينې معنا يو هيومانيست يا وګړپال انسان و او تل يې د افغان انسان سرلوړي او هوسايي غوښته.

د څېړنې پوښتنې:

په دې څېړنه کې لاندې پوښتنې ځواب شوي:

- ✓ هيومانيزم څه شی دی؟
- ✓ تر خوشحال مخکې هم وګړپال شاعران يا ليکوالان تير شوي او که نه؟
- ✓ ايا خوشحال يواځې شاعري وګړپال و او که په عمل کې يې هم دا مدعا زباد کړې وه؟
- ✓ د خوشحال بابا د فرهنګي ژوند کومه برخه له وګړپالنې زياته مالامال ده؟

او دې ته ورته پوښتنې ځواب شوي چې له امله يې يادې څېړنې ته لومړيتوب او غوره والی ورکړی دی.

د څېړنې ميتود:

په دې څېړنه کې تر ډېره له تشريحي، توضيحي او تحليلي روش څخه استفاده شوې ده.

هيومانيزم:

انساني ارزښتونو ته ژمنتيا، له هغه سره مينه لرل، په ليکنو کې ددې مفکورې ترويج او انځوريز کيدل د شاعر او ليکوال هيومانيستي بلل کيږي.

هيومانيزم له لغوي اړخه لاتيني کلمه ده چې معنا يې انسان پالنه ده، هومان

انسان دوست ته وایي چې د هوماني معنا انسانیت، مروت، شفقت او انساني صفات دي په اصطلاحي لحاظ هغه فلسفه ده، چې انسان ته د خپلو تاملاتو په مرکز کې ځای ورکوي او د ټولو شیانو محور یې ګرځوي او د انساني اصالت، ودې او غوړېدو ته ښه شرایط برابروي. (۷ ـ ۱۷ مخ)

هیومانیزم یو فکري او روحي حالت دی چې د انسان شخصیت او ودې بشپړتوب مقدم ګڼي، عبدالرسول بیات یې د لغاتو په فرهنګ کې داسې راپېژني: ((په اګاهانه ډول فکر او عمل کول او پر انساني حیثیت باندې ټینګار او اصیل انسانیت ته لاس رسی کول دي.))

هیومانیزم د بشریت په تفکر کې یو مترقي میلان دی، چې له انسان سره د زیاتې مینې په څرګندولو کې د ظلم، تعصب، کینې او تنګ نظریو په مخالفت راولاړیږي او دانسان د نیکمرغه ژوند په ټاکلو کې په دغه اخلاقي او انساني اصل تکیه کوي.

انسان د بشري ټولنې غړی دی ((ارسطو یې ټولنیز حیوان، ګرتسن یې متفکر حیوان او سقراط یې ځان پېژندونکی حیوان بولي.)) (۸ ـ ۸ مخ)

کارل مارکس انسان د اجتماعي مناسباتو مجموعه بولي، که په لنډ ډول ووایو چې انسان د خپلو خلاقو کارونو په جریان کې د علم او هنر ډېرو سترو بریالیتوبونو ته رسیدلی د خپلې بشردوستانه مبارزې په لار کې یې په میلیونونو انسانان له اجتماعي مصیبتونو، ټولنیزو بې نظمیو، طبقاتي تضادونو او داسې نورو آفتونو څخه ژغورلی او په دې لاره کې لاپسې روان دی.

د انسان پالنې رڼه لاره د یوه فلسفي او ادبي غورځنګ په ډول په (۱۴ مه او ۱۵مه) پیړیو کې په ایټالیا کې رامنځ ته شوه او ډېر ژر داروپا نورو هیوادونو ته انتقال شوه، دغه فلسفي فکري لاره د فرهنګ د نوو لاملونو په پایله کې رامنځ ته شوه چې د انسان مقام ته په ډېر زیات احترام قایل وو او انسان یې د ټولو شیانو معیار او ترازو وګاڼه.

له ښه مرغه پښتو ژبه او ادب په خپل تاریخ کې داسې ستر شاعران او لیکوال لري چې د خپلې ټولنې له بریده بهر په نړیواله کچه د انسان پالنې ولولې یې د هر چا غوږونو ته رسولي او خپل هیومانیستي افکار یې د نورو شاعرانو او لیکوالو لکه

هېروديت، شکسپير، تولستوی، ټاګور، علامه اقبال او نورو په څېر په خپلو پنځوونو کې انځوريز کړي.

((په ګڼو نورمونو لکه د نيکۍ اوبدی، دوستی او دښمنی، کسی او ناکسی، ظلم او مظلوميت، ازادی او غلامی، علم او عدل، باندې يې له خپل هيومانيستي فکره رڼا اچولې، نوموړي په معنوي لحاظ دخپلو تلپاتو انساني افکارو پرمټ زموږ سره اوږه په اوږه روان دي.)) (۲ــ ۲۰۷ مخ)

انسان پالنه:

دانسانيت تاريخ دا ثابتوي چې حقيقي انسان پال هومانيست متفکرين د (ښه کوه بدمه کوه!) پر پرنسيپ باندې باوري وو، يعنې ددوی هومانيزم فعال او اکتيف و، خوشحال خان خټک هم يو حقيقي او اکتيف انسان پال و، ډېر زړور د ژوندي زړه خاوند، حيات دوست او اجتماعي انسان و، په ډېر جرآت سره يې انساني کړنې او خويونه بيان کړي د ټولنې وګړي يې دې ته متوجه کړي چې په دې کړنو کې هغه لار ونيسئ چې وګړي په سمه لاره رهبري کوي، نوموړی انسان ته په لوړ ارزښت قايل دی انسان يې تر بل هرچا ښه پېژندلی دلته يې د شعر هغې برخې راوړو چې د انسان پېژندنې افکار او اقدار ترې ډېرښه څرګنديږي:

لــــکه کـــــار لـــــري نـــــظر
هـــــسې ژبــــــه کــــــا اثــــر
مـــــاهيت يـــــې مـــــونده نـــشي
چـــــې څــــــه څــــېز دا بـــــشر
هـــــم ترکيـــب د نيـــک او بـــد دی
هـــــم معجــــــون د خيـــــرو شر
هـــم فرشـــــته دی هـــم حيـــوان
هـــــم مـــــومن دی هـــــم کــــافر
کلــــــه اور کلــــــه اوبـــــــه شي
کلــــــه تــــــوره کلــــه ســــــپر
څــه خــو لــږ تــر خــدای راکــوز دی
کــــــه يـــــې نــــــه دی برابــــــر

دا وچاتـــــه کــــړې خوشـــــحاله
د مســــــــتیه شـــــــــور او شر
(۴ ـ ۴۵ مخ)

بل ځای دانسان په جوړښت او نیکۍ کولو خبرې کوي وګړي ښو کړنو ته رابولي وايي:

خـو یـوه سـاه یـې بـود دې همـدا دی
یوموټی خاوره یـې جـود دې همـدا دی
نـور سـود دې نـه ویـنم پـه دا دنیـا کـې
که څو نیکي وکړې سـود دې همـدا دی
(۴ ـ ۴۶ مخ)

پورته بیتونه انسان ته دا درس ورکوي، چې دا دنیا د ازمیښت دنیا ده، هرچاته په کار ده چې له دې ازموینې څخه بریالی راووځي دیوه کس نه د نیکۍ تمه لرل، نیکي خوښول د هر انسان فطري ځانګړنه ده، خان لومړی دانسان په جوړښت غږیږي، ورپسې د هغه له جوړښت سره سم نوموړی داسې مثبتو کړنو ته رابولي چې په دارینو کې ورته د سرلوړۍ پګړۍ ورپه سر شي؛ نو خان له انساني مزاج سره سمه هیومانیسي فکر انځوریزکړی.

خوشحال خان ختک له انساني نیرنګونو څخه وګړي داسې اګاه کوي:

فکـر مــې کــړی چــې دا انســان دی
ځینې فرښتي دي ځیـــنې شیطان دی
ځینې سړي دي پـه خـوی خصـلت کـې
ځینـــــې ببشـــــکه لکـــــه ددان دی
(۳ ـ ۴۹ مخ)

پورته بیتونه انسان تـه د هغـه انسـان ځانګړتیـاوې بیـانوي، چـې ظـاهراً انسـان ښکاري مګر باطن یې د حیوان صفته خویونو څخه ډک وي؛ دا چې خان پـه انسـان پېژندنه کې ستره تجربه لري وګړي د انساني نیرنګونو څخـه اګـاه کـوي د هوښـیارتیا او ځېرکوالي درس ورکوي او په پایله کې یې پورتنۍ وینا له خولې وځي.

د خوشحال خان خټک په اشعارو کې د انسان او انساني ژوند ښکلاییز عناصر:

- **مرسته او همکاري کول:**

همکاري د ټولنیز ژوند ساه ده همدې اصل ته په پام خوشحال خان د انسان مغرور او عالي جناب نوم پورته کوي وايي:

وګړي واړه کارونه خپل کا
مردان هغه دي چې کار د بل کا
څوک چې ارام ګټي د نیکو نام ګټي
دخوړو زړونو دارو به تل کا

(۴ـ ۴٦ مخ)

تحلیلي کتنه: که پورته څلوریزې ته پام وکړو خوشحال خان هغه څوک غښتلی او دښه ژوند څښتن یادوي، چې د دردمنو درد خپل بولي. یو له بل سره مرسته او همکاري کول د بشري ټولنې د رغښت اساسي توکي دي، هېڅوک په یوازې ځان بریمن ژوند نه شي ترسره کولای، خان په دې پوهیده چې خاني، حکمراني او مشرتوب په خپل نوبت تېرېږي یواځنی څېز چې دده په ښه نوم پاتې کېږي هغه ښېګڼه، ښه عمل او همکاري کول دي، په منطقي لحاظ که له یوه عدد سره نور حسابي ارقام ملتیا ونه کړي؛ نو د ابده پورې به مو د شمېریز سیستم واحد یو وي، چې داپه خپله د شمیر مفهوم له منځه وړي، همدا شان انساني ټولنه د وګړو ګډ کور دی باید چې یوبل ته په کې د همدردۍ لاس ورکړل شي؛ ابن سینا او فارابي او نورو مفکرینو د خوشحال خان ویناوو ته ورته ویناوې کړي ابن سینا وایي: ((که انسان وغواړي، چې د نورو له مرستو پرته د ژوند لاره ونیسي سمه نه ده، انسان باید یو دبل د ځینو اړتیاوو دلرې کولو لپاره خپلې قواوې په کار واچوي، چې داډول د ټولنو د تشکیل سبب کېږي.)) همداشان بل ځای کې فارابي وایي: ((فاضله مدینه (هیومانیستي ټولنه) هغه ټولنه ده چې انسان پالنه په کې ارزښت ولري چې مهم عناصر یې تعاون او خوشبختیو ته ځان رسول دي.)) زما په اند په پورته څلوریزه کې لوړ هیومانیستي فکر څېې وهي، چې هیڅوک ترې سترګې نه شي پټولای.

- **اتفاق (یووالی):**

د بشرپالنې بل مهم عنصر چې انساني ټولنې لوړو پوړونو ته خېژوي هغه اتفاق

او یووالی دی، خان نوموړي موضوع ته داسې اشارې کوي:

څــو څوښــادی دي پــه دا افــاق کــې
واړه بــه بیــا مــومې پــه اتفــاق کــې
څـــو څـــو غمونـــه یـــا محنتونـــه دي
یـا پـه دروغ کـې دي یـا پـه نفـاق کـې
(۳ ـ ۴٦ مخ)

بل ځای وایي:

پنځـــه دې گـــوتې کـــه یـــوه نـــه وي
د نـــورو گوتـــو چـــار بـــه دې څـــه وي
د لاس خـــوبي ده پـــه پنځـــه گـــوتې
چې سره جوړې وې کـار بـه دې ښـه وي
(۷ ـ ۱۰۸ مخ)

تحلیلي کتنه: که نوموړې مفکورې ته د خپلو تجروبو نه ور وگورو له کوره نـږولې تـر نـږی پـورې د ملتونـو د کامیـابی راز پـه یـووالي کـې دی، چـې انسـانانو تـه د (سوکالی، کامیابی، استقلالیت او ښه ژوند کولو) تـاج ورتـړي، فـارابي پـه خپـل اثـر (اراء اهل المدینه الفاضله) کې وایي: ((ټولنه دانسان د بدن د اعضاوو سره ورتـه ده، زړه په بدن کې رئیس دی، چې ټولې چارې تنظیموي همدا شـان پـه انسـاني ټولنـه کې ولسمشر باید همداسې چاره ترسره کړي.)) د خـان لـه خـولې څخـه پـه همـدې مفهوم د بریا دغه ناره وتې چې د هر انسان لپاره اغېزمنه نسخه بلل کیږي.

- **عدل:**

عدل دانساني ژوند سېستماتیک جوړښت دی چې په رعایت کولـو سره انسـان ته هوساینه ورپه برخه کیږي په اړه یې خان خپل فکر داسې سندریز کړی.

په خصلتونو کې عدل انصاف ښه دی
له ښـــو له بدو سره زړه صاف ښه دی
چې څوک دې غابښ مات کا ته یې هم غابښ مات کړه
که عذر خواه شي غابښ یې معاف ښه دی
(۳ ـ ۴۷ مخ)

تحلیلي کتنه: انسان لـه آدمـه تـر دې دمـه دعـدل او انصـاف غوښـتونکی دی، عدل په انساني ژوند کې دانسانیت نورمونه برابروي، پـه وسـیله یـې ټولنـه د افاقیـت ځلي ته خیژوي بالمقابل بې عدالتي ده، چې وګړي له خپلو حقوقو څخه لرې ساتي او ټولنه د تاترین په ژۍ دروي؛ نو همـدې تـه پـه پـام د بشـري ټـولنې د هوسـاوالي، پرمختګ مهم عنصر عدل او انصاف دی چې خوشحال خان خټـک پـه دې اړخ کـې هم خپل هیومانیستي فکر سندریز کړی.

- **سخاوت:**

د سخاوتمندۍ په باب خوشحال خان خپل هیومانیستي فکر داسـې انځـوریز کړی:

نـامرد هغـه دی چـې چاتـه څـه ورکـا
منـــت د پاســـه وربانـــدې زبـــر کـــا
پـه رنـځ کـې ومـره هغـه دارو مـه خـوره
چـې پـه منـت یـې وتاتـه څـوک درکـا
(۳ ــ ۴۸ مخ)

تحلیلي کتنه: فقر هغه ناوړه پدیده، چې په انساني ټولنه کې دهر ډول ناخوالو په سر کې ځای لري، د دې ناوړه پدیدې د له منځه وړلـو بهترینـه لاره سـخاوتمندانه فکر دی چې په ټولنه کې فقر، بېوزلي له منځه وړي، د وګړو ترمنځ د خوشحاله ژونـد لارې چارې برابروي په همدې خاطر خوشحال خان خټک په نوموړی موضـوع خپـل هیومانیستي فکر د انسان د هوساینې په پار انځوریز کړی.

- **علم:**

خوشحال خان خټک د علم د ترویج او علم زده کړې لپاره څومره ښکلې نسخه وړاندې کوي:

په هغه جهـان بـه خـلاص وي لـه عذابـه
چـې دلـې یـې سریکـار وي لـه کتابـه
(٦ ــ ٨ مخ)

تحلیلي کتنه: په نړۍ کې د مثبت بدلون ستر مبلغ کتاب دی چـې د جهالـت تورې تیارې یې د خپلو تور په رڼا سره وویشتلې، خان همدې ارزښت ته په پام وایـې

چې له کتاب سره ملګري وکړئ، همدا یوازېنی ملګری دی چې تاسو ته له ناخوالو څخه د نجات لاره پیداکوي، د فارابي هیومانیستي ټولنه هم په دریو آرونو (علم، عمل او فضلیت) جوړه ده چې علم یې اړین رغښتي توکی بلل کېږي.

پورته بیت واقعاً د مطالعې او کتاب لوستنې نظریه پر سرې باندې هیومانیستي مزه څکلای شي.

- **د ښه ملګري انتخاب:**

خوشحال خان خټک د ملګري ټاکلو لپاره داسې نسخه وړاندې کوي:

داپند دې هرڅوک سره سند کا
هوښیار به نه وي چې څوک حسد کا
همراه چې ښه وي بد سړی ښه کا
همراه چې بد وي ښه سړی بد کا

(۳ ـ ۵۰ مخ)

تحلیلي کتنه: د خوشحال خان خټک پورتنۍ وینا انسان ته د ملګري پېژندلو او نیکۍ کولو درس ورکوي، په ژوند کې د ښه ملګري انتخاب د بریا راز او هدف ته د رسیدنې مهمه لاره ده، چې وګړي افاقي پوړونو ته رسوي، په ولسونو کې هم دغه خبره ډېره پخه ریښه لري، چې له تور دیګ سره کښېنې توریږې، خان همدې ته په پام د ښو او بدو ملګرو محک په پورته ډول انځوریز کړی.

ډېرو شرقي او غربي پوهانو د خوشحال خان خټک په اثارو ګوتې وهلي هغه یې د افغاني ټولنې د ادبیاتو د ملاتیر ګڼلی او د نوموړي په اثارو کې یې د هیومانیزم څرکونه په ګوته کړي، یوه هم ډاکتره خدیجه فیروزالدین بیګم ده، چې د خوشحال خان خټک په ژوند او هنر یې د دوکتورا تیزس (ډېزرټیشن) لیکلی یوځای لیکي: ((د خوشحال د شهرت لوی لامل هیومانیزم (وګړپالنه) ده، چې بې له کوم توکمیز او مذهبي توپیره یې ټول بشر ته په درنه سترګه کتلي او له ټولو انسانانو سره یوشان خواخوږي ښیي، د خپلو سپېڅلو هیومانیستي احساساتو په اور کې یې ټوله نړۍ توده او روښانه کړې؛ نو ځکه یې خپل شعر ته له دې اړخه هم ښکلا وربښلې.)) (۱ ـ ۳۹۴ مخ)

دلته غواړم په هغو نقطو تحلیلي کتنه وکړم کومې چې ډاکترې خدیجې بیګم

د هیومانیزم په کتار کې درولي:

- **انساني ارزښت او تواضع:**

خوشحال خان دغه نظریه چې هر انسان ته باید په ارزښت قایل و اوسو داسې هیومانیزمه کړې:

چاتـــه ســـهل نظـــر مـــه کـــړه
پـــه هـــر سر کـــې د خـــدای سِر دی
د مـــــزري ښخـــــه کـــــه زور دی
دلـــــومبړي ښخـــــه رای شـــــته
ځېرکـــــــي د قارگـــــــه کـــــوره
کروفـــــر کـــــه د هـــــمای شـــــته
هـــېڅ مکـــان تـــرې خـــالي نـــه دی
پـــه هـــر لـــوري کتـــه خـــدای شـــته

(۴ ـ ۸۷۲ مخ)

تحلیلي کتنه: انسان باید د نرگیست په داسې جامو کې ځان ونه پیچې چې نور وگړي تر نظر هېڅ ور شي؛ ځکه د هر ژوندي مخلوق په خلق کیدو کې بېل حکمت دی، د خان پورتنۍ وینا موږ ته د تواضع، زړه سوي او عاطفې درسونه راکوي د هغه شاعر خبره راپه زړه کوي چې وايي:

هـېڅ تحقیـر دصـغیر مـه کـوه کبیـره
گـرداب وگـوره دریـاب حلقـه بگـوش کـا

د هر ژوندي مخلوق په پیداکیدو کې بېل راز دی، انسان باید نفس ماتوونکی فکر ولري؛ همدې ته په پام خوشحال په خپله پورتنۍ وینا کې د انسانیت رښتیني نورمونه بیان کړي چې درته هیومانیستي مفکوره تمثیلوي.

- **خپلواکي (آزادي):**

د آزادۍ په اړه خوشحال خان ختک خپل فکر د یوه انسان لپاره داسې هیومانیز کړی وايي:

آزادي تـــر پاچاهیـــه لا تیـــرى کـــا
چې د بل د حکم لاندې شي زندان شي

(۷ ـ ۱۰۰ مخ)

تحلیلي کتنه: په بشري ټولنه کې انسان په فطري ډول له آزادۍ سره ټینګه اړیکه لري، د بل لوړ غړ په ځان نه مني، خان ته انساني مزاج ښه معلوم دی؛ ځکه یې آزداي تر پاچاهیه ورته لوړه کړې اوانساني غوښتنه یې د هیومانیستي اړخه سندریزه کړې.

- **میړنی او میړانه:**

میړنی یوصفتي او نسبتي کلمه ده، په پښتني ټولنه کې یاده کلمه، د هوساینې او سر لوړۍ درانه مفاهیم له ځانه سره وړي، خان په لاندینو بیتونو کې داسې وړاندې کړي چې انسان په هوساوپه ځان بسیا ټولنه وربرابروي وایي:

مرد هغه چې همتناک برکتناک
له عالمه سره خوږ په زیست و ژواک
مخ یې مخ، قول یې قول عهد یې عهد
نه دروغ، نه یې فریب، نه تش تپاک
لږ ویل ډېر یې کول په خاموشی کې
د غونچې غوندې خوله ډکه سینه چاک

(۴ ـ ۷۱ مخ)

تحلیلي کتنه: انسان له آدمه تر دې دمه له دروغو، فرېب، دوکې او بې وفایۍ څخه ځوریږي، همدا ناوړه کړنې دي، چې ټولنه د تاترین پر ژۍ دروي، د دې لپاره چې په ټولنه کې د هوساوالي روح وچلیږي خوشحال خټک هغه سړی میړنی بولي چې په وعده وفا کوي، رښتیا وایي، فریب او دوکه نه کوي، په لږو ویلو عمل کوي، چې د نوموړي دغه نظریه دټول بشریت لپاره بهترینه نسخه ده.

- **افاقي مینه:**

خوشحال خان خټک صوفیانو او ټول بشریت ته دافاقي مینې داسې درس ورکوي چې هیومانیستي څرکونه په کې له ورایه ښکاري او د عرفي اعظم دې وینا ته ورته ((در حیرتم که دشمن کفر و دین چراست ـــ ازیک چراغ کعبه وبت خانه روشن است)) وایي:

کــــه مســــجد گــــورې کــــه دېــــر
واړه يـــــــودي نشـــــــته غيـــــــر
يــو مــو بيــا مونــد پــه هرڅــه کــې
چـــې مـــې وکـــړه دزړه ســـير
هغـــه ځـــای پـــه ســـير گـــرځم
چـــې تـــرې نـــه رســـيږي غيـــر
(۴ ـ ۹۹ مخ)

تحليلي کتنه: خوشحال خان خټک له اصولو پسې هڅه کوي په فرعو کې ځان بندول د هېڅ انسان لپاره نه خوښوي، د يوه صوفي د افاقي مينې ډېوه يې بلـه ساتلې او په رنگارنگ توپيرونو يې ايمان نه درلوده، د نوموړي پـه انـد يـواځې يـواځې يوه رڼا ده چې ټول نمانځتونونـه روښـانه کـوي، پـه هـره لاره ځـان رڼـا تـه رسـول د بشريت موخه گڼي، د نوموړي دا مفکوره واقعاً هيومـانيزمي خونـد لـري، چـې د بشرـ هر وگړي ته په کې لاره ښودل شـوې، همـدا مفکـوره بـل ځـای د عشـق لـه دريڅـې څخه داسې سندريزه کوي:

عاشـقان يـې صـد هـزار يـوه معشـوقه
پـه هـر لـوري ورپسـې دي پـه پـی پـی
څوک په کور دننه ناست ورسره کېـل کـا
څوک هميش ورپسې گرځي لی پـه لـی

که پورته بيتونو ته پام وکړو خان محبوب ته رسيدل غواړي هغه که په هـره لاره وي وايي ستاسو رڼا په کار ده هغه که د هر څومره سوريو نه رالويږي همغه رڼا ده.

يعنې مذهب يوه روحاني هيله او داسې خپلـوي ده، چـې بنـده او څښـتن سره نږدې کوي، دغه نږدې کېدنه که په هر لاره شوې وي نږدې کيدنه ده، خپل اصـليت ته لاره باسي له همدې امله ټول بـشر تـه د يـوه ربـتيني مسـلمان پـه توگـه پـه يـوه سترگه گوري نو وايي:

مستظهر په عفوشوی بيا پرخاش دانتقام
دا کار د مردی نه دی پرې پوهيږي خاص وعام
د خپل دين، دخپل ملت سيله ثنا کا

مومنان دي، که ترسادي، کـه جهود دي

(۴ ـ ۴۰۲ مخ)

ډاکټره خدیجه بیگم د پورتنیو بیتونو په اړه وايي: ((خان غوښتل چې د فاني او لافاني ترمنځ نه شلېدونکې اړیکې پیدا کړي او خلکو ته وښیي چې څښتن د ټول بشر شریک دی او په هر ځای کې د خپل مخلوق لیدنه کوي او دغه د اصل او وصل بېلابېلې لارې بیرته په اخر کې د وصل په لاره ورگډوي.)) (۱ ـ ۳۹۷ مخ)

د ښوونې او روزنې پـه عرصـه کـې نړیوالـو مفکرینـو تـه ورتـه د خوشـحال خـان خټک هیومانیستي جاج:

خوشحال خان خټک د ښوونې په عرصـه کـې د بشرـپال فکـر پلیـونی او مبلـغ دی. کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي د خان دغه ډول اثار څېړلي په اړه یـې وایي: ((دخوشحال خـان دسـتارنامه د ښـوونې او روزنـې ټـول عمـده مسـایل لکـه د ښـوونې او روزنـې ایـډیال، تعلیمـي نصـاب، د تـدریس میتـود، چاپیریـال، د وراثـت موضوع او نور په عالمانه توگه څېړلي.)) (٦ ـ ۵ مخ)

د بېلگې په ډول انگریز فیلسوف جان لاک د سـپینې لـوحې پـه وړانـدې کولـو سره په فلسفه کـې سـتر انقـلاب راوسـتلو او ویـې ویـل: ((د ماشـوم مـاغزه د سـپینې لـوحې پـه څېـر دي او لـه تجربـې نـه وړانـدې پـه مغـزو کـې کومـه فطـري مفکـوره نشته.)) خوشحال په همغه وخت (۱٦۸۹ م ـ ۱٦۱۳ م) کال کې وایـي: ((د هلـک زړه لکـه سـپین کـوره کاغـذ هسـې دی هرڅـه چـې پـرې وکـاږې هغـه حـرف پـرې پریوزي.)) همدارنگه بل ځای د نوموړي دغه تیوري د کامینوس لـه نظریـو سره ورتـه ده چې وایي: ((په ښوونه او روزنه کې د جنس، طبقې، اجتماعي او اقتصادي موقف توپیر نه کوي، د ده په اند بادار او غلام، نـر او ښـځه ټـول د علـم پـه زده کـړه مکلـف دي.)) (٦ ـ ۷ مخ)

تحلیلي کتنه: انسانانو یو له بـل سره د (انـس) پـه کلمـې سره گـډې او ټینگـې اړیکې لري، طبعي ده چې یو د بل درد بې له جغرافیایي، قـومي او سـمتي توپیرونـو څخه محسوس کوي، ټولو ته یې په یوشان د هوساینې ناره له خولې وځي، که پورتـه نظریو ته پام وکړو جان لاک او کامینوس نه د خوشحال خټک کلیـوال وو او نـه د ده د عقیدې ملگري؛ مگر د دریو واړو له خـولې څخـه د انسـاني ژونـد د ارتقـا پـه موخـه

رنې لارې په ګوته شوي علت يې دا دی چې انسان پالنه د دغسې وړو پولو نه ورهاخوا يوه بېله لاره ده چې روڼ اندي او پياوړي مفکرين يې راته په ګوته کولای شي.

پايله:

هغوی چې وايي خوشحال خان خټک دقومي، ژبني پولو ورهاخوا د بشرـ لپاره څه نه دي وړاندې کړي.) تيروتي او خپلې خبرې دې بېرته واخلي، خوشحال خان خټک د انسان پېژندنې له هغې فاکولتې نه ډېګرې اخيستې چې دغه ټولنيز او فکري موجود يې ذره په ذره څېړلی او د ((لقد خلقناالانسان فی احسن تقويم.)) (سورة التين ۴ ايت) له چينې څخه سېرابه دی، بله دا چې که خوشحال خان هيومانيست نه وای؛ نو ولې به دده په اثارو شرقي او غربي ليکوالو ګوتې وهلې؛ نو اوس په يقين سره ويلای شو چې خوشحال خان خټک د پښتو ژبې او ادب هغه وتلې څېره ده، چې د خپل قوم، ژبې او نورو محدوده پولو ورهاخوايې ټول بشريت ته د نجات لاره ښودلې.

وړانديزونه:

له موضوع سره سم مې د ښاغلي اسدالله غضنفر هغه خبره خولې ته راځي، چې ويل يې ماچې کله د جادوګر هنر د کتاب مقالې راټولې کړې، پلار ته مې وويل چې داکتاب وګوره چاپوم يې، پلار مې مريض وو، لږ لږ يې وکتلو راته وويل چې که د خوشحال خان او لنډۍ په اړه څه په کې لرې چاپ يې کړه، له دې نه معلوميږي، چې نوموتی شاعر او ليکوال د پښتني ادب رښتينې ساه چې د پښتوادب درانه اثار يې په خپلو مرغلرو ښکلي کړي، هيله ده چې په نوموړې او د دې نه ورهاخوا د خوشحال خان خټک د ژبې او قلم نور ښکلاييز اړخونه رابرسيره شي.

د پښتو ژبې او ادب دلا ارتقا په موخه.

مأخذونه:

۱. بېګم فېروزالدين، خديجه، د خوشحال خان خټک ژوند او هنر، د اجمل ښکلي ژباړه، د افغان کلتوري ټولنو جرګه، دانش مطبعه، کابل، ۱۳۸۷ ل کال،۳۹۴ ـ ۳۹۷ مخونه.

۲. شاولي خان، خوشحال پېژندنه، دويم چاپ، ختيځ خپرندويه ټولنه،۱۳۹۲

ل کال، ۲۰٦ ـ ۲۰۸ مخونه.

۳. عثمان محمد عارف، خوشحال خټک او د ده ادبي مکتب، علوماکاډمي ــ کابل، ۱۳٦۱ ل کال، ۴۵ ــ ۵۰ مخونه.

۴. خټک خوشحال خان، کلیات، د عبدالقیوم مشواڼي په زیار دویم چاپ، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۷ ل کال.

۵. شکیب، عبدالظاهر، د خوشحال خټک اشعار د بدیعي ښکلا له نظره، علومو اکاډمي، شعیب مطبعه، ۱۳۸۸ ل، ۱۰۱ ــ ۱۰۲ مخونه.

٦. روهي، محمد صدیق، د خوشحال د مفکورو لنډ جاج، د خوشحال کلیات، مقدمه لومړی ټوک، د افغانستان علومو اکاډمي، د ژبو ادبیاتو مرکز، کابل، ۱۳۵۹ل، کال، ۵ ــ ۸ مخونه.

۷. منگل، سلطاني، هیومانیزم د شرقي او غربي فلاسفه وو له نظره، محله جنگی پشاور، ۱۳۹۰ ل کال.

۸. مندوزی، ولي محمد، هیومانیزم، آریانامطبعه، ۱۳٦۸ ل کال.

۹. عثمان، عارف، د خوشحال خان خټک څلويښت پندونه، د اشرف عظیمي په اهتمام، د خان د درې سوم تلین د بین المللي سیمنار په ویاړ، ۱۳۵۸ ل کال، کابل.

څېړنواله ظاهره هنگامه

استاد عبدالحی حبیبي د پوهانو له نظره

لنډیز:

علامه عبدالحی حبیبي زموږ د هېواد یو وتلی او منلی علمي شخصیت ستر لیکوال، ادیب او نومیالی مؤرخ، تکړه ژباړن، شاعر، ژبپوه او وتلی ژورنالیست دی، د استاد د شخصیت، علمیت او نورو علمي خواصو په اړه ډېرو پوهانواو استادانو علمي- څېړنیزې مقالې لیکلي دي او د هغه د شخصیت په اړه یې خپل اندونه او نظرونه څرگند کړي دي چې ما په دې مقاله کې د ((مشت نمونه، خروار)) په دود د یو څو پوهانو نظرونه را اخیستي اوپه دې وسیله غواړم تر یوه بریده د استاد حبیبي د شخصیت بېلا بېل اړخونه د همدغو پوهانو د لیکنو او نظریو په ترڅ کې څرگند او روښانه کړم.

سریزه:

زموږ په هېواد کې له تېرو زمانو څخه تر نن پورې ډېر داسې پوهان، لیکوالان، عالمان او شاعران تېر شوي دي چې د دغو پوهانو له ډلې څخه یو هم علامه پوهاند عبدالحی حبیبي دی چې په بېلا بېلو ډگرونو کې یې ډېر معتبر او علمي آثار او په لسگونو مقالې په میراث پرېښي دي نو بویه چې د دغسې یوه علمي شخصیت په اړه لا نورې څېړنې او گروېږنې هم وشي.

د څېړنې اهمیت مبرمیت:

د دې موضوع مبرمیت په دې کې دی، څرنگه چې علامه حبیبي د معاصر بهیر په اسمان کې ځلانده، رون او ځلېدونکی ستوری دی چې د خپل عمر زیاته

برخه یې د افغانستان د تاریخ او ادبیاتو په تېره بیا پښتو ادبیاتو ته ځانګړې کړې وه. د استاد په ژوند او له مړینې وروسته ډېرو پوهانو قلم را واخیست او د هغه پر علمي او ادبي شخصیت یې څېړنې وکړې. مناسبه وګڼل شوه، د استاد په اړه د پوهانو نظریات را ټول او د یوې مقالې په بڼه لوستونکو ته وړاندې شي.

د څېړنې هدف:

څرنګه چې څرګنده ده د استاد پر ژوند، افکارو او آثارو باندې د هېواد ډېرو درنو او نومیالیو پوهانو علمي او تحقیقي مقالې لیکلي، د دې څېړنې موخه همدا ده چې دغه نظریات را ټول او په ترڅ کې یې تر یوه بریده د استاد د علمي شخصیت ځینې اړخونه روښانه کړم.

د څېړنې میتود:

په دې څېړنه کې له تحلیلي او تشریحي میتود څخه کار اخیستل شوی دی.

د څېړنې پوښتنې:

۱- آیا علامه حبیبي پر پښتو، دری او عربي ژبو سر بیره په کومو نورو ژبو پوهېده؟

۲- استاد حبیبي پر تحقیق سر بېره تدریس هم کاوه که څنګه؟

په دې لیکنه کې به هڅه وشي چې دغو او دې ته ورته پوښتنو ته ځواب وویل شي.

زموږ په لرغوني او تاریخي هېواد کې له پېړیو راهیسې ډېرو قومونو، قبیلو او ملیتونه سره یو ځای ژوند تېر کړی او لا تېروي یې. دوی په ټولنیزو، فرهنګي او سیاسي برخو کې په ګډه کار او فعالیت کاوه د دوی معنوي او مادي ګټې سره شریکې وې د دوی دودونه، رسمونه او رواجونه هم یو شان وو. همدې اصل ته په پاملرنه زموږ په هېوا د کې له تېرو وختونو څخه تر نن پورې ډېر داسې پوهان، لیکوالان، عالمان او شاعران هم تېر شوي چې په خپلې مورنۍ ژبې سربېره یې په هېواد کې پر نورو مروجو ژبو هم ډول ډول آثار لیکلي او ژباړلي دي.

یو له دغو سترو پوهانو، عالمانو، لیکوالانو او شاعرانو څخه د هېواد وتلی او منلی پوه، ستر لیکوال، ادیب پوخ مورخ تکړه ژباړن، شاعر، ژبپوه او وتلی ژورنالیست پوهاند علامه عبدالحی حبیبي دی.

استاد حبیبي نه یواځې پښتو ژبې او ادبیاتو ته خدمت کړی بلکې ده په مجموع کې د افغاني فرهنګ د ځلولو او پېژندلو په لاره کې نه هېرېدونکي خدمتونه تر سره کړي دي.

استاد حبیبي په پښتو او دري ژبو ځینې قیمتي او غوره مستقل آثار لیکلي او هم یې په سلګونو درنې مقالې لیکلي دي او همدا راز استاد په پښتو، دري، اردو، عربي او انګریزي ژبو پوهیده چې پر ځېنو دغو ژبو یې ډېر ارزښتمن آثار لیکلي دي او د هېواد په معتبرو خپرونو کې چاپ شوي دي. همدارنګه یې له ځینو ژبو څخه ژباړې هم کړي دي.

لکه دمخه مې چې یادونه وکړه د علامه حبیبي پر ژوند، افکارو او آثارو باندې زموږ د هېواد ډېرو تکړه او سترو پوهانو او لیکوالانو زیاتې علمي او تحقیقي مقالې لیکلي چې د هغو شمېر لسګونو ته رسېږي. که زه د هغو ټولو ښاغلو له مقالو څخه یو یو نظر را واخلم نو یو کتاب به ترې جوړ شي، نو په دې فرصت کې د یو څو محدودو استادانو نظر یې چې د دغه ستر پوه، لیکوال او تکړه ادیب د ژوند، فکر او آثارو په اړه یې کښلی دي، را اخلم او په دې وسیله غواړم د هغه د شخصیت ځینې ابعاد روښانه شي.

دا ټولو ته ښکاره ده، چې استاد یو علمي، ادبي، فرهنګي، سیاسي، اجتماعي او بالاخره څو بعدي شخصیت و، چې په هېواد کې دننه او له هېوا د څخه بهر ډېرو پوهانو او څېړونکو د ده په څو بعدي شخصیت باندې هر اړ خیزې خبرې کړي دي چې له هغو څخه یو هم استاد پوهاند عبدالشکور رشاد دی چې د استاد حبیبي د څو اړخیز شخصیت په باب خپل نظر داسې وړاندې کوي:

((د لوی استاد ځای تش دی قرنونه، قرنونه، عمرونه، عمرونه په کار دي چې دا ځای ډک شي استاد یواځې زموږ نه دی د هغه د علم له سرچینې څخه یواځې د افغانستان خلکو یا افغانانو فیض نه دی موندلی بلکې د هغه فیض په منطقه کې عام و او د ټولې منطقې خلک غالباً د ده له فیض څخه برخمن شوي او له ده څخه یې فایده وړې ده. د ده له آثارو څخه یې زده کړه کړې ده.)) (۱)

په بل ځای کې استاد داسې وایي:

((علامه حبیبي ډېر صفات مزایا او خاصې درلودې، خو زما په نظر دا دوی

برخې زه غواړم وڅېړم یو د ده د سیاست برخه او بله د ده د علم برخه:

دا ځکه چې دا دواړه برخې ده ته د کورنۍ څخه په میراث ور رسېدلې وې، علم ده ته له نیکه څخه ور رسېدلی و، د ده غور نیکه حبیب الله اخوند زاده کندهاری چې په محقق کندهاری سره مشهور و، او ډېرش کتابه یې لیکلي دي، په عربي، فارسي او پښتو ژبو یې ډېر آثار درلوده او سیاست یې له نیکه څخه ور رسېدلی، د ده نیکه عبدالرحیم اخوند زاده نومیده هغه څوک و چې افغان سید جمال الدین په خپلو آثارو کې لیکلي دي چې زه کندهار ته ورغلم د کندهار له علماو ماله پلانی او پلانی سره ولیدل یو یې له هغو څخه عبدالرحیم اخوندزاده و.)) (۲)

یو بل وتلی لیکوال محمد صدیق روهي هم د استاد د شخصیت پر اجتماعي برخورد رڼا اچولې او همدارنګه د هغه رویه په علمي غونډو او علمي بحثونو کې داسې ارزوي:

((په کندهار کې د احمد شاه بابا له زمانې راهیسې د کاکړو یوې مشهورې کورنۍ افغاني ټولنې ته ډېر درانده پوهان او ستر روښنفکران وړاندې کړي دي چې له هغې جملې نه یو هم عبدالحی حبیبي و. استاد حبیبي د تاریخ او ادبیاتو په ساحه کې د خپل علمي تبحر او ارزښتمنو خدمتونو له کبله په علمي او ادبي ټولنو کې د لوی استاد په لقب مشهور شو.

د ایران په ځینو درنو مجلو کې هم د ده له نامه سره د علامه کلمه لیکل کېده د سیمینارونو او سمپو زیمونو په غونډو کې د پرابلماتیکو موضوعاتو د حل لپاره به د استاد حبیبي رایه غوښتل کېده، په ځینو وختونو کې چې ما هم لیدلی دي چې میلمنو پوهانو به د ځینو په ځواب کې د عجز د څرګندولو په ترڅ کې لوی استاد ته بلنه ورکوله چې هغې ټاکلې پوښتنې ته ځواب ورکړي. ښه مې په یاد دي، چې د امیر خسرو په نړیوال سیمینار کې دا وضع څو واره تکرار شوه او ټولو به د استاد له محضر نه استفاده کوله.)) (۳)

محمد ابراهیم عطایي د پوهاند حبیبي په اړه خپل نظر داسې وړاندې کوي:

((... هغه سرې چې د فیض منبع او د پوهې سرچینه وه پر ابدي جاده یې یون پیل کړ. لوی ویر یې زموږ په نړۍ نابېره خپور کړ... هغه د هېواد د فرهنګ لپاره چوپړ وواهه او خپلې په سلګونو علمي لیکنې یې را پرېښودې، په سلګونو ملي او

نړیوالو علمي سیمینارونو او کنفرانسونو کې یې د لوړ ځای په درلودلو سره ګډون وکړ او د هېواد لپاره یې ویاړونه تر لاسه کړل، هغه په بشپړې ورتیا سره خپل علمي رسالت سرته ورساوه او د ۱۳٦۳ لمریز کال د غویي په شلمه ورځ دغه د پوهې د نړۍ ځلېدونکی لمر د آسمان د ځلانده لمر سره په یوه مهال غروب وکړ.)) (۴)

علامه حبیبي یو ادبي، علمي او اجتماعي شخصیت و، له هر چاسره یې ډېره ښه او نېکه رویه درلوده او د ښه سلوک خاوند و هېڅوک د ده له ښو او عالمانه لار ښوونو څخه بې برخې نه و، هر چا کوښښ کاوه چې له ده سره خبرې او اترې وکړي او د ده له ښو سلا مشورو څخه ځان مستفید کړي، په همدې اړه عبدالرحیم هاتف داسې وایي:

((استاد ډېر ښه متواضع انسان و، خو هېڅکله یې تکبر ته د الکبر مع المتکبر عبارت (پربنا،) غاړه نه کږېدله. استاد ډېر مستمع و په خبرو اترو کې یې د هر چا سره د هغه په سویه او د هغه پر ژبه خبرې کولې. داسې چې ډېر ځله به په مجلس کې مقابل طرف دا خیال کاوه چې د خپل یو هم سویه انسان سره غږېږي.

استاد ډېر مېلمه پال انسان او مشر و، که کشر عالم و، که عامي هر څوک چې د استاد صحبت ته ورتلل، استقبال ته به دروازې ته ورته را ووت او په وداع کې یې تر وره د باندې سپاره چې ما رنګه خلکو ته به د خجالت موجب ګرځېده.)) (۵)

څرنګه چې استاد حبیبي یو لوی عالم، پوخ لیکوال، محقق او ادیب و، خو له دې ټول نبوغ او پوهې سره یو متواضع، خوش برخورد، سخاوت مند او یو انتقاد منونکی انسان هم و. په همدې اړه محمد صدیق روهي داسې لیکي:

((پوهاند حبیبي سخاوتمن ښوونکی و څېړونکو او محصلانو ته به یې ماخذونه ورښودل او له علمي کادرونو سره یې مرستې کولې. استاد له ټول علمي تبحر سره سره یومتواضع انسان و. یوه ورځ چې له کوم علمي مجلس څخه را ووتو نو ماته یې وویل:

زه نه پوهېږم چې دا ځینې کسان په انتقاد ولې دومره خپه کېږي ما له خپل ځان سره فیصله کړې ده چې د انتقاد څخه خپه نشم ځکه چې زه خو په ټولو شیانو نه پوهېږم.)) (٦)

د محمد صدیق روهي له پورته نظر څخه داسې جوتېږي، چې لوی استاد یو

عالي علمي شخصیت و، او ډېر شکسته نفسه انسان و. خو افسوس چې داسې لوړ او دروند خویه انسان به هېڅ کله پیدا نه شي او هر وخت به یې ځای تش وي.
استاد حبیبي سربېره په دې چې د پښتو ژبې او ادب ته یې ډېر خدمت کړی دی او ډېر آثار یې کښلي دي د دې تر څنګ یې دری ژبې ته هم ډېر کار کړی دی او په دې ژبه یې هم ډېر آثار لیکلي دي. استاد په ټولیزه توګه پر مقالو سربېره یوسلو دوه دېرش ځانګړي علمي او فرهنګي آثارهم لیکلي دي.

محمد معصوم هوتک هم د استاد حبیبي د فرهنګي او علمي فعالیتونو په اړه خپل نظر داسې لیکي:

((علامه مرحوم د خپل څه د پاسه نیمه پېړۍ فرهنګي فعالیت په ترڅ کې خورا ډېرې نوښتګرې هڅې کړي دي. په معاصر فرهنګي ډګر کې تر ټولو زیات پر کاره عالم و، د ګوتو د سترپا کلمه یې د ژوند په قاموس کې نه وه او د همدغې پرکارۍ محصول یې د ده تر قد واووښت. کله چې د مرګ پر بستر پروت و او معالج ډاکتر ورته د بشپړ استراحت، لږ خوراک لږ حرکت او لږ مطالعې توصیه کوله، ده په ځواب کې ورته ویلي وو ((... آخر حضرت ملک الموت ته په انتظار کښېنم؟ ... په رشتیا چې د ملک الموت پذیرایي سخته ده.))(۷)

د اوسني لیکوال د کتاب مولف عبدالروف بېنوا د استاد په اړه داسې وایي:

((ښاغلی عبدالحی حبیبي د پښتو ژبې په اوسنیو لیکوالو کې د اولیت حق لري، نه یواځې په پښتو کې بلکې په فارسي کې پوخ لیکوال دی او په دواړو ژبو کې هم آثار او پاخه اشعار لري په تېره بیا د ده ادبي، تاریخي او علمي څېړنې ډېرې ګټورې او د قدر وړ دي چې دا پوه لیکوال په پښتو او فارسي ژبه کې د استادي مقام ته رسېدلی دی، په تېره بیا د پښتو ژبې د اوسني ادبي نهضت په خدمت کې یې زیاته برخه اخیستې، خو تر دې ټولو مهم خدمت چې ښاغلي حبیبي پښتو ژبې او پښتو ادب ته کړی دی هغه د پښتو شعر زرکلنی او دولس سوه کلنی مستند قدامت دی چې ده د سلیمان ماکو د تذکرې او پټې خزانې په پیدا کولو ثابت کړی دی.)) (۸)

لوی استاد هغه علمي، ادبي شخصیت و چې د ادب په اسمان کې لکه لمر وځلیده په ادبي رڼا یې نه یواځې زموږ هېواد بلکې نور هېوادونه هم روښانه کړل،

چې د خپل عمر زیاته برخه یې د هېواد او ټولنې پېژندلو په څېړنو کې تېره کړې وه، ډېر قیمتي او ارزښتمن آثار یې کښلي او لیکلي دي.

د هېواد ځوان او پوه لیکوال نصرالله ناصر په خپله مقاله کې چې ((نه هېرېدونکی فرهنګي شخصیت علامه حبیبي)) تر سرلیک لاندې یې لیکلې ده د استاد په اړه داسې لیکي:

((لوی استاد علامه حبیبي هغه پېژندل شوې علمي څېره ده چې د هغه فرهنګي خدمتونه د لمر په شان روښانه دي. ده د خپل نږدې شپېته کلن فرهنګي ژوند په بهیر کې هغه غوره خدمتونه کړي دي چې له مړینې وروسته به یې کلونه کلونه د هغو په برکت نوم او نښان ژوندی او تلپاتې وي.)) (۹)

د استاد د آثارو زیاته برخه تاریخي آثار جوړوي د افغانستان د تاریخ په باره کې یې ډېرې په زړه پورې خبرې کړي دي او هم د تاریخ په باره کې ډېر ارزښتناک آثار لري. د ده په تاریخي آثارو کې د ټولنې او خلکو تاریخي او ملي ارزښتونه په پام کې نیول شوي دي. استاد د دغو آثارو په لیکلو کې د خپل هېواد د تاریخ تیاره ګوټونه روښانه کړي چې له هغو تاریخي آثارو څخه یو هم ((جنبش مشروطیت در افغانستان)) نومېږي چې د همدې کتاب په اړه علامه پوهاند رشاد داسې لیکلي:

((جنبش مشروطیت در افغانستان)) د لوی استاد تر ټولو وروستی تالیف دی تاسو ته به معلومه وي چې علامه له څوارلسو کالو را هیسې د زړه په ناروغۍ اخته و. د ۱۳٦۲ ش. کال د عقرب په شپږمه د ځای سو او شپږنیمې میاشتې په خپل کور کې د مشروطیت غوښتنې په باب یې د عمر ټول یادداښتونه په دې کتاب کې سره را ټول کړل. زه چې به هر کله د ده پوښتنې ته ورتلم، دی به مې د دغه کتاب په ترتیب او تالیف بوخت لیده په ډېره درناوي به مې ورته وویل:

تاته استراحت لازم دی. ته باید په دغسې قلبي ناروغۍ کې له دغه درانه کاره څخه ډډه وکړې. ارواښاد به د خپل عادت سره سم په مسکا راته وویل:

د دغه کتاب لیکنه نه یواځې زما د ډېرو کلونو آرزو ده، بلکې زما په غاړه یو پور دی ما د خپل ګران هېواد د مشروطیت د غورځنګ ډېر نومیالي په خپله لیدلي او د دوی د مبارزو په باب مې د هغوی خبرې اورېدلي دي زما دنده ده چې دغه لاس ته راغلي معلومات له ورکې او هېرې وژغورم او دا امانت د قوم ځوانانو ته ورسوم.

علامه د حسرته ډکه ساه وکښله او بیا یې خپلې خبرې داسې اوږدې کړلې: د افغانستان د دغه سیاسي غورځنګ په باب لیکلي شوې تېروتنې یا تېر ابستنې شته زه باید د اولني نسل د ځوانانو پام هغو ته را واړوم. علامه حبیبي د دې کتاب له لیکلو سره خاصه مینه درلوده او دا یې خپله وروستۍ فریضه بلله، ده په دغه بحث کې تل دغه بیت تکرا راوه:

خدایه هومره مهلت ورکړه په دنیا کې

چې کاږه کارونه سم کاندي خوشحال)) (۱۰)

په رښتیا چې لوی استاد ډېر مهربانه، زړه سوانده او صمیمي انسان و. د خپلو شاګردانو او محصلانو سره یې ډېره ښه رویه کوله د هغوی سوالونه یې په ورین تندي ځوابول له هغوی سره یې داسې رویه کوله لکه یو پلار یې چې له خپل اولاد سره کوي په ډېره مینه او اخلاص یې هغوی سره خبرې کولې او هغوی ته یې ښه لارښوونه کوله. په همدې اړه د هېواد پېژندل شوی لیکوال زلمی هېواد مل د خپلې لیکنې په یوه برخه کې کاږي:

((د شاګردانو په روزنه او پالنه او د شاګردانو په رهنمایي کې ښایي ډېر لږ خلک د استاد حبیبي مقام ته ورسي، هغو شاګردانو چې د استاد له علمه فیض موندلی دی په دې پوهېږي چې استاد پر خپلو شاګردانو څومره مهربان، څومره زړه سواند او تر کومې درجې د خپل شاګرد د رسولو او پوهولو طرفدار او غوښتونکی و. استاد له خپلو شاګردانو سره ډېر مخلصانه برخورد درلود چې شاګرد به یې کورته راغی، له ځایه ورته جګیده او په مینه یې روغبړ ورسره کاوه د احوالو پوښتنه به یې ترې کوله او په دې توګه به یې خپلو شاګردانو ته خپل صمیمیت ښوده، د تکبر او ځان لوړ ښودنې هېڅ ډول احساس به یې په خپله استادي کې نه کوت چې کله به شاګرد کار خلاص کړ او له استاده به رخصتېده استاد به بیا هم نېغ له ځایه را ولاړ شو او د انګړ تر دروازې به له خپل شاګرد سره روان و....)) (۱۱)

نور محمد سهیم د علامه حبیبي د علمي شخصیت او د هغه په غمجنې مړینې داسې خپل نظر څرګندوي:

((د لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبي غمجنه او له خواشینۍ ډکه مړینه (د ۱۳۶۳ کال د ثور شلمه) هم د ژوند او مرګ د دې ناپایا وه جګړې د سره اور نتیجه

شوه چې تاثير يې نه يواځې د پښتو ادب د مينه والـو زړه دردوي ، بلکـې د پـوهې او فرهنګ ټول مينان په غم اړوي او د زړه د خواشينتيا په تارونو يې زلزلـه راولي، ځکـه د ده مرګ عادي مرګ نه و بلکې هغه مرګ و چې د علمي محافلو شـوراو زوږ يـې پـه خپتيان (خپګان) واړاوه. د دې لوی تاثير پـه لـړ کـې زه نـه پوهېـدم چـې د اسـتاد د فضيلت په دومره لوی سمندر کې د ده سپېڅلي روح ته د خدمت په هيله، کوم ډول مرغلرې انتخاب او د کابل مجلې ګرانو لوستونکو ته يـې وړانـدې کـړم ځکـه د ده پـه لاس جـوړې کـړای شـوي علمـي، ادبي، هـنري، تـاريخي، فلسـفي، ټـولنيزې اوان تصوفي مرغلرې رنګارنګ ښـکلا لـري او هـره ښـکلا يـې د زړه احسـاس لـړزوي او پـه خوځېدو يې راولي، هڅوي يې، پاڅوي يې او د ده د قلم د قوت حوصلې تـه اريـاني، اريانه دروي.)) (۱۲)

استاد د ژوند تر وروستۍ سلګۍ پورې پښتو ادب، ژبې او په ټوليزه توګه افغاني فرهنګ ته بې سارې خدمت کړی او د خپل عمر تر پايه يې قلم له ګوتو ايسته نه کـړ او نه يې له مطالعې څخه ډډه وکړه.

ډاکتر نور احمد برېښ چې د لوی استاد معالج ډاکتر و، د خپلـو سـترګو ليـدلی حال او هم يوه خوږه خاطره د لوی استاد د پېژندګلوی په خاطر داسې بيانوي:

((لوی استاد زه د خپل لس کلني ژوند څخه پېـژنم چـې د دې پېژنـدګلوی ۴۶ کاله کېږي، خو د ۲۴ کالو را هيسې چې به هر وخت رنځور شو نو لومړی مراجعه بـه يې ماته وه.

په تېره بيا د وروستۍ ناروغۍ په موده کې يا به ده په خپـل راتـګ سره او يـا بـه يې زما په غوښتنه ما ته د ليـدنې او صـحې کتنـې افتخـار را باخښـه او مـا بـه د ده د هرې ليدنې په ترڅ کې د ده خوندورې قصې او با ارزښته توصيې د ژوند پـه مختلفـو برخو کې د ډېرو بـا ارزښـته ملغلـرو پـه څېـر د خپلـې حـق الزحمـې پـه توګـه ځينـې اخيستلې.

نوموړی ډاکتر زياتوي:

زه به دلته زما په نزد يوه ډېره با ارزښته او نه هېرېدونکې خاطره بيـان کـړم چـې د لوی استاد د ليدنو په لړ کې يوه ورځ زما په حافظه کې نقش شوه هغه دا ده:

کومه ورځ چې د استاد د امر په اطاعت، د ده کورته ورغلم او تر اجازې وروسـته

په کوټه ور ننوتم استاد د خپلې بیماري پر بستر پروت و او په لاس کې یې یو کتاب وو چې وایه یې زه چې یې ولیدلم کتاب یې کت کړ او په بستره یې کېښود، او په دواړو لاسو یې داسې ټینګ ونیو لکه یو ډېر خوږ دوست او ملګری چې یې وي ما د احترام تر اداء او تر احوال پوښتنې او صحي کتنې وروسته زړه را غونډ کړ او ځانته مې په ډېر فشار سره دا جرئت ورکړ او په ډېر احترام مې ورته وویل چې ګران استاده! نشي کېدلای چې څو ورځې د کتاب د مطالعې څخه په تېره بیا د تاریخي کتابونو څخه چې تاریخي خوږې او هم ترخې قصې په کې وي ځان وساتئ، ځکه چې خوږې قصې خو یې ښې مګر ترخه مطالب یې ستاسې روحي حالت تنبیه کوي او ستاسو د زړه پر ناروغۍ مستقیم بد اثر لري.

د ژوند په رمز پوه استاد سمدستي کتاب د ټېر څخه پورته او پر هغه مېز یې چې د کټ اړخ ته یې پروت و، د دواګانو څنګ ته په دونه احتیاط کېښود چې استاد کوښښ کاوه چې ځینې خوږ نه سي او بیا یې په خاصه شیوه چې صرف له ده سره وه، راته وکتل او دا شعر یې في البدیهه ووایه:

مسیحا در علاجم گفت روی یار کمتر بین

عــلاجم کرد لیک از زندگی فرمود پرهیزم

زه چې هغه ګړۍ د استاد د مینې په دریاب کې لاهو وم، عرض مې ورته وکړ چې ستاسو د ژوند هره ثانیه زموږ لپاره د قدر او اهمیت وړ ده، نو سوله به داسې وکړو چې په ورځ کې معین وخت مطالعه کوئ، نه ټوله ورځ او یا شپه؛کټ کټ یې وخندل ویې ویل دا دې مصلحانه فیصله او ښه توصیه ده درسره منم یې.)) (۱۳)

څرنګه چې استاد یو هېواد پال او د خپل هېواد په ملي ګټو او آزادۍ مین و، او تل په دې هیله و چې هېواد یې ودان او هوسا اوسي، همدغه موضوع د حبیب الله رفیع په نظر کې وګورو:

((لوی استاد یو هېواد پال او د خپل هېواد په ملي ګټو او آزادۍ مین او د هېواد د ودانۍ، هوسایۍ او پرمختګ لېوال عالم او پوه و او په دې لاره کې یې علمي مبارزه کړې او قربانۍ یې ورکړې وې، نو کله چې په هېواد کې د غوایي خونړۍ کودتا وشوه او د کمونیزم ټکه راولوېده، دی د خپل تاریخي او ملي بصیرت له مخې پوهېده چې نور به څه کېږي او هېواد به پر کومه خوا ځي هم هغه و چې د

وطـن لـه مینـې ډک زړه یـې ټکانونـه وخـوړل او د زړه پـه درنـه نـاروغۍ اختـه شـو او بـالاخره یـې همـدې نـاروغۍ لـه علـم، مینـې احسـاس، درد او درک نـه ډک زړه لـه غورځنگه وغورځاوه او سپېڅلې اروا یې د جنت هوا وکړه.)) (۱۴)

د هېواد یو بل لیکوال شاه محمـود حصـین د اسـتاد ټـولنیز شخصـیت او ادبي ځېړنو په اړه داسې لیکي:

((د داسې یو ټولنیز شخصیت او ستر ادبي او تاریخي څېړونکي په هکلـه چـې ټول عمر یې د ادب د دنیا خورې ورې څانگې را ټولې کـړې او د نـوې پـوهې پـه رڼـا کې یې د خزان وهلې بڼ په غېږ کې د هنر او ادب د مینه والو تنده ور ماته کـړه او د هغه سره یې سم د هېـواد د خلکـو د پراخـو پرگنـو د تـاریخ اصـلي جـوهر او تـاریخي ورکې زېرمې را برسیره کړې او د نیمې پېړۍ څخه زیاتو هڅو له برکته یې څه د پاسه یو سلو دودېرش ډېر شتمن تاریخي او ادبي آثار ولیکل او یا خـو یـې پـر هغـو داسـې سریزې، لمنلیکونه او تعلیقات ور زیات کړل چې واقعاً یې د نـامعلومو او ډېـرو پېچلـو ادبي تاریخي او تصوفي آثارو اصلي زېرمه خلکـو تـه روښـانه کـړه، څـه اسـانه کـار نـه دی.)) (۱۵)

لکه دمخه مې چې وویل د اسـتاد حبیبـي د څـو بعـدي شخصـیت پـه اړه ډېـرو پوهانو، څېړونکو، د تاریخ او ادب مینه والو، د استاد شـاگردانو او دوسـتانو قلمونـه را اخیتسي او د ده د شخصیت په یوه نـه یـوه اړخ یـې رڼـا اچـولې ده، زه د مقـالې دنـه اوږدېدو په خاطر د ((مشت نمونه خروار)) په دود په همدغو نظریو بسنه کوم.

پایله:

په لنډو ټکو کې ویلی شو چې علامه حبیبي زموږ د هېواد د معـاصر ادبي بهـیر په اسمان کې هغه روښانه لمر دی چې رڼا یې نه یـوازې زمـوږ پـه هېـواد کـې خپـره ده، بلکې د دې ځلېدونکي ستوري رڼا له هېواد څخه بهـر هـم خپـره شـوې او نـورې سیمې یې هم روښانه کړې دي.

پوهاند حبیبي داسې ځلېدونکی ستوری و چې د آثارو په لیکلـو او د شـاگردانو په روزلو کې یې ډېره زیاته ونډه لرلې ده او له سلو څخـه زیـات څېړنیـز آثـار او تـر زرو زیاتې مقالې یې لیکلي دي او د ژوند تر وروسـتیو شـېبو پـورې قلـم لـه لاسـه نـه دی غورځولی.

لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي د خپلو نه ستړې کېدونکو او نه هېرېـدونکو

هلو ځلو په پایله کې په پښتو او دري ژبو په بېلابېلـو څـانګو کـې ډېـر علمـي قیمتـي تلپاتې ژبنۍ ملغلرې د علم او ادب مینه والو ته په میراث پرېښي دي. د علـم او ادب مینان به هېڅکله هم د دغه ستر پوه او لوړ ادبي شخصیت نوم له خپل ذهن نـه ونـه باسي او هېڅکله به يې هېر نه کړي. موږ عملاً وينو چې د استاد له آثـارو څخـه زمـوږ د زمانې لیکوال او څېړونکي په زغرده ګټه اخلي.

مأخذونه:

۱- افضل ټکور، لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي او د هغه شـاعري، افغـاني شمله، - ۱۳۷۹ ل کال، ۱۱۰ مخ.

۲- رحیمه، د استاد حبیبي زوکړه او ټـاټوبی او د اسـتاد حبیبـي تـاریخ لیکنـه، افغاني شمله، افغاني کلتوري ټولنه، ۱۳۷۹ ل کال. ۱۳۰- ۱۳۲ مخونه.

۳- محمد صدیق روهي، د پوهاند حبیبي د ادب پېژندنې میتود ته يـوه کتنـه، د استاد یاد (د مقالو ټولګه) د افغانسـتان د علومـو اکـاډمي، د ژبـو او ادبیـاتو مرکـز، دولتي مطبعه، ۱۳٦۴ ل کال ۱۲۲مخ.

۴- کندهار، علمي، تاریخي، ادبي او ټولنیزه مجله، دوهمه ګڼـه، ۱۳۸۳ لمریـز کال، ۳ مخ.

۵- عبـدالرحیم هـاتف ، لـوی اسـتاد حبیبـي، افغـاني شـمله، افغـاني کلتـوري ټولنه... ۱۳۷۹، ۵۸ مخ.

٦- محمد صدیق روهي، د پوهاند حبیبي د ادب پېژندنې میتود ته یوه کتنه، د استاد یاد، ۱۳٦۴ لمریزکال، ۱۲۱- ۱۲۲ مخونه.

۷- محمد معصوم هوتک، درنه کورنۍ، د علامه حبیبي د څېړنو مرکز، ۲۰۰۳ م کال، ۸۱- ۸۲ مخونه.

۸- عبدالروف بېنوا، اوسني لیکوال، لومړی ټوک، د مطبوعاتو مستقل ریاسـت، دولتي مطبعه، ۱۳۴۰ل، مخ.

۹- نصرالله ناصر، نه هېرېدونکی فرهنګي شخصیت علامه حبیبي، کابل مجله، ۱۱- ۱۲ ګڼه، ۱۳۸۳ ل کال. ۴٦ مخ.

۱۰- عبدالشکور رشاد، جنبش مشروطیت در افغانستان، د استاد یاد، (دمقالو ټولګـه) د افغانسـتان د علومـو اکـاډمي د ژبـو او ادبیـاتو مرکـز، پښـتو ټولنـه، دولتـي

مطبعه، ۱۳٦۴ ل کال. ۱۹۹- ۲۰۰ مخونه.

۱۱- زلمی هېواد مل، استاد حبیبي د معاصر فرهنګي بهیر سرلاری، افغاني شمله. ۱۳۷۹ ل کال ۸۹- ۹۰ مخونه.

۱۲- نصر الله ناصر، د شلمې پېړۍ په فرهنګي – ادبي بهیر کې د علامه حبیبي دریځ، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، ۱۳۹۲ لمریز کال، ۲۵۰ مخ.

۱۳- نور احمد برېښ، د استاد حبیبي یاد، د استاد یاد، (د مقالو ټولګه)، ۱۳٦۴ل کال، ۱۹۷- ۱۹۸ مخونه.

۱۴- حبیب الله، رفیع، د علامه حبیبي د څېړنو مرکز، افغاني شمله، ټولوونکی طارق رشاد، افغاني کلتوري ټولنه، ۱۳۷۹ لمریز کال ۷۷- ۷۸ مخونه.

۱۵- شاه محمود حصین، د استادحبیبي ټولنیز شخصیت او د ده ادبي څېړنو ته لنډه کتنه، د استاد یاد، ۳۷ مخ.

پوهنیار عبدالعظیم صدیقمل

کومکي فعلونه او د هغو دندې

لنډیز:

په دې څېړنه کې چې سرلیک یې ((مرستیالکړونه او د هغو دندې)) دی د کومکي فعلونوپر پېژند،ډولونو،دندو او ارزښت رڼا اچوي.کومکي فعل یو خپلواک مورفیم دی چې په نومیزو جملو کې د خبر اساس دی او داصلي فعلونوپه جو ړښت ،بشپړتیا او د گردان بېلابېل اړخونه بشپړوي.په پښتو ژبه کې څلور ډولونه لري چې د ډلبندۍ د کره توب لپاره نورې څېړنې هم غواړي.

سریزه:

ژبه له غږونو راپیلېږي او په ترتیب سره تړي وییونه ،ترکیبونه ، غونډلې او اوږده اوږده متنونه جوړېږي چې هر ژبنی فورم یې له اړتیا سره سم د وړ معنا لپاره کارول کېږي.د ژبې مطالعه که څه هم ډېره پخوانۍ ده خو تر ډېره په دودیزو او افسانوي خبرو کې پټه پاتې شوې ده . دغه ستونزه یوائې په یوې ژبې پورې اړونده نه ده، بلکې د نړۍ ډېرې ژبې له دې پېښې سره مخامخ وې او ځېنې یې لا اوس هم دغه ربړې گالي.

په لومړي سر کې د ژبې پېژند یا تعریف څېړونکو او پوهانو د نني پېژند اپوتېه خلکو ته وړاندې کړی و چې ځېنې یې لا اوس هم په خپل اند ټینگ ولاړ دي.

په دوهم گام کې بیا دژبو ډلبندي او وېشنه یې پر داسې بنسټونو کوله چې هغه دژبو د ډلبندۍ او وېشنې نورمونه، نه بلل کېږي.،د بېلگې په

ډول د ژبوپه پرتله کې یې د فونیمونو پر ځای لومړی وییونه یا لغتونه پرتله کول چې د تاریخي او پرتلیزو څېړنو له ارونو سره هېڅ اړخ نه لګوي ،همدارنګه دا او دې ته ورته نورې ګڼې ستونزې د ژبپوهنې په برخه کې موجودې او ځېنې یې لا اوس هم پر خپل ځای پاتې دي.

زه په دې لیکنه کې په پښتو ژبه کې په کومکي فعلونو او د هغو پر دندو او ارزښت رڼا اچوم خو له دې وړاندې د موضوع د لا ځرګندتیا لپاره مناسبه ده، چې د ژبپوهنې په تړاو تولیزې ستونزې د نمونې په توګه وړاندې کړم او د پښتو ژبې په برخه کې هم یو څو داسې ټکو ته ګوته ونیسم چې لوستونکي او زده کوونکي یې له کړاوونوسره مخامخ کړي دي.

په لومړي سرکې د ژبې د فونیمونو په ډلبندۍ کې پښتو پوهان سره یوه خوله نه دي چې د نیمواکو اوازونو د شتون او نه شتون خبره یې یوه لویه ربړه ده چې غبرګغبرونه یې هم تر پوښتنې لاندې راوستي دي.د مورفولوژي په برخه کې د مورفیمونوډلبندي هم له کره آثارو څخه د نه ګټې اخېستنې له امله په بېلابېلو ډولونو وېشل شوي دي.د غونډله پوهې یا نحوې په برخه کې د ترکیب او عبارت ناانډولیز توپیرونه او بېلونه هم د یوې ژورې مطالعې غوښتنه کوي او په همدې برخه کې د غونډلو ډلبندي په کره توګه چا نه ده منلې دا او دې ته ورته نورې ستونزې هم شته دي.

کومکي فعلونه په پښتوګرامرکې یوه لویه موضوع ده چې لومړی په مورفولوژي کې پرې بحث کېږي او بیا په غونډله پوهه کې هم بېلابېلې دندې پر مخ بیایي. داچې کومکي فعلونه ډېر کارول کېږي.له همدې امله یو کومکي فعل رازراز بڼې غوره کوي.کله کله داسې هم ښکاري چې سړی ورته د اصلي فعل په سترګه ګوري. په دغې څېړنې کې د کومکي فعلونو بېلابېلې دندې ،ډولونه او پېژندونه وړاندې شوي او له منلو او کره لاسوندونو څخه په کې کار اخېستل شوی دی.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

دا چې کومکي فعلونه په پښتو ګرامر کې یوه لویه برخه جوړوي او تر دې دمه په څنګیز ډول څېړل شوي دي، په کار وه چې مخکې له مخکې

پـرې ګڼـې او کـره ليکنــې او څېړنــې شــوې واى، خــو د ګرامـر پـه کتـابونوکې يـې يـوائې تشــې يــادونې شــوې دي.تــر دې ورانــدې پــرې چــا پــه دې نــوم او مفهــوم څه نه دي ليکلي.

د څېړنې موخې:

د مرستياالکړونو(کومکي فعلونو) کره پېژندنه.

د مرستياالکړونو دندې په ګوته کول.

په بېلابېلو ګرامرونو کې د يادې موضوع ارزونه.

په پښتو ګرامر کې د مرستياالکړونو دريځ څرګندول.

د مرستياالکړونو ډلبندي روښانه کول.

د څېړنې پوښتنې:

مرستياالکړونه (کومکي فعل) په کره توګه څه ته وايي؟

مرستياالکړونه په څو او کومو ډولونو وېشل کېږي؟

د مرستياالکړونو ارزښت او دندې څه دي؟

د مورفيمونو دا ډله د ژبپوهنې کومې څانګې سره اړخ لګو؟

د څېړنې مېتود:

د دغې څېړنې مېتود تشرېحي دی او په تشرېحي کې بيا د تېرو څېړنو تقـابلي او کره کتنيز جاج اخېستل شوی دی او د څېړنې ډول کتابتوني دی.

مرستياالکړونه (کومکي فعلونه)

ګرامر دتشريحي ژبپوهنې هغه برخه ده چې دوه لـويې او بنسـټيزې برخـې يـې مورفولوژي او غونډله پوهه ده چې د فعل لومړی ځای په مورفولوژي پورې اړه لري.

داچې فعل مورفيم دی نو ښه ده چې د مورفيم په اړه لنډه او کره خبره وکړم:

کوچنی ترين معانيـز ـــ پښوييز توک دی چې لـه يـو واوېـل يـا څـو اوازونوڅخـه رغښت مومي. که وشنل شي، نامعانيزـ پښوييز توک يا توکونه لاس ته راځي.(۱)

فعل او بيا کومکي فعل هم د مورفيمونو ديوې ډلې برخـه ده چـې پـه خپلـواک ډول معانيز باور لري. ښه به دا وي چې د مورفيمونو د ډلبندی يو انځورليک وړانـدې کړم چې د موضوع په لا روښانتيا کې مرسته وکړي

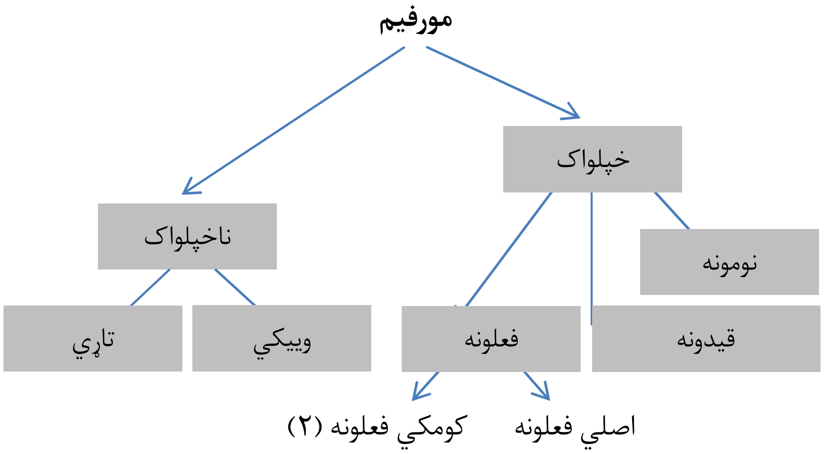

پورته انځورلیک ته په کتو اوس پوه شو چې کومکي فعلونه د مورفیمونو یوه برخه ده.

مرستیالکړ(کومکي فعل) څه ته وايي؟

کومکي فعلونو ته په بېلابېلو څېړنو او لیکنو کې بېلابېل نومونه او تعریفونه کارول شوي دي نو ښه به دا وي چې د هغو اثرونو پاڼې واړوو په کومو کې چې ددې سکالو په تړاو خبرې راغلې دي.

د کومکي فعلونو په اړه محمداعظم ایازي لیکي: ((په پښتو کې کلمات ربط عموماً دادي(یم،وم او شوم) د نحوې په اصطلاح کې افعال ناقصه ته کلمات ربط وايي.))(۳)

په یاد اثر کې کومکي فعلونو ته په نومیزو غونډلو کې د اسناد نومونه هم کارول شوي ده. د نومورې له تعریف څخه ښکاري چې کومکي فعلونه د ارتباط کلمې دي او په نحوه کې د نیمګړو فعلونو مفهوم لري. که څه هم ده یواځې پورته درې کومکي فعلونه یاد کړي خو کېدای شي دایې یواځې د بېلګې په ډول راوړي وي.

هربرت پنزل د کومکي فعلونو په تړاو لیکي: ((د افعالو یوه کوچنۍ ډله چې اصلاً د ((اسم ـ فعل)) په ترکیبونوکې استعمالېږي، دکومکي فعلونو په نوم یادولی شو ((یم))ـ ماضي یې ((وم)) د قریبې ماضي ترکیبونه تشکیلوي.((شم)) (سم) ماضي یې شوم اقتداري ترکیبونه جوړوي. کېږم د متعدي افعالو مجهول ترکیبونه جوړوي او د اسم ـ فعل لازمي ترکیبونه ترکیبوي.

((کوم))(پاړسوـ مېکنم)لـه اسـماوو سره ترکیبېـږي او د متعـدي فعـل ترکیبونـه ورڅخه جوړېږي. ((کوم)) او ((کېږم)) څلور قسم فعلونه دي چې د مختلفـو صـورتونو یوه مکمله مجموعه لري . ((یم)) او ((شوم)) ناقص فعلونه دي، مگر لـه دې سره هـم لومړی ماضي او تمنايي صورتونه لـري،((یم)) د دویـم حـال یـو صـورت هـم لـري . د دغـو دواړو کـومکي فعلونـو پـه صرفي اجـزاوو کـې ځېنـې بـې قاعـده والـی لیـدل کېږي.))(۴)

د ((یم)) د کومکي فعل په اړه لیکـي:د ((یـم)) کـومکي فعـل د پښـتو یـوازینی داسې فعل دی چې غایب له پاره بې قاعده صورتونه لـري او د اصـلي مـادې صـورت یې بدلېږي.له دې څخه معلومېږي او د حال ز مانې لپاره د ماضي علامې په کې پـه کارېږي. د متکلم او مخاطب خاتمې یې باقاعده دي مگر امري صورتونه ، نه لـري. د ((یم)) د کومکي فعل مختلف صورتونه په دې جدول کې وگورئ!

	متکلم	مخاطب	غایب
مفرد	یم	یې	دی/ده
جمع	یو	یئ	دی
			وې/یې

د ((یم)) اخوات دادرې اصلي مادې لري: (یم ـ،د،و)(۵)

داوې د پنزل څرگندونې د پښتو کومکي فعلونو په تـړاو چـې څـه ناڅـه یـې لـه ایازي څخه پرې ډېرې څرگندونې وړاندې کړې وې، که څه هم پرله پسېلـې نـه دي او هم یې د اړتیا پر وخت د فعل نوم یا مصدر نه دی کارولی او هر وخت یې د فعـل یـوه گرداني ستړه راوړې ده.

پوهاند رښتین ((دکومکي فعلونوجوړېدنـه))تر سرلیـک لانـدې پردغـې موضـوع شا و خوا لس مخه بحث کړی چې په دې لـړ کـې یـې د کـومکي فعلونـو یـوه ټـولیزه پېژندنه نه ده وړاندې کـړې. نومـوړی لیکـي: ((کـومکي فعلونـه پـه پښـتو کـې زیـات اهمیـت لـري او د ترکیبـي فعلونو،پـه خاصـه توگـه د مجهولـو او امکـاني فعلونوپـه جوړښت کې مهمه برخه لري .کومکي فعلونو ته نیمگړي فعلونه هـم وایي،ځکـه چـې له هغو څخه ټولې صیغې نه شي جوړېدای.دلته په لانـدې ډول کـومکي فعلونـه او د هغو د جوړښت طریقه بیانېږي چې لاندې ډولونه یې راوړي دي.

کول، کړل،شول، کېدل،شول،یدل،ول،اوسېدل،ښایي،بویه.(٦)

پوهاند رښتین د کومکي فعل هر ډول ته یو لړ توضیحات هم ورکړي او یو څو گردانونه یې هم ورته په گوته کړي دي. د ((نه)) مختاړي په یوځای کولو سره یې منفي کومکي فعلونه یو بېل ډول گڼلای دی.

پوهاند محمداقا شېرزاد په پښتو نحو کې په څنگیز ډول ((ده،دی او دي)) د ربط کلمې نومولې دي او هم یې ورته په دودیز ډول د اسناد نومونه هم کارولې ده.(٧)

نوموړي د کومکي فعلونوپر سرلیک ځانگړی بحث نه دی کړی خو په نومیزو او خبري غونډلو کې یې پورته موضوع ته نغوته کړې ده.

پوهاند زیار چې د معاصرې ژبپوهنې یو مخکښ څېړونکی دی هغه پر مرستیالکړونو یا کومکي فعلونو باندې د نوو څېړنو په رڼا کې په لاندې ډول بحث کړی دی چې دلته یې په لنډیز سره را اخلم:

((داهغه راز کړ دی چې له اره په یو ځاني یا خپلواک ډول نه بلکې د ار کړ په ملتیا د اېښوني (خبر) چاره پر غاړه اخلي ــ هرگوره له نومونوسره چې ترښتي کړ رامینځ ته کړد ار کړ دنده راخپلوي او یو نیم ډول یې لکه انگریزي (have)له ځایه هم ار وي او هم مرستیال.)) (٨)

د پوهاند زیار نورې څرگندونې به د کومکي فعلونو د ډلبندۍ په تړاو راواخلو.

د پورته گڼو څرگندونو په پام کې نیولو سره غواړم د کومکي فعل یو لنډ او ټولیز تعریف وړاندې کړم چې د کومکي فعل له کارونې سره اړخ ولگوي.

د مرستیالکړ(کومکي فعل) پېژندنه:

کومکي فعل ته په بېلابېلو څېړنو کې راز رازنومونې کارول شوې ، لکه:اسناد،دربط کلمې، نیمگړي فعلونه ،ناقص فعلونه،مرستیالکړونه(کومکي فعلونه) چې له دغو نومونو څخه یې غوره مرستیالکړیا کومکي فعل دی چې تر ټولو ښه او د نوموړو مورفیمونو له کارونې سره اړخ لگوي چې له پښتو پرته په نورو ژبو کې هم ورته انډولونو ته نوموړې نومونه کارول کېږي.

کومکي فعل د خپلواکو مورفیمونو یوه ډلگۍ ده چې کله په خپلواکه توگه او کله د اصلي فعل د لا بشپړتیا لپاره د غونډلې په خبر کې راځي او غونډلې یا جملې

ته بېلابېل نومونه ورکولای شي یا اصلي فعل راز راز بڼو بدلولای شي او یو نیم په کې داسې هم پیداکېږي چې کله کله د اصلي فعل دنده پر غاړه اخلي او په یوه جمله کې له یو څخه ډېر کومکي فعلونه هم راتلای شي.که څه هم ځینې ژبپوهان وايي چې کومکي فعل په یوائې توگه د جملې خبر نه شي جوړولای خو داسې نه ده، ځکه چې د ټولو نومیزو جملو خبرونه (خبر) د کومکي فعل په شتون کې جوړېږي، که چېرته کومکي فعل نه وي نو کېدای شي هېڅ نومیزه جمله هم جوړه نه شي.

که څوک وايي چې په نومیزه جمله کې خو نومیزه ډله د خبر په جوړولو کې له کومکي فعل سره غاړه وړي، نو دغه کار له ځینواصلي فعلونو سره کومکي فعل په فعلي جملو کې هم کوي نو بیا ویلای شو چې گواکې اصلي فعل هم هر وخت په یوائې توگه خبر نه شي جوړولای . کله چې په نومیزه جمله کې کومکي فعل نه وي او په فعلي جمله کې اصلي فعل نه وي نو هېڅ ډول جمله نه جوړېږي.

بېلگې: ((زه دلته یم .))او((زه ځم.))په دغو جملو کې ((یم))او ((ځم)) فعلونه دي که دا نه وي نوبیا جمله منځ ته نه راځي.

په هره برخه کې چې یو توک دومره اړین وي چې په نه شتون کې یې کار نه تر سره کېږي او یا منځ ته نه راځي نو هغه ته مور د هماغې برخې بنسټیز توک ویلای شو.لنډه داچې کومکي فعل د نومیزې غونډلې یا جملې د خبر بنسټیز توک دی او همدارنگه اصلي فعل د فعلي غونډلې بنسټیز توک دی.په گرامري دندو کې اصلي فعل د کومکي فعل د بشپړتیا لپاره نه کارول کېږي بلکې هر وخت مرستیالکړ د ارو کړونو(اصلي فعلونو) د لا غښتلتیا لپاره په کار وړل کېږي.

د بېلگې په ډول په نومیزو غونډلو کې ارکړ (اصلي فعل) نه شي راتلای خو د کړیزوغونډلو (فعلي جملو) ډېر ډولونه له مرستیالکړونو پرته نه جوړېږي،لکه:بېچار کړ(مجهول فعل)،نږدي تېرمهال کړ، لر تېرمهالکړ او نور.

په لنډ ډول د مرستیالکړ (کومکي فعل) پېژند په دې ډول وړاندې کولای شو:

مرستیالکړونه د خپلواکو مورفیمونو هغه ډله ده چې په نومیزو غونډلو کې په یوائې توگه او په فعلي غونډلو کې د ارو کړونو لابشپړتیا لپاره د غونډلې په خبر کې راځي چې د اصلي فعل بېلابېل گرداني اړخونه جوړوي او د مرکبو فعلونو په

جوړښت کې رغوونکې ونډه لري او هر کړ چې په یواځې توګه یې د یو کړ یا عمل ښودنه،نه کوله مرستیالکړ دی.

لکه:کول،کېدل،شول،ول،لرل،اوسېدل،اوسل،باید،بویه،ښایي،ایسېدل،بربښـېدل،پرېږده،غوښتل اونور.

اوس راځو دمرستیالکړونو په ډولونو یو څه تمېږو

د مرستیالکړونو ډولونه

لکه څنګه چې مې د مرستیالکړ د پېژندلو لپاره د بېلابېلو کتابونو پاڼې واړولې اوس غواړم چې د ډولونو په تړاو یې هم یو څه له نورو ځایونورا واخلم او د هغو په رڼا کې ترې یوه ټولمنلې ډلبندي غوره کړم.

په پښتو ژبې کې چې کوم ګرامرونه لیکل شوي دي په ډېرو کې د مرستیالکړونو تر سرلیک لاندې ډېر څه نه تر سترګو کېږي، خو په دې د پوهاند صدیق الله رښتین او پوهاند دوکتور زیار څېړنې د پاموړ دي، دوی یې په ډلبندۍ یو څه کار کړی چې دلته زه لومړی د پوهاند رښتین د څېړنې لنډیز را اخلم او بیا ورپسې د پوهاند زیار .

پوهاند رښتین مرستیالکړونه د (کومکي فعلونو جوړېدنه) تر سرلیک لاندې په شمېرلې بڼه یویو مرستیال فعل څېړلی دی، که څه هم په ځانګړي ډول یې د مرستیالکړونو ډولونه، نه دي ښودلي خو هغه شمېرې چې ده مرستیالکړونو ته ورکړي لسو ته رسېږي، سړی ویلای شي چې دده د څېړنې پر بنسټ مرستیالکړونه لس ښودل شوي چې لنډیز یې دادی:

۱- کول: یو متعدي مصدر دی چې د حال ،امر او مستقبل فعل ټولې ریښې ورڅخه جوړېږي او په ماضي فعلونو کې یواځې استمراري ،مطلقه او امکاني ماضي ګانې ورڅخه جوړېږي.(۹)

یادونه:پوهاند رښتین د نورو ګرامر پوهانو په توپیرفعل له مصدر څخه راباسي او پوهاند زیار فعل له ریښې څخه ګڼي.

۲ - کړل: یو متعدي مصدر دی چې ټول حالیه فعلونه ورڅخه جوړېږي او د معنی له مخې له ((کول)) سره مترادف دی.(۱۰)

ماته داسې ښکاري چې له ((کړل)) فعل څخه ټول حالیه فعلونه نه جوړېږي.

۳ - شول: یو لازمي مصدر دی چې له استمراري حال او استمراري ماضي پرته نورې ټولې حال او ماضي ریښې ورڅخه جوړېږي.

۴- کېدل: یو لازمي مصدر دی چې د معنا له مخې لـه ((شـول)) سره مـترادف دی، یواځې استمراري فعلونه ورڅخه جوړېږي.

۵ - شول: دغه متعدي مصدر دی چـې د توانېـدو معنـا لـري لـه ((کـول))فعلي صفت سره د مرستیال په توگه راوړل کېږي او امکاني فعلونه رامنځ ته کوي.(۱۱)

مجهول کومکي فعلونه

٦ - یـدل: دغـه مصـدر پـه یـدل والا مصـدرونو کـې پـه ضـمني توگـه کـومکي استعمالېږي او ورڅخه یو به، یې به،یئ به) او د راتلونکي لپاره یې امـري بنـه داسـې ده.(یه،یئ،یې) دي.همدارنگه (شـته او نشـته)کلمې پـه حـال زمانـه کـې د کـومکي فعل دنده سرته رسوي،لکه:دلته اوبه شته که نشته؟.(۱۲)

۷ - ول:دغـه مصـدر پـه ول والا مصـدرونو کـې پـه ضـمني توگـه کـومکي هـم استعمالېږي او دغه فعلونه ورڅخه جوړېږي: ((وم،وو،وئ،و،وه او وې).

۸ - اوسېدل:دغه مصدر کله کله د کومکي فعلونودنده سرته رسوي.

۹- ښایي،بویه: کلمې هم د کومکي فعلونو دنده سرته رسوي .

۱۰- منفي کومکي فعلونه:د منفي کومکي فعلونود جوړولو لپاره د ((نه)) تـوری په استمراري فعلونو کې له مثبت فعل څخه دمخه او په مطلقـو فعلونـو کـې لـه ((و)) څخه وروسته او په امکاني فعلونو،نړدې،لېږې،احتمالي او نـورو مـاضي گـانو کـې لـه فعلي صفت څخه وروسته راوړل کېږي،لکه: نه کوم،ونه کړم او کولای نه شم.(۱۳)

له پورته ډلبندۍ څخه ښکاري چـې د نومـوړي لیکـوال لـه انـده مرسـتیالکړونه لس ډولونه لـري، غـواړم چـې پـه دغـې وېشـنه یـو لنـډ بحـث وکړم.لـه دې ډلبنـدۍ ښکاري چې (کول،کړل،کېدل،شول او بیا شول معلوم کومکي فعلونه دي،ځکه چـې یدل،ول،اوسېدل،ښایي،بویه او منفي کومکي فعلونه یې د مجهولو کـومکي فعلونـوتر سرلیک لاندې څېړلي دي.

زما په اند مرستیالکړونو ته د معلوم او مجهول نومونه کارول هم د سوچ وړ خبره ده، ځکه چې په معلوم فعل کې فاعل څرگند وي او په مجهول کې فاعل څرگنـد نـه وي او د فاعل اړتیا یواځې او یواځې د اصلي فعلونو له پاره اړینه ده.

بله خبره داده که چېرته د مرستیالکړونولپاره د معلوم او مجهول ډولونه ولـرو نـو بیا مجهول فعلونه لـه ((شـول او کېـدل)) څخـه جـوړېږي او لیکـوال هغـه ډولونـه پـه مجهولو فعلونو کې نه دي شمېرلي.په دغې وېشنه کې د مرستیالکړ هـر ډول تـه یـې نوم نه دی ورکړی،یواځې شـمېرې یـې ورتـه بنسـټ نیـولی دی.ځېنـې فعلونـه یـې د بېلابېلو گرداني اړخونوله مخې بېل بېل گڼلي دي،لکه:شول لازمي او شـول متعـدي یا د ((کول)) بله گرداني بڼه ((کړل))یې بېل کومکي فعل گڼلی دی.

((یدل)) چې له اره د کېدل برخـه ده او((ول)) چـې د ((کـول)) پـاتې شـونی دی. د ((یدل)) مصدر تـه یـې د ((ول)) مرسـتیالکړونه منسـوب کـړي دي.د ((ول)) مصـدر تـه ټـول هغـه فعلونـه منسـوب دي چـې د یـو حالـت او یـا د یـو څـه شـتون ښیي.همدارنگه د منفي کومکي فعلونو نومونې ته اړتیا نه وه ځکه چې لـه هـر فعـل سره چې د ((نه)) مختاړی یو ځای کړو منفي کومکي فعـل تـرې جـوړېږي.د اوسـنیو څېړنو پر بنسټ پښتو کومکي فعلونه پر څلورو برخو وېشل کېږي چـې پـه دې برخـه کې د پوهاند زیار وېشـنه د پـام وړ ده، کـه څـه هـم نومـوړي لـومړی پـه دریـوو برخـو ښودلي خو بیا یې څلور وړاندې کړي چې څلور ډولونه یې کره هم دي چې دلتـه هـر ډول په سپړلي ډول وړاندې کوم:

۱- ډېر کـاري یـا څـو اړخیـز مرسـتیالکړونه (کـومکي فعلونه):دغـه فعلونـه چـې لازمي او متعدي دواړه بڼې لري،لکه: کول،کېدل،شول ،استل او ول.(۱۴)

داچې دغه مرستیالکړونو ته د ((کول)) فعلونه هم وایـي .پـه لنـډ او ټـولیز ډول ډېر کاري فعلونه دادي: کول،کېدل او شول .

د ((کول)) نورگرداني ډولونه: ((کړل)) لکه:زه کار کوم.، مـا کـار وکـړ.،زه مجلـه خپروم.، ما مجله خپره کړه.له دې بېلگو ښکاري چې د ((کول)) یوه بڼـه ((ول)) هـم ده چې د سر توری یې د ځېنو ژبنیو عملیو پر بنسټ لرې شـوی دی چې((کـول)) او ((ول)) یې په اوسمهال کې کارول کېږي او ((کـړل)) یـې دوهمـه ریښـه ده چـې پـه تېرمهال کې کارول کېږي.

د ((کېدل)) نورې بڼې ((کېږل)) او ((یدل)): زه خفـه کېـدم.، زه سـتنېدم.، زه خفه کېږم. دغه مرستیال کړ تل د نابشپړو تېرمهـالو او اوسـمهالو کړونـو (فعلونـو) پـه رغښت کې ونډه اخلي. مجهول فعلونه هم جوړوي.

د ((شول)) مرستیالکړ بلـه بڼـه نـه لـري خـو کېدای شي ((شـته)) لـه همـدې ریښې څـخه راوتلی وي.

۲ ـ اکرښود مرستیالکړ(حالت ښودونکی کومکي فعل): ددې موضـوع پـه تـړاو پوهانـد زیـار لیکـي چـې زه دلتـه دهغـې اوږدې لیکنـې لنـډیز را اخلـم: ((ول)) او ((کېدل)) یا((شول)) له بشپړاندو کړ ستږو (فعـلي تنـو) (است،یاسـت)،(ی او د) سره بېلابېلې (to be) یا(the verb be)اوړون یا بڼې رامنځ ته کوي، همداراز په جـوړه یـې ډول لـه شـته سره دغـه بېلابېلـوالی یـا نـادودیوالی (بـې قاعـده تـوب) یـې هـم د انګریزي،جرمني او نورو غوندې د ډېرپېښې او ډېـر کارونـګ زېرنـده ده،لکـه پـه دې لاندې پردایګمو کې:

ګڼه / وګړي	یو ګړی		ډېر ګړی	
	اوسمهال	تېرمهال	اوسمهال	تېرمهال
۱	یم(am)	وم(was)	یو(are)	وو(were)
۲	یې(are)	وې(were)	یئ/یاست (are)	وئ/واست (were)
۳	دی(is) ده(is)	و(was) وه(was)	دي(are) دي(are)	ول ــ وه ولې

(۱۵)

د پورته فعلونو مصدر ((ول)) پر دې نومول شوی دی چې پـه پښـتو ژبـه کـې د تـل لپـاره مصـدر د فعـل لـه دوهمـې ریښـې څـخـه جـوړېږي.ددغې ډلـې ټـول مرستیالکړونه(کومکي فعلونه) دادي:

((ول)) چې پورته ټول ګردانونه له همدې ریښې جوړېږي او کله کله ((اوسـل)) یا اوسي، اوسئ ،اوسي اونورو بڼو باندې هم اوړي.

((شته)):هم یو ځیزښـودیا اکرښـود کـړ دی چـې ((لرل))یـا((درلودل)) هـم پـه همدې ځای کې ټیکاو لري.

۳ ـ ټینګاري مرستیالکړونه(کومکي فعلونه) :چې د یو کړن ،پېښې یـا حالـت د څرګندونې ټینګار په ګوته کوي .لکه:باید،بویه ،ښایي.(١٦)

په دې ډله فعلونو کې :دي،بويه ،بايد او ښايي ،راځي.

کېدای شي يا کېږي هم کله کله د ((ښايي)) پرځای کارول کېږي.

۴ ـ دودټاکي کړونه(model verb) :چې تر هر څه د مخه د اصلي فعلونو درغاونې لپاره پر کار لوېږي،لکه:توانېدل،ايسېدل،برېښېدل،غوښتل،پرې يا پرېږده.(۱۷)

د (گوندې،به،دي) وييکي هم لږ و ډېر د پورتنيو کومکي فعلونو په څېر ورته دندې تر سره کوي او هغو ځايناستي کېږي. يو لړ څېرمه غونډلې هم د اصلي غونډلو په ملتياکې د اړوندو اصلي فعلونو بشپړونه کوي،لکه:بايد يا بويه پر ځای ((په کار ده.))(۱۸)

په ټوليز ډول دودټاکي کومکي فعلونه دادي: ايسيدل يا ښکارېدل،پرې يا پرېږده (پرېښودل) او همدارنگه (گوندې،به،دي، کاشکې او لکه چې) که څه هم وييکي دي خو د کومکي فعلونو دندې پر ځای کوي.

د مرستيالکړونو (کومکي فعلونو) دندې

مرستيالکړونه د ارو کړونو(داصلي فعلونو)غوندې خپلواک مورفيمونه دي او په خپلواکه توگه معنا ورکوي او ډېر ځله د اصلي فعلونوپه بشپړتيا ،جوړښت او گردان کې مرسته کوي. دلته د مرستيالکړونو دندې په شمېرلې بڼه په گوته کوو:

۱ ـ مرستيالکړونه ټولې نوميزې غونډلې يا جملې جوړوي.له دې پرته نوميزې جملې نه جوړېږي،لکه:زه دلته يم.،دغه هلک دی.،هغه نجلۍ ده.،زرمينه ستړې ده. اوداسې نور

په پورته جملو کې (يم،دی،ده او وه)مرستيالکړونه دي.

۲ ـ د ((شته)) ((لرل))يا ((درلودل)) او((ول))کړونه يا فعلونه د يو څه شتون ښيي.لکه:زه قلم لرم. له ما سره پيسې شته دي.

۳ ـــ د ((کول)) او ((کېدل)) مرستيالکړونه په ژبه کې مرکب فعلونه جوړوي.(۱۹) لکه:ملامتول، سپکول،پخول،پخېدل،کوچول،پخلاکول،پخلاکېدل او نور.د ((کول او کېدل)) کومکي فعلونه چې کله له داسې نوم يا ستاينوم سر ه يو ځای شي چې په بېواک غږ ختم شوی وي نو د ((کومکي فعل)) لومړی توری له منځه ځي.

۴ ـ ټول مجهول فعلونه د((شول)) او ((کېدل)) په ملتياجوړېږي،لکه: ډوډۍ

خوړل کېږي.، ډوډۍ خوړل کېده.، ډوډۍ وخوړل شوه.(۲۰)

((کېدل)) ډېر ځله نابشپړ فعلونه جوړوي او ((شول)) بشپړ فعلونه جوړوي. په ځېنو ګړدودونو کې ((شول)) هم د نابشپړ په توګه کارول کېږي،لکه: کارشي.

۵ ــ د تېر مهال لرې او نږدې فعلونه هم د کومکي فعلونو په مرسته جوړېږي،لکه:

ما ډوډۍ خوړلې ده. ما ډوډۍ خوړلې وه.

٦ـ تواني تېرمهال(امکاني ماضي):د مرستیالکړونو په ملتیا جوړېږي.لکه:ما وخوړلای شو. تا خوړلای یا خوړای شو.

۷ ـ ګوماني تېرمهال یا احتمالي ماضي:هم د ((ول)) یا((اوسل)) د مرستیالکړ په یو ځای کېدو جوړېږي.لکه: موږ به خوړلی وي(اوسي).

۸ ــ د کاشکې مرستیالکړ د ارماني ــ ګوماني تېرمهال(تمنایي احتمالي ماضي)په جوړښت کې پوره ونډه لري.لکه:کاشکې ما وخوړای. ، کاشکې زه تللی وای.

۹ ـ ټینګاري تېرمهال(تاکیدي ماضي):د ټینګاري کومکي فعلونوپه مرسته جوړېږي.

لکه: ما به خوړلای وای. ــــــ ما به خوړلی و. ــــــ ما باید خوړای.ــــــ ما بویه خوړای.

۱۰ ـ نابشپړ ګوماني فعل(استمراري احتمالي):د ګوندې ،ښایي یا لکه چې په ملتیا جوړېږي. لکه:ښایي زه راتلم. ــــــ لکه چې زه راتلم. ــــ ګوندې زه راتلم.(۲۱)

۱۱ ـ روږدونی ګوماني(اعتیادي احتمالي):د ګوندې ،ښایي او لکه چې په ملتیا جوړېږي. لکه:زه به ګوندې راتلم. ــ زه به ښایي راتلم. ــــ زه به لکه چې راتلم.

۱۲ ـ تواني بشپړ فعل هم د ((شول)) مرستیالکړ په راوړلو سره رغېږي. لکه: زه ډوډۍ خوړای شم. هغه که مېنه وخوړای شي.

۱۳ ــ ټینګاري بشپړ اوسمهال : فعل هم د کومکي فعلونو په مرسته رغېږي.لکه: زه دې وخورم. ودې خوړل شم. ــــــ بویه وخورم. ــــ باید

وخورم.

۱۴ ـ گوماني بشپړ اوسمهال : د کومکي فعلونو په ملتيا جوړيږي. لکه: ښايي وبه خورم.ــ گوندې وبه خورم. ـ کېږي چې وخورم. ــــ کېداى شي چې وخورم.

۱۵ ـ گوماني نابشپړ اوسمهال: گوندې خورم.

١٦ ـ ټينگاري نابشپړ اوسمهال : زه دې وخورم. ــــ خوړل کېږم دې.

۱۷ ـ ارماني بشپړ اوسمهال: کاشکې وخورم.

۱۸ ـ ارماني نابشپړ اوسمهال:کاشکې ما خوړلاى.

۱۹ ـ راتلونکى بشپړ اوسمهال : هم د کومکي فعلونوپه راوړلو سره جوړيږي. لکه: زه به ولاړ شم .

که ولاړ شم. ــ کاشکې زه ولاړ ئ. ــ ولاړشم. ــ ښايي چې ولاړ شم.

۲۰ ـ ((به)) چې د فعل زمانه په نسبي توگه بدلولاى شي نو دا هم په کومکي فعلونو کې راتلاى شي. لکه: د راتلونکي فعل په جوړښت کې ،لکه: وبه خورم. ــ وبه خوړل شم. ـ خورم به. ــ خوړل کېږم به. دا او دې ته ورته نورې دندې هم درلوداى شي.

پايله:

مرستيالکړونه يا کومکي فعلونه چې د خپلواکو مورفيمونو يوه غوره برخه ده، د نوميزو غونډلو په جوړښت کې بنسټيز رول لري او داصلي فعلونو جو ړښت ،بشپړتيا اود گردان بېلابېل اړخونه بشپړوي.مرستيالکړونه پر څلورو برخو وېشل کېږي چې هر ډول يې څوڅوفعلونه لري او بېلابېلې دندې سرته رسوي.

مرستيالکړونه په پښتو گرامرونو کې د پوهاند زيار له پښويې پرته په پرله غښتې ډول نه دي څېړل شوي خو د خورو ورو څېړنو په يو ځاى کولو ترې څېړونکي يو څه برابرولاى شي.د پايلې په توگه ويلاى شو چې مرستيالکړونه د خپلواکو مورفيمونو هغه ډله ده چې په نوميزو غونډلو (جملو) کې د خبر بنسټيز توک دى او په فعلي جملو کې داصلي فعلونو د لابشپړتياو بېلابېلو گرداني اړخونو د څرگندولو لپاره کارول کېږي.د ترکيبي فعلونوپه جوړښت کې هم مرسته کوي .

مرستيالکړونه څلور ډولونه لري ډېر کاري،اکرښود،ټينگاري او دودټاکي چې يو څو يې دادي: (شول،کول ، کېدل،ول،شته، لرل،دې،بويه ،بايد او ښايي،

توانېدل،ایسېدل یا ښکارېدل،پرې یا پرېږده(پرېښودل)او همدارنگه (گوندې،به،دې او کاشکې) که څه هم وییکي دي خو د کومکي فعلونو دندې پر ځای کوي. د کومکي فعلونو د ډلبندۍ کره توب نورې څېړنې هم غواړي .

مأخذونه:

۱ - مجاور احمدزیار،پښتو وییپوهنه او وییرغاونه،دانش خپرندوی ټولنه،کابل،۱۳۹٦(ل ،۳۲او۳۳مخونه.

۲ - مجاوراحمدزیار،پښتوپښویه،دانش خپرندویه ټولنه،پېښور،۱۳۸۴ل،۲۱۳مخ.

۳- محمداعظم ایازي،د پښتو نحوه،د پوهنې وزارت دولتي مطبعه،کابل،۱۳۳۷ل،۲۸مخ.

۴ - هربرت پنزل،دپښتو گرامر،د الهام ژباړه،دانش خپرندویه ټولنه،کابل،۱۳۸۹ل،۲۱۱مخ.

۵- همدغه اثر،۲۰۳مخ.

٦- صدیق الله رښتین،پښتو گرامر،دمحی الدین هاشمي ژباړه،یونیورسټي بک ایجنسي، پېښور،۱۳۷۲ ل،۳۴۳ـ۳۴۸مخونه.

۷ - محمداقا شېرزاد،پښتو نحو،میهن خپرندویه ټولنه ، ننگرهار، ۱۳۹۵ل، ۱۵۸مخ.

۸ - مجاوراحمدزیار،پښتوپښویه،دانش خپرندویه ټولنه،پېښور،۱۳۸۴ل،۱۴۵مخ.

۹ - صدیق الله رښتین،پښتو گرامر،دمحی الدین هاشمي ژباړه،یونیورسټي بک ایجنسي،پېښور،۱۳۷۲ل،۳۴۰مخ.

۱۰- همدغه اثر ،۳۴۱مخ.

۱۱ - همدغه اثر ،۳۴۵مخ.

۱۲ - همدغه اثر ،۳۴۷مخ.

۱۳- همدغه اثر ،۳۴۷او۳۴۸مخونه.

۱۴- مجاوراحمدزیار،پښتوپښویه،دانش خپرندویه ټولنه، پېښور،۱۳۸۴ ل،۱۴۵ مخ.

۱۵- همدغه اثر ،۱۴۵مخ.

۱٦ - همدغه اثر ،۱۴۷مخ.

۱۷- همدغه اثر ،۱۴۷مخ.

۱۸- همدغه اثر ،۱۴۷مخ.

۱۹ - محمدصابرخوېشکی، پښتوغړپوهنه او وييپوهنه، ختيځ خپرندويه ټولنه، ننگرهار، ۱۳۹۴ل،۱۱۰مخ.

۲۰ - د.ا.شافيف، د پښتوژبې لنډ گرامر، د دولت محمد لودين ژباړه،ختيځ ادبي بهير، جلالکوټ، ۱۳۹۵ل،۸۰مخ.

۲۱- مجاور احمدزيار، پښتو پښويه، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۴ل،۱۷۸مخ.

پوهنیار فهیم بهیر

په لیکوالۍ کې د بهرنیو ژبو رول

لنډیز:

لیکوالي له دوه برخو څخه جوړه ده، چې یوه برخه یې د لیکوال له فطري استعداد او وړتیا سره اړیکه لري او بله برخه یې د لیکوال د کوښښونو او مهارتونو له زده کړې سره تړاو لري. دوهمه برخه یې په لومړۍ برخې پورې اغېزه لري، که چېرې د یو لیکوال، بهرنۍ ژبې زده وي، د نورو پوهانو او لیکوالو تیوري او د هغوی نوې ادبي او څېړنیزې پنځونې مطالعه کړي، نوې علمي تجربې واخلي، نو د دغه لیکوال په لیکنو کې یې هم تاثیر لیدل کېږي او لیکنې یې په علمي، ادبي او نورو ادبي ښکلاو له پلوه بشپړېږي.

اوسمهال ځوانو لیکوالو، څېړونکو او ادب محصلینو ته په کار دي، چې د بهرنیو ژبو د زده کړې له لارې د خپلو لیکنو تیوریکي مسایل، ادبي او هنري نظریې او بېلابېل اړخونه وڅېړي او په خپلو لیکنو کې ترې کار واخلي، ترڅو ټول هغه فني او علمي اړخونه زموږ د لیکوالۍ په برخه کې پوره شي او په پایله کې ګټوري او پخې لیکنې خپلې ټولنې ته وړاندې کړو، چې په دې مقاله کې پر همدې لارو چارو باندې څېړنه شوې ده.

کله چې د بهرنیو ژبو له لارې نوې علمي تیوري، د لیکنې ګڼې فني او نوې تیوریک مسایل زده شي، د لیکوالو په لیکنو کې علمي قوت، پوخ منطق او استدلال او نورې ښیګڼې لیدل کېږي، چې د لیکوالو لیکنو ته لوړ معیارونه ورکوي او ټولنیز ارزښت یې هم لوړوي.

سریزه:

د لیکوالۍ په اړه دوه نظرونه ډېر مهم دي، ځینې په دې اند دي چې لیکوالي له فطري استعداد سره تړاو لري، په دې برخه کې هڅه کول دومره ګټوره نه ده، دوی په دې اړه د شعر یا د نورو هنري لیکنو تخلیق ته اشاره کوي، خو بل مهم نظر په دې اړه د لیکوال د تجربو، کوښښونو او د نورو ژبو د مطالعې او د زده کړې موضوع ده. که چېرې په لیکوالۍ کې د فطري استعداد سره دا برخې هم پوره شي، نو د لیکوال لیکنې په ټوله معنا لوړ ارزښتونه خپلوي.

اوسمهال د نړۍ هېوادونه د ټکنالوژي د وسایلو پر اساس سره ډېر نژدې شوي دي، دوی اوسمهال په اسانه خپل پرمختګونه، نوي لید لوري د نړۍ له ګوټ ګوټ سره شریکولای شي. نوې علمي څېړنې، نوې ادبي تیورۍ او د لیکوالۍ ګڼو خوا وو په اړه نوي مسایل د نړۍ د پرمختللو هېوادونو په ژبو کې شته دی او په دې اړه ګڼې شمېر څېړونکي او پوهان کار کوي، نو ستره اړتیا ده، چې زموږ د ټولنې لیکوال، څېړونکي او د ژبې او ادب محصلین د بهرنیو ژبو پر زده کړې د لیکوالۍ په ډګر هم وځلیږي. د دې ځلېدو لپاره باید بهرنۍ ژبې زده شي او بیا کولای شي، په لیکوالۍ کې د خپلې ټولنې او ادب لپاره نوي لیدلوري، نوي ژانرونه، د لیکنې نوي فني او تخنیکي جوړښتونه درک او په خپله ژبه کې عملي کړي، ترڅو زموږ هنري او علمي لیکنې د جوړښت او معنا له مخې لوړ معیارونه خپل کړي.

په دې مقاله کې پر همدې باندې څېړنه شوې، چې بهرنۍ ژبې زموږ په لیکوالۍ کې څومره رول لوبولی شي او په کومو برخو کې؟

چې د دې برخو په پېژندلو سره نوي لیکوال، څېړونکي او د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصلین کولای شي د ښې لیکوالۍ په اړه هغه لارې چارې زده کړې چې له امله یې د دوی لیکنې علمي، ادبي او نور ټولنیز ارزښتونه خپلوي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

په دې څېړنې سره د لیکوالۍ په ډګر کې د هغو ټولو لارو چارو پېژندل ترسره کېږي چې له امله یې لیکنه په علمي او فني لحاظ لوړ ارزښتونه خپلوي.

د څېړنې موخه:

ځوانو لیکوالو، څېړونکو او د ژبو او ادبیاتو محصلینو ته د بهرنیو ژبو د زده کړې

له امله هغه لارې چارې په ګوته کوي چې له امله يې په ژبه او ادب کې نوې، پخې او په علمي لحاظ لوړې لیکنې رامنځته کېږي.

د څېړنې فرضیه: په لیکوالۍ کې د بهرنیو ژبو رول کولای شي، چې لیکنې په تیوري او فني لحاظ لوړو ارزښتونو ته ورسوي.

د څېړنې اصلي پوښتنه:

ایا بهرنۍ ژبې په لیکوالۍ کې دومره رول لري، چې لیکنې په علمي او فني لحاظ لوړې کړې او لیکوال ته هم د لیکنې نوې لارې چارې ورزده کولای شي؟

فرعي پوښتنې: الف ـ ایا د بهرنیو ژبو د زده کړې له امله د نورو لیکوالو په لیکنو کې یوازې نوې تیوري رامنځته کېږي؟

ب ـ ایا د لیکنې نورې لارې چارې ترې هم زده کېږي؟

ج ـ ایا په لیکوالۍ کې د بهرنیو ژبو رول کولای شي لیکنې په علمي او فني لحاظ پخې کړي؟

د څېړنې شالید: د پښتو په لرغونو ادبي تاریخونو کې یوازې د عروضي ادب د ژانرونو د رامنځته کېدو په اړه معلومات وړاندې شوي دي، همدا ډول اوسمال چې د معاصرې دورې څلورم ادبي پړاو اثر چاپ شوی دی، په هغې کې هم ځینې نوي ژانرونه لکه، هایکو، ازاد شعر یا نور ژانرونه معرفي شوي دي او د نثري ادب جوړښتونو اثر کې یوازې نثري ژانرونه معرفي شوي چې کله پښتو ادب ته داخل شوي دي، خو دا مقاله نوې ده او یوازینۍ مقاله ده چې په لیکوالۍ کې د بهرنیو ژبو د رول په اړه لیکل شوي ده او نوي او بیلابېل اړخونه په کې د لیکوالۍ په تړاو څېړل شوي دي.

البته د استاد وفا تر کتاب وړاندې ځینې نور آثار هم په دې اړه چاپ شوي، خو لکه څنګه مې چې یادونه وکړه موږ دلته یواځې په لنډون سره د هغه نوي اثر یادونه وکړه چې له نورو سره په تفاوت د نوو ژانرونو په زیاتوالي سره چاپ شوی دی او تر دې د زیاتو اثارو معرفي کول د موضوع د حوصلې نه وتلې خبره ده.

د څېړنې مېتود:

په دې مقاله کې له تشریحي مېتود څخه کار اخیستل شوی دی او ځینې برخې تحلیل شوي دي او له نورو اثارو څخه مثالونه هم وړاندې شوي دي. د دې

مقالې په مېتود کې سروې او مرکې هم شوي دي او پایله یې د مقالې په پای کې وړاندې شوې ده.

په لیکوالۍ کې د بهرنیو ژبو رول

د لیکوالۍ یو ځانګړی اړخ فن دی، خو بل اړخ یې د زده کړو، تجربو او هڅو پر اساس پیاوړی کېږي. زما په اند د دویمې برخې تجربه او عملي کارونه په لومړۍ برخې هم اغېزه کوي او لومړنۍ برخه نوره هم ځواکمنه کوي. په دې برخه کې د نورو اساسي عواملو تر څنګ بهرنۍ ژبې هم ځانګړی نقش لري، چې د بهرنۍ ژبو پر زده کړې سره، لیکوال په ګڼو برخو کې معنوي او مادي پرمختګ کولای شي .

زموږ په دې لیکنه کې د بهرنیو ژبو څخه موخه هغه ژبې دې چې اوسهال د نړۍ د پرمختللو هېوادونو ژبې دې، موږ په دې لیکنه کې د هغوی نوملړ نه وړاندې کوو، بلکې د یو شمېر ژبو هغه تیوري او مهمو اړخونو ته اشاره کوو، چې زموږ ژبې، ادب او لیکوالۍ ور سره پرمختک کړی او یا په دې برخه کې اساسي رول لري، د بهرنیو ژبو زده کړه د ځوانو لیکوالو، څېړونکو او ادب محصلینو سره د یو ښه لیکوال، ادب څېړونکي او د ښې لیکنې په رامنځته کېدو کې پوره مرسته کوي.

په لیکوالۍ کې د بهرنیو ژبو د رول په اړه ځینې مهم ټکې په لاندې توګه تر څېړنې لاندې نیسو:

۱ ـ د نوو ژانرونو پېژندل:

د نړۍ هېوادونه د پرمختګ په حال کې دي، دوی نه یوازې په سیاسي او اقتصادي لحاظ پرمختګ کوي، دوی په علمي او فرهنګي لحاظ هم د ځینو نورو هېوادنو په پرتله پرمختګ کړی دی. د خپلې ژبې ادبي، ګرامري، تیوریکي او نورو اړخونو کې کار کوي، ځینې شیان له نوو زاویو ګوري، چې په پایله کې نوي موضوعات او نوي ژانرونه رامنځ ته کېږي، دوی په نوو ژانرونو کې نوو خیالونو یا د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځای ورکوي، خو وروسته د څو لسیزو دا نوي ژانرونه وروسته پاتې هېوادونو ته د ژباړو له لارې داخلیږي.

زموږ د لرغوني ادب تاریخ که د غزل، قطعې، مثنوي یا په ټوله کې د عروضي ادب ژانرونو ته ځېر شو، ډېر د ژباړې له لارې له عربي او پارسي ژبو څخه زموږ ژبې ته راغلي دي. د نمونې په توګه زموږ د لرغوني ادب په تاریخ کې د دې سرلیک: «

پښتو ادبیات د نوو شعري ډولونو د خپلولو په درشل کې» لاندې لیکل شوي دي: « د پښتو شاعرۍ کې له دغو خپلو ملي او وطني شعري ډولونو سر بېره د خپلې سیمې د فرهنګي او ادبي جریان تر اغېز لاندې او له نورو فرهنګونو سره د نزدیکتونو له پلوه پښتو شاعرانو د شرقي شاعرۍ شعري ډولونه هم خپل کړي دي، لکه: د درېیمې هجري پېړۍ په جریان کې په پښتو شاعرۍ کې قطعه پیدا شوه او په پنځمه هجري پېړۍ کې د قصیدې په چوکاټ کې پښتو شاعري وشوه؛ خو د اتمې هجرې پېړۍ تر دوهمې نیمایي وروسته چې د پښتو کوم اثار ایجاد شوي دي او موږ ته یې نمونې رسېدلې دي، په دغو اشعارو کې د شرقي شاعرۍ ځینې داسې انواع په پښتو شاعرۍ کې مومو، چې تر دې زمانې د مخنیو په اشعارو کې موږ داسې شعري انواع نه لرو.

... د ده د دیوان په دغو پاڼو کې د اکبر دوې ټوټې (مثنوي) خوندي دي... د اکبر زمینداوري د دیوان په لاس ته راغلو پاڼو کې د پښتو دوې غزلې هم شته...د اکبر د دیوان په لاس ته راغلو پاڼو کې د شرقي شاعرۍ د دوو مشهورو او عمده شعري ډولونو لکه غزل، مثنوي د نمونو تر څنګ د پښتو چاربیتې موجودیت په دې دلالت کوي چې زموږ پخوانیو شاعرانو که د شرقي شاعرۍ شعري ډولونه خپلول...»«۱۲: ٦٨».

استاد حبیبي په خپل اثر« د پښتو ادب لنډ تاریخ» کې د (۱۲۵۰ هـ ق) را پدیخوا په یوه پېړۍ کې د پښتو ادب د تحول ځینې عاملونه په ګوته کړي دي، چې موږ یوازې یو عامل دلته راوړو: « په دې وروستۍ دوره کې د پښتو په نظم او نثر دواړو کې د ترجمې حرکت هم پیدا شو، ځینې کتابونه له اردو او انګریزي څخه او ځینې هم له عربي او فارسي څخه په پښتو ترجمه شول، ... د ترجمې دغه حرکت و، چې له ځانه سره یې نوي فکرونه او د نوي مدني ژوند اساسونه هم راوړل او پښتو ادب ته یې یو نوی ادبي تحول ور وباخښه، په دې ترجمه کې شاعران او لیکوالان دواړه مجبور وو چې په داسې ژبه خبرې وکړي چې لوستونکي یې په مطلب ښه پوه شي. نو له دې جهته هم په نظم هم په نثر کې رواني او شګفتګي موجوده شوه، خلک خپل قدیم تاریخ ته متوجې شول او د اروپا د مدنیت او د ژوند نوي فلسفي فکرونه هم په نظم او نثر کې وارد شول او هغه فکري انقلاب چې د ۱۹ قرن له ملي

او قومي نهضتونو سره راغلی و د پښتو ادب ته يې هم نوې ښکلا، نوې مفکوره او نوي تغييرونه ور وبخښل»(۲: ۱۸۰).

اوسمهال په پښتو ادب کې ازاد شعر او هايکو ډېر مروج شول په دې شعري فورمونو کې ګڼ شمېر اثار چاپ شوي دي او ډېر شاعران او مينوال يې هم پيدا کړي دي چې ازاد شعر لومړی په اروپا کې رامنځته شوی دی او وروسته يې پښتو ادب ته لار وکړه. همدا ډول هايکو يو جاپانی فورم دی، چې ځينې پښتو ادب څېړونکي يې له لنډيو سره ډېر نږدې ګڼې په دې فورم کې د کوزې پښتونخوا ډېرو شاعرانو اثار چاپ کړي دي خو اوسمهال يې په افغانستان کې هم بازار ګرم دی.

هايکو فورم يا شکل : هايکو د شکل له مخې لنډ فورم يا شکل دی خو دمعنا له مخې بشپړ دی چې قافيه نه لري او درې نيم بيتې وي، سيلابوتونيک (Syllabus- tonic) جوړښت لري چې هر نيم بيت يې په ترتيب سره ۷،۵ او ۵ هجاوې لري.«۱۷: ۲۸٦».

اوسمهال د پښتو ژبې مهم نثري ژانرونه، چې ډېر اثار پرې چاپ شوي دي، د ادبياتو په تيورۍ کې ځانګړی ځای لري او د ادبياتو په ايجاد کې مهم رول لري دا ژانرونه يا شکلونو هم د نړۍ له نورو ژبو څخه پښتو ژبې ته داخل شو ي دي، چې په څو کرښو کې به په لنډه توګه ورته اشاره وکړو: « خو هغه څه چې اوس يې موږ لنډه کيسه بولو او په اصطلاحي لحاظ د غربي ادب له «شارټ سټوري» سره هم معنا ده، په اوسني مفهوم او ځانګړې فني بڼه په نولسمه پېړۍ کې په اروپا کې دود شوې او له هغه ځايه يې د نورې نړۍ ادبياتو ته لاره موندلې ده، له څېړنو څخه جوتېږي چې دغه نثري ادبي فورم له انګريزي ژبې څخه اردو او بيا له هغې څخه د شلمې پېړۍ په لومړيو کې پښتو ادب ته راغلی دی.« ۱۳: ٦۲».

ناول هم پښتو ژبې ته د اردو ژبې له ژباړې څخه راغلی، چې وروسته سيد راحت زاخيلي هم په دې برخه کې ځليدلی دی او د «ماه رخې» په نوم يې ناول وليکه«۱۳: ۱۱٦».

همدا ډول ډرامې ليکنې بهير په افغانستان کې د شلمې پېړۍ دويمې لسيزې ته رسېږي چې لومړنۍ ځرکونه يې د مولوی صالح محمد کندهاري په آثارو کې ليدل کېږي« ۱۳: ۲۳۷».

طنز هم په افغانستان کې د لومړي ځل لپار د استاد حبیبي په لیکنو کې لیدل کېږي. نوموړي خپلې ګڼې طنزي لیکنې په طلوع افغان کې خپرې کړې دي« ۱۳: ۲۹۱».

ادبي ټوټه هم پښتو ادب ته لومړی د ژباړې له لارې داخل شوې ده، لومړی په لویدیځ ادب کې رامنځته شوې ده او په افغانستان کې په دې فورم کې لومړی ځل استاد حبیبي لیکنې کړې دي« ۱۳: ۳۳۲».

په دې فورم کې وروسته نورو لیکوالو هم ګڼ شمېر اثار چاپ کړي او اوسمهال یې د لنډو کیسو، ناولونو نه وروسته دریم ځای خپل کړی دی.

۲ ـ د نوو اصطلاحاتو رامنځ ته کېدل:

د بهرنیو ژبو په زده کړې سره د لیکوال په لیکنه کې نوي اصطلاحات رامنځ ته کېږي، چې یو ځانګړی مفهوم تشریح کوي. د نویو اصطلاحاتو لیکل په لیکنه کې علمې خوا وې قوي کوي، د نوو تیوریو او نوو ژانرونو او اړخونو په پېژندنه او د لیکنې په قوت کې اساسي رول لري. نوي اصطلاحات د بهرنیو ژبو د لارې لیکنې ته داخلیږي، د دې اصطلاحاتو په پېژندنې سره د لیکنې په لفظي او معنوی برخو کې نوی بدلون رامنځته کېږي او لیکنې ته نوی والی هم ورکوي.

د بېلګې په توګه په جادوګر هنر کې رحمان بابا د شعر سبکي خصوصیاتو په اړه لیکل شوي دي: « رحمان بابا چې خپل شعر یادوي معمولاً ستاینه یې کوي، خو چې ځان یادوي ځان غندي. دی د خپل خوی او عمل د ذکر په وخت انډرسټېټمنټ (Understatements) ته تمایل لري، یعنې غواړي ځان کم وګڼي»«۹: ۳۰۴».

په پورتني متن کې د انډرسټیټمنت د اصطلاح په پېژندنې سره موږ په اسانۍ سره کولای شو د نورو شاعرانو په سبکي ځانګړنو کې دا برخه هم وپېژنو.

په پخوانیو ګرامري اثارو کې ما د ټاکندویانو(Determiners) برخه نه وه لیدلې اوسمهال چې د کابل پوهنتون استاد پوهاند محمد صابر خویشکي د پښتو معاصر ګرامر لیکلی په هغې د دې برخې په اړه لیکلي دي: « هاکي او متیاک (۱۹۹۸) زیاتوي چې د معنا د یوې نارسمي تشریح په توګه، د کلمو دغه ډله د نومیز عبارت تفسیر ته کمي معلومات (د بېلګې په توګه دغه سپی، څو سپي، ډېر سپي) خو

صفتونه د نومیز عبارت تفسیر ته کیفي معلومات(د بېلګې په توګه غټ سپی، تور سپي، چټک سپي، وړی سپی) دغه کلمې په انګریزي کې Determiners او په پښتو کې د ټاکندویانو په نامه یادېږي»(۳: ۲۹۲).

۳- نوي کلمات:

پښتو ژبې اوسمهال د نړۍ له نورو ژبو څخه نوي ژانرونه راخپل کړي دي، د دې ترڅنګ نوي اصطلاحات او کلمات هم پښتو ژبې ته رانوتي دي. د یو شمېر کلماتو لپاره ځینو لیکوالو د پښتو کلمې کارولي دي، خو ځینې د خپل علمي قوت او پوخوالي له امله په خپل شکل کارول کېږي. دا کلمات د نوو موضوعاتو په ځانګړي ډول په ادبي څېړنو، تاریخ لیکنه، کره کتنه او نورو برخو کې ډېر کارول کېږي. دا کلمات د ژبې په غنیتوب کې هم ګټور دي او پېژندل یې د لیکوال سره د پوهې او لیکوالۍ د مهارت په وړاندې کولو کې هم مرسته کوي.

ځینې لیکوال بهرني کلمات یا سخت کلمات په دې هدف کاروي، چې لیکنه یې قوي معلومه شي او خپله لایقه، خو دا کار په لیکوالۍ کې یو ستر عیب دی. ځینې لیکوال د یوې لیکنې د ربښې د قوت او علمیتوب په هدف همغه بهرنۍ کلمه یا سخته کلمه کاروي چې د مفهوم په وړاندې کولو کې د لیکوال او لوستونکي سره مرسته کوي دا بیا ښه ځانګړنه ده. د وخت سیاسي، اقتصادي او فرهنګي وضعیت او د ټکنالوژۍ پرمختګ هم په دې برخه کې ستر اغېز لري چې نوې کلمې رامنځته کېږي او په لیکنو کې کارول کېږي . د بېلګې په توګه که موږ د استاد روهي اثر«پښتو معاصر تاریخ» متن لولو نو اړتیا ده چې د لاندې کلمو او اصطلاحاتو په معنا پوه شو:

اپټیمیزم(Optimism) (خوشبیني)،استیتیکس(ښکلا پېژندنه)، ابجکټویټي (Objectivity) (عینیت ګرایي)،ایماژ(I mage)(ذهني انځور)، پاسیفیزم (سوله غوښتنه)، پسمیزم(Pessimism)(بد بیني)،تطور(تحول)، ډینامیزم(Dynamism) (محرکه قوه)، ریفرنډم(Referendum) (په یوه سرنوشت ټاکونکي مسله کې د ټولو خلکو رایو ته مراجعه کول)، سټاټس کو(Status quo)(مخالف تحول)، شهود(لیدل)، فانتیزي(Fantasy)(خیال)، فور مالیزم(Formalism)(شکل پرستي)، قرض الشعر(د شعر تحلیل او ارزیابي، مضراب (د وهلو اله)» ۵: ۳۴۳».

۴ ـ نوې تیوري:

د بهرنیو ژبو پر زده کړې په لیکوالۍ کې نوې تیوري هم رامنځته کېږي. بهرنۍ ژبو کې نوي تغییرات او پرمختګونه لیدل کېږي او ځینې لیکوال کوښښ کـوي چـې همغه تیوري یا د یوې نوې تیوري په رامنځته کېدو سره هغـه تغییـرات پـه خپلـه ژبـه کې هم پلي کړي. کله چې د کوم لیکوال په لیکنه کې، که هغه شـعر وي، نـثر وي یا نورې ادبي او ګرامري څېړنې وې نوې تیوري څرګنده شي، د لیکـوال لیکنـه قـوت پیدا کوي، خپل ارزښت ټاکي، لیکنـه یـې علمـي او ادبي معیـار ګټـي او ګـڼ شـمېر لوستونکي هم پیدا کوي.

زموږ په ژبه کې هم یو شمیر هغه لیکوال چې بهرنۍ ژبې یې زده دي د هغـوی تیوري په خپله ژبه کې هم پلي کوي یا د هغوی د تیوریو پـه رڼـا کـې د خپلـې ژبـې مسایل له یوې نوې زوایې څېړي. د بېلګې په توګه به یو شـمېر برخـې د ځینـو اثـارو څخه واخلو:

د جملې د اهنګ په اړه ګڼ شمېر لیکنې هم شـوې دي، خـو د پوهانـد محمـد اقا شېرزاد په خپل اثر«پښتو نحوه» کې دې برخې ته داسې اشاره شوې ده: « آهنـګ د هغـو وسـایلو مجموعـه ده، چـې وینـا تنظیمـوي او د وینـا د وییـزې بنـې حتمـي خصوصیت دی، بې له اهنګه وینا ممکنه نه ده، هغه وسیلې چـې د اهنـګ د اجـزاوو په حیث د وینا په وییز نظم کې برخه اخلي دا دي:

۱ ـ میلودي: د اساسي توکو د اواز حرکت(ټیټېدل او لوړېدل) دي.

۲ ـ ټیمپ: د جملې پر کومې برخې د اوازونو توقف دی.

۳ ـ خج: چې د جملې کومه برخه نسبت نورو برخو ته په زیات فشـار سره ویـل کېږي.

۴ – ټیمپ: چې د جملې یوه برخه د نورو برخو په تناسب په زیـات سرعـت سره ویل کېږي.

۵ ـ ټیمبر: یعنې د جملې موسیقیت.

د آهنګ دغه پورتني اجزا د مفاهیمې په پروسه کې په ګډه په یوه وحـدت کـې عمل کوي»«٦: ٧٨».

په پورتنۍ بېلګه کې لیدل کې چې د بهرنۍ ژبې د زده کړې له املـه د اهنـګ

د اجزاو په اړه نوې برخې هم پېژندل شوې دي.

د «شعر د پېژندنې او کره کتنې ځینې نوي معیارونه» تر سر لیک لاندې څېړندوی عبدالغفور لېوال یوه لیکنه کړې ده، په دې لیکنه کې لیوال د شعر د پېژندنې له پاره داروپوهنې له تعریفونو او اړیکو څخه کار اخیستی دی. د اروپوهنې په څېړنې سره د شعر د سرچینې په اړه نوې خبرې شوې دي په هغه کې د شعور او لا شعور خبره رامنځته شوې ده، نوموړي لیکلي دي: « د شعور تر شاه د لا شعور ساحه، چې نوې اروپوهنې را وپېژندله، له موږ سره مرسته کوي، چې نور هم د شعر الهامي سرچینې ته ورلنډ شو. په حقیقت کې د اشیاوو، اشخاصو، احساساتو، عواطفو غریزو او تمایلاتو خاطرې له شعور څخه وتلو د لا شعور ساحې ته تنبول کېږي او هلته زېرمه کېږي. وروسته د ځانګړو رواني پېښو یا شرایطو له امله د بېرته را څرګندېدو له پاره یو کوچنی منفذ یا لار مومي. چې ډېر ځله خوب لیدلو ته په ورته تصور کې ځان را څرګندوي، همدغه له لا شعور څخه راوتلې خاطرې که د تخیل د ځواک په وسیله خوندي او د یوې شعوري هڅې په مرسته په لنډه او اهنګینه ژبه بیان شي، د بشپړولو له پاره یې تفکر او تخیل مرسته وکړي، نو په حقیقت کې موږ یو شعر تخلیق کړی دی» « ۱۱: ۱۰۳ ».

په پورتني متن کې لیدل کېږي چې لیکوال د اروپوهنې د علم په رڼا کې د شعر د سرچینې په اړه نوې تیوري لري او د شعر د سرچینې د پېژندنې نوې لارې چارې یې تشریح کړې دي.

د سبک د پېژندنې په اړه ګڼې مقالې لیکل شوې دي، خو د «نثر لیکلو په هنر» کې د سبک په اړه نوې مقاله لیکل شوې او د سبک د پېژندنې لارې چارې په کې په اسانه ښودل شوې دي. په دې مقاله کې د سبک په اړه د کورنیو او بهرنیو لیکوالو نظرونه وړاندې شوي دي، خو په اخر کې دا تعریف وړاندې شوی دی: «د سبک یو بل مشهور او معاصر تعریف چې له نورم Norm څخه کږېدلو او انحراف ته سبک وایي، د پاسنیو خبرو تاییدونکی دی. په دې تعریف کې له نورم څخه منظور په سبکي لحاظ هماغه خنثی یا شنډ حالت دی»« ۱۰: ۳۴».

زما په اند پورتنی تعریف له لودیځې ژبې څخه داخل شوی دی او د «نثر لیکلو هنر» لیکوال د بهرنۍ ژبې د مطالعې وروسته خپلې ژبې ته د سبک د پېژندنې په

اړه نوې تیوري وړاندې کړې ده، چې هم د سبک په پېژندنه کې مرسته کوي او هم د لیکوال لیکنې ته یې د نورو لیکنو په پرتله غوراوی ورکړی دی. استاد غضنفر د سبک د پېژندنې په اړه خپله نظریه داسې وړاندې کړې ده: « له نورم څخه زیاتوالی له مختلفو اړخونو مطالعه کولای شو. مثلاً که په یوه لیکنه کې خاص ډول جملې(مثلاً سواليه جملې، لنډې جملې، مرکبې جملې، فعلي جملې، اسمي جملې..) تر معمول حد زیاتې وي، دا له نورم څخه انحراف دی. د ځینو نثرونو اهنګونه ډېر محسوس وي او د ځینو لږ، په ځینو لیکنو کې د ابهام ښکلا وینو او په ځینو کې نورو د وضاحت رڼا، یو شمېر لیکوال اطناب ته مایل دي او ځینې نور ایجاز ته. د دغو او داسې نورو ګڼو تمایلاتو پېژندنه د سبک پېژندنې موضوعات دي» « ۱۰: ۳٦».

۵ ـ د لیکنې ښکلا:

د بهرنیو ژبو په زده کړې سره د لیکنې په بیلابیلو برخو کې هغه ښکلاوې هم رامنځته کېږي، چې لیکنه کې کشش، جذبه او تلوسه پیدا کوي، دا برخې که په معلوماتي لیکنه کې هم وي، تر ډېره برېده لیکنه بریالۍ ښکاري، چې زیاتره مهال د لیکنو په پیل کې موجوده وي تر څو لوستونکي پاتې معلوماتي لیکنه په مینه او تلوسې سره ولولي. زموږ د ژبې ډېر لیکوال د داسې لیکنو ډېرې بیلګې لري، چې د لیکنې پیل په داسې انداز کوي، چې لوستونکی هوسېږي تر څو پاتې لیکنه ولولي. دا لارې چارې هم د بهرنیو ژبو د زده کړې له لارې ډېر مهال رامنځته کېږي. د بېلګې په توګه د استاد اجمل ښکلي د لیکنې پیل راوړو، چې نوموړي د موسی شفیق د شاعرۍ په اړه لیکلي دي: «ژان پل سارتر ویلي وو، چې د مونالیز پر شونډو رنسانس خاندي. همداسې د مرحوم موسی شفیق په شاعرۍ کې راته تر انقلاب مخکنی افغانستان موسکی دی. هغه وخت حالات ځنګه وو، خلکو څه ډول فکر کاوه او شاعري کوم لوري ته روانه وه، دا راته مستقیم او نامستقیم د هغه وخت شاعري وایي« ۸: ۷۷ ».

په پورته بېلګه کې وینو چې د لیکنې پیل ځانګړې ښکلا لري او دا ښکلا د بهرنۍ ژبې د زده کړې په پایله کې رامنځته شوې او د لیکوال لیکنه یې هم خونده وره کړې ده.

٦ـ د لیکنې معنوي اړخ:

د بهرنیو ژبو په زده کړې سره په لیکنه کې معنوي اړخ هم پیاوړي کېږي. د بهرنیو ژبو د زده کړې په پایله کې نوي فکرونه، د علمي موضوعاتو په تړاو نظریې، د ادب، علم او د ژوند د نورو مسایلو په اړه نوي فکرونه وړاندې کېږي. دا فکرونه د لیکنې منځپانګه قوي کوي او په لیکوالۍ کې ستر ارزښت لري. که هر څومره ښه لیکنه وي چې منځپانګه یې بې ګټې او بې ارزښته وي خپل ارزښت نه شي ساتلای. د دې کار له پاره د بهرنیو ژبو زده کړه مهمه ده، چې د نورو ادبپوهانو او عالمانو د تیوریو او نوو فکرونو په رڼا کې موږ هم د خپل ادب، فرهنګ او د ژوند نورو برخو ته ترې رڼا واخلو.

که موږ ګرامر لیکنه کوو او په دې کې یوازې د خپلو پخوانیو لیکل شوو اثارو څخه ګټه واخلو، نو په حقیقت کې مو د پخوانیو کار په تکراري توګه وړاندې کړی دی. که موږ بهرنۍ ژبې زده کړو د هغوی د تیوریو په رڼا کې د نوو نظریو پر اساس خپله ژبه هم و ارزوو، کیدای شي نورې نوې خوا وې په کې پیدا شي. نو کله چې نوې لیکنه رامنځته شي نوې منځپانګه ولري د لیکنې معنوي اړخ پیاوړي کوي او لیکنه د ژبې، ادب او لوستونکو لپاره ګټوره کوي. د نمونې په توګه په تشریحي ژبپوهنه کې د مورفولوژیکي اوښتنې تر سر لیک لاندې لیکل شوې دي: « ... ساندهي یا غونډله غږونج(Sandhi) : چې له اره په سانسګریت پورې اړه لري، خو کیدای شي په پښتو کې یې هم څرک ولګي. د ساندهي معنا پیوستون دی. هغه داسې چې په یوه غونډله کې د ځینو ویونو د پای غږونه د ورپسې ویونو د پیل له غږونو څخه اغېزمن شي، لکه : (زه سین ته تللی وم) چې اره بڼه یې (زه سیند ته تللی وم) دی، چې دلته د (سیند) دویې (د) د ورپسې ویې یعنې (ته) له (ت) غږ څخه اغېزمن شوی او نه تلفظ کېږي« ۴: ۸۲».

ډېر مهال د بهرنیو ژبو د لیکوالو د نظریو پیل هم د لیکنې معنوي اړخ قوي کېږي، خو کله کله د کلیشو تر حده رسي، مګر که چېرې د لیکوال د پیغام په رسولو کې د مرستې په توګه راوړل شي او د لیکنې د منځپانګې په غنیتوب او اهمیت کې ونډه واخلي، نو د لیکنې معنوي اړخ ته ښکلا وربښي. د بېلګې په توګه: «په زده کړه کې د سمعي او بصري وسیلو مرستې: د اوسني ارواپوه کور نباخ له نظره

: زده کړه (د سلوک او روش بدلون څخه عبارت ده)، دا چې زده کړه څه ډول تـر سره کېـږي او امـوزش څنګـه صـورت نیسـې او د زده کـړې عملیـه څنګـه اسـانه کېـږي. نوموړې پوه اووه توکي (عنصره) د زده کړې د عملیې مرستندوی بلـلي دي، هغـه پـه لاندې توګه یادوي:۱ـ زمینه یا دریځ(موقف).۲ ـ شخصي ځانګړنې(خصوصیات). ۳ ـ موخه(هدف). ۴ ـ تعبیر. ۵ـ کړنه(عمل). ٦ـ پایله (نتیجه). ۷ـ د ماتې(مغلوبیـت) پـه وړاندې عکس العمل»(٦: ۱۵۵).

یوه بله بېلګه هم وړاندې کوو چې د بهرنیو ژبو پـه زده کـړې سره زمـوږ د لیکنـو منځپانګې د نوو فکرونو له امله غنـي کېـږي او داسـې لیکنـې بـه تولنـه کـې تلپـاتې ارزښت ساتي او لوستونکي هم لري، د ژبې ادب او فرهنګ ته هم ګټه رسـولای شي. د پښتو ګرامر په خپله بڼه کې (د ړندو لیک) تر سرلیک لاندې لیکل شوي دي: «یو فرانسوي پوهه چې (براېل) نومېده، د خپلو ړندو د پاره یو ډول لیک رامـنځ تـه کـړو، چې یو ډول پنډ کاغذ د شا له خوا په مېخونوو ټونګري، کاغذ د وړې دانوکی په څېـر لږ را وه سپړېږي، خو سوری کېږي نه. په دې دانـو کـې و ړانـده ګـوتې وهـي او پـرې پوهېږي چې څه لیکل شوي. اوس دا لیکونه د داروګانو په پوښونو هم لیکي. ما هـم د خپلو ړندو لپاره د خپلې ژبې سره برابر دا لیـک تیـار کړلـو. پـوره بـه نـه وي خـو یـو پل(قدم) ګوندې وي« ۱: ۵۸».

۷ ـ د لیکنې لفظي اړخ:

د لیکنې له لفظي اړخ نه زمـوږ هـدف د هغـه لارو چـارو زده کـول دي، چـې د لیکنـې د کلمو، ترکیبونو، عبـارتونو او د جملـو د نـورو داخـلي اجـزاو تـرمنځ منطقـي جوړښت ولري او هر ژانـر او موضـوع تـه پـه کتـو یـوه ښـه لیکنـه رامـنځ تـه شي چـې لوستل یې اسانه، مطلب په کې ښکاره وي او د لیکوال پیغام په ښه توګه ولېـږدوي. البته هره لیکنه د موضوع او فورم له مخې ځانته جوړښت لري، ژبه یې هم سره توپیر کوي. د بهرنیو ژبو د زده کړې څخه موږ هغه څه زده کوو، چې د لیکنـې پـه پورتنیـو برخو کې ترې ګټه اخیسـتی شـو. د نـثر لیکلـو پـه هـنر کـې لیکـل شـوي دي: «یـوه انګریز لیکوال ویلي وو، چې هغه لیکنه چې بې زحمته ولیکـل شي، پـه زحمـت سره لوستل کېږي او چې په زحمت سره ولیکل شي، بې زحمته یې لولو» « ۱:۱۰ ».

استاد غضنفر لیکي: « پـه شـعري سـبک کـې معمـولاً خیـال، تصـویر، مبالغـه،

موسيقي، ابهام، ايجاز او ايهام وينو. په مقابل کې له نثر ليکونکي معمولاً غواړو چې خبرې دې يې تر وسه وسه واضح وي او د ليکنې جملې او پاراگرافونه دې يې منطقي ارتباط سره ولري. لکه څوک چې خپل مقصد ته د رسېدو له پاره نېغه لار انتخابوي، خو د اخوا، ها خوا نه تاويږي، ښه نثر ليکونکی دې هم خپله موضوع نه پرېږدي، د مقصد په لور دې سم سيده روان وي. په انگريزي کې نثر ته Prose وايي او دا کلمه د لاتين ژبې له Prosa راغلې ده چې نېغ او سيده معنا ورکوي» « ۱۰ : ۳».

په سبکپوهه کې ليکل شوي دي: « په لويديځ کې په همدې موخه د متن غږونه او کلمې څېړل کېږي. زموږ په ټولنه کې پوهان پر عملي ډگر سبکپوهيز کره کتونکي نه مني، ځکه چې د دوی په اند نوموړي ته د پنځونې ښېگڼې او بد گڼې اهميت نه لري، د موضوع ښه والي او بد والي ته نه گوري. د پنځگرټولنيزې، اخلاقي او سياسي ژمنتيا تعهد ته ارزښت نه ورکوي ... زما زړه خو غواړي چې د کره کتنې پر ځای ورته شننه ووايم، لکه گوپي چاند نارنگ چې وايي: له سبکپوهې سره خبره وي، خو نظر نه، د ښکلا پلټنه د سبکپوهې کار نه دی»« ۷: ۱۷۵».

استاد ښکلي زياتوي: «په پښتو کې په کار ده، چې سبکپوهيزې کره کتنې ته چې د پنځونې د سبک په ښېگڼو او بد گڼو پسې گرځي ډېر کار وشي. موږ بايد په گړنۍ او ليکنۍ دواړو کره کتنو کې هڅه وکړو چې د نورو مواردو پر ځای د پنځونې سبک ته ډېر پام واړوو، ځکه چې سبک د پنځونې بنسټ دی، سبک پنځونه هنري کوي او که سبک نه وي، هغه شعر يا نثر ته هنري نه شي ويل کېدای، ځکه چې سبک له مجازي معنا نه راوړلاړېږي په حقيقي ژبه کې نه وي، نو دې ته خنثی يا صفر سبک وايي«۷ : ۱۷٦».

په پورتنيو کرښو کې ليدل کېږي چې د بهرنيو ليکوالو، د نظريو او د کلمو د رېښو د شننې له مخې موږ د خپلې ليکنې په لفظي جوړښتونو کې ترې کار اخلو او په همدې امله زموږ ليکنې ځانگړې معيار او ارزښت هم پيدا کوي.

۸ـ د ليکوال ټولنيز شخصيت:

په ټولنه کې د هر مسلک خاوند ځانگړی شخصيت لري، ښه ليکوالي په ټولنه کې د ليکوال شخصيت لوړوي، نو د بهرنيو ژبو د زده کړې د لارې د ښې ليکنې

لارې چارې زده کېږي، چې د لیکوالو لیکنو ته علمي او فني لوړتیا هم ورکوي او د هغوی د اثارو په چاپ کېدو سره د دوی موقف هم په ټولنه کې لوړېږي. د تکړه لیکوال اثار پلورل کېږي، لوستونکي لري، ډېری مهال یې خلک د هغوی اثار د هغوی د ښې لیکوالۍ له مخې لولي او په پیسو یې اخلي. په ټولنه کې د لیکوال د نقش په اړه لیکل شوي دي: «څرګنده ده، چې لیکوال لیکنه د ځان له پاره نه کوي. هغه چې د لیکنې له پاره هره طرحه او موضوع له ځان سره لري او د هغې د لیکنې له پاره قلم پورته کوي په دې پوهېږي چې په وړاندې یا مقابل کې لوستونکي شته، چې د ده لیکنه لولي او په یوه بله بڼه پر هغوی اغېز لري، نو له همدې امله د لیکوال مسوولیت هم درونډ دی، هر لیکوال چې خپل دغه مسولیت، مکلفیت او د دندې سپېڅلتیا(تقدس) درک کړي وي، په دې پوهېږي چې د ټولنې د وګړو د معنوي روزنې او پالنې دنده هم ور تر غاړې ده»(۱۴: ٦).

د لیکوال د ارزښت په اړه همدا ډول لیکل شوي: « که لیکوال نه وای نن به هم انسان په هغه بڼه ژوند کاوه، لکه څنګه چې یې زر ګونه کاله وړاندې کاوه. لیکوال ټولنې ته په سیاسي، فرهنګي، ساینسي، جنګي، عقیدوي او یا دې ته ورته برخو کې فکر ورکوي او په دې توګه ټولنې ته سوکالي او ارامي بخښي. لیکوال که پنځونه او یا هم څېړنه کوي، په یو نه یو ډول ټولنې ته د هغوی د کړنو په بهیر کې نوی او کره فکر ورکوي» « ۱۵: ٦».

۹ ـ ټولنې، علم او ادب ته یې ګټه:

کله چې د بهرنیو ژبو د زده کړې په پایله کې د نورو هېوادونو د پوهانو نظرونه مطالعه شي، نوې تیوري او څېړنې مطالعه شي په پایله کې یې تاثیرات زموږ په لیکنو کې هم لیدل کېږي او پر دې اساس زموږ د لیکنو علمي او فني جوړښتونه هم پخېږي، نوي کېږي او زموږ اوسنیو اړتیاو ته په کتو پر مخ ځي او وده کوي. ښې لیکنې د ټولنې وګړو، علم او ادب ته ګټه رسوي، یوه سالمه ټولنه رامنځته کوي، نوې علمي لارې چارې را ښیي او د یو نړه او ښه ادب ټولي پېژندنې او ځانګړنې را معلوموي چې زموږ ادب هم ور سره وده کوي او ور سره ورو ورو د ښکلا نیمګړتیاوې پوره کوي. د تخلیقي ادب د رسالت او نقش په اړه ګڼې لیکنې شوې دي دا چې څېړنه کومې ګټې لرې د «څېړنې بنسټونه» نومي اثر کې د استاد زلمي هېوادمل

نظر داسې راوړل شوی دی: « د تېرې او اوسنۍ زمانې د حالونو د معلوملو لپاره د لټون ذوق او میلان اقناع کوي. د انسان د مادي او معنوي ژوند د ارزښتونو د تغییر یا تثبیت لپاره د غوره او ښو لارو لټول. د علومو په بېلابېلو څانګو کې د عملي ژوند دوام. حقیقت ته د رسېدو لپاره د حرکت او هڅو ادامه. د څېړنې علاقه مندانو ته د تحقیق د لارو خلاصول. د پخوانیو په اند او ژوند پوهېدنه او د هغوی د فکري سیر مطالعه. د طبیعت په تحلیل او تجزیه کې د بشر د ذهني کوښښونو او تلاښونو پېژندنه. په خلکو کې د سلیم ذوق خپرول او د پخوانیو فرهنګي میراثونو د ساتلو زیار« ١٦: ١٨».

١٠ - بهرنۍ ژبې او زموږ نومیالي لیکوال:

زموږ اوسني ستر او نومیالي لیکوالو د بریالیتوب تر شاه د بهرنیو ژبو اغېز شته دی، چې دوی د تکړه لیکوالو، څېړونکو، کره کتونکو او تیوریستانو په توګه مطرح شوي دي او د اوسني ادب ځلانده ستوري دي. دا په دې معنا نه ده چې یوازې د بهرنیو ژبو د مطالعې او زده کړې پر اساس دومره ځلیدلي دي، ډېر نور لیکوال هم شته، چې بهرنۍ ژبې هم زده وي، مطالعه هم لري خو ښې لیکنې نه شي کولای. زموږ اوسني نومیالي لیکوال فطري وړتیا او استعداد که لري هڅې او کوښښونه یې هم د خپل مسلک د پوخوالي لپاره کړي، خو د دې تر څنګ بهرنیو ژبو هم ښه رول لوبولی دی. د بېلګې په توګه د یو څو تنو یادونه کوو:

اوسمهال په ادبي څېړنو کې استاد زلمی هېوادمل نومیالی لیکوال دی، چې په دې برخه کې د هېواد په کچه یوازېنی استاد دی چې د ادبي مسایلو په څېړنه کې غوره او کره څېړنې کوي او د نوموړي پخې څېړنې د نورو لیکوالو سره توپیر لري زما په اند د استاد هېوادمل په اردو او نورو بهرنیو ژبو کې پراخه مطالعه لري نو په همدې اساس یې څېړنې په لوړه کچه دي.

اوسمهال استاد غضنفر په کره کتنه کې د سیمې د هېوادونو په کچه نومیالی لیکوال او استاد دی، نوموړي ګڼې تیوریکي لیکنې هم کړې دي، چې استاد هم په انګلیسي او نورو بهرنیو ژبو کې پراخه مطالعه لري.

همدا ډول اوسمهال د ادبیاتو او ارواپوهنې په اړه کمې لیکنې شوي، خو په دې برخه کې عبدالغفور لېوال، کرګر او استاد اجمل ښکلي لیکنې کړي دي. د

لیوال صیب او کرگر صاحب له لیکنو ښکاري چې دوی په انگلیسي ژبه کې پراخه مطالعه لري او د نوو نظریاتو په رڼا کې د خپلې ژبې ځینې رواني او ادبي مسایل تشریح کوي. استاد اجمل ښکلی اوسمهال پخې او گڼې تیوریکي لیکنې کوي نومورې په اردو او انگلیسي ژبه کې پراخه مطالعه لري په همدې اساس نوې تیوري او د ادب او هنر په تړاو نوي فکرونه وړاندې کوي.

همدا ډول نور لیکوال لرو، چې د عربي ژبې، روسيي، فرانسوي او جرمني ژبې څخه یې نوې تیوري او نوي مسایل پښتو ژبې ته وړاندې کړي دي. په دې اړه مـوږ د ځوانو لیکوالو، ژباړونکو، ادب څېړونکو او د پوهنتـون لـه اسـتادانو او محصـلینو سره سروې کړې او مرکې مو هم تر سره کړي دي چې ٪٦٢ په دې انـد دي، چـې بهرنـۍ ژبې د لیکوالۍ په تیوري، نوي ژانرونو او د نوو تخنیکونو په پېژندلو او له هغـې څخـه په گټه اخیستنه کې مهم رول لوبوي.

مناقشه: ځینې لیکوال او ادب څېړونکي په دې اند دي، چې لیکوالي تر ډېره بریده د فطري استعدا د سره اړیکه لري او څوک چې فطري جـوهر ونـه لـري هغـوی ښې لیکنې نه شي کولای. د دوی په اند لیکوالي یوازې فن یا هنر دی چې ځینـې خلک د دې وړتیاوې لري.

اوسمهال د ژوند په ډېرو برخو کې د انسانانو هڅې ډېرې مهمـې دي، چـې پـه لیکوالۍ کې یو له دې هڅو څخه د بهرنیو ژبو زده کړه او مطالعه ده، چې له لیکوالـو سره د ښو لیکنو په رامنځته کېدو کې مرسته کـوي او تجربـو هـم پـه ډاگـه کـړې ده. که یو څوک فطري وړتیا ولري، د دې تر څنگ د نورو ټولنو په ژبو او ادب کـې پراخـه مطالعه ولري، د نورو ملتونو فرهنگي او علمي اثار ولولۍ نو د ده په فکر کې هم نوي خبرې رامنځته کېږي ځینې بهرنۍ مطالعه شـوې تجربـې د خپـل ذهـن د لارې پـه خپله ټولنه کې گوري له نویـو زایـو د ژونـد برخـې ارزوي د لیکـوالۍ او د علـم پـه اړه نوې لارې او تخنیکونه پېژنـې چـې پـه دې پېژنـدلو سره د ده پـه لیکنـو او اثـارو کـې علمي قوت، تخنیکي او فنـي جوړښتونه رامنځته کېږي او لیکنې یې ارزښـتمنې بلـل کېږي.

پایله:

لیکوالي یوازې د هنري اثارو پنځونه نه ده او یـواځې د شـاعرانو او هـنري اثـارو

لیکوالو کار نه دی، بلکې لیکوالي عامه ده. ځینې کسان شته چې فطري وړتیا لري دوی به ښه شعر لیکي، ښې هنري لیکنې به کوي، خو ډېر نور لیکوال لرو چې هغوی کره کتونکي، ادب څېړونکي او په علومو کې د نویو تیوریو نومیالي لیکوال دي. دوی که ښه شعر نه شي لیکلی، خو ښه کره کتونکي دي، په علم او ادب کې ښې نظریې لري چې حتی زموږ د ادب لیدلوري یې هم بدل کړي دي.

نو بهرنۍ ژبې، د نورو ملتونو د فرهنګ او ادب مطالعه، د نوو علمي تجربو پېژندل دا ټول په لیکوالۍ کې مهم دي او د دوی په پېژندلو سره د لیکوال په لیکنه کې جوت توپیر رامنځته کېږي، لیکوال په علمي او فني لحاظ لوړوي، د ښو لیکنو او علمي نظریو وړتیاوې ورکوي او په خپله ټولنه کې ښې لیکنې رامنځته کولای شي. ځوانو لیکوالو، ادب څېړونکو او د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصلینو له پاره د بهرنیو ژبو زده کړه مهمه ده چې دوی کولای شي په اسانه د بهرنیو ژبو د زده کړې له لارې د خپلې لیکوالۍ خامې او پخې برخې درک کړي او په علمي چارو کې دواړو برخو ته پاملرنه وکړي.

مأخذونه:

۱ ـ پېښوری، ش. ک، د پښتو ګرامر په خپله بڼه کې، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۹ هـ ش کال.

۲ ـ حبیبي، عبدالحی، د پښتو ادب لنډ تاریخ، د علامه رشاد د څېړنو مرکز، کندهار، ۱۳۸۷هـ ش کال.

۳ ـ خویشکی، محمد صابر. پښتو معاصر ګرامر، جهان دانش خپرندویه ټولنه، کابل، ۱۳۹۵هـ ش کال.

۴ ـ چمتو، محمد قسیم. تشریحي ژبپوهنه، جهان دانش خپرندویه ټولنه، کابل، ۱۳۹۵ هـ ش کال.

۵ ـ روهي، محمد صدیق. د پښتو ادبیاتو تاریخ، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ هـ ش کال.

٦ـ رفیق، محمد رفیق. د پښتو ژبې تدریس اصول، د افغانستان ملي تحریک فرهنګي څانګه، کابل، ۱۳۹۴ هـ ش کال.

٦ ـ شېرزاد، محمد اقا. پښتو نحوه، مېهن خپرندویه ټولنه، ۱۳۹۵هـ ش کال.

۷ ـ ښکلی، اجمل. سبکپوهه، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۹۰هـ ش کال.

۸ ـ ښکلی، اجمل. ګونګه خړه (کابل مجله، ګڼه)، علومي اکاډمي، جلال اباد، ۱۳۹۵هـ ش کال.

۹ ـ غضنفر، اسدالله. جادوګر هنر، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۳هـ ش کال.

۱۰ ـ غضنفر، اسدلله. نثر لیکلو هنر، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۲هـ ش کال.

۱۱ ـ لېوال، عبدالغفور. د شعر پېژندنې او کره کتنې نوي معیارونه (کابل مجله اومه ګڼه)، علومو اکاډمي، کابل، ۱۳۹۴هـ ش کال.

۱۲ ـ هېوادمل، زلمي. د پښتو ادبیاتو تاریخ، دانش خپرندویه ټولنه، کابل، ۱۳۹۳ هـ ش کال.

۱۳ ـ هاشمي، سید محی الدین. د نثري ادب ډولنه، وحدت خپرندویه ټولنه، کابل، ۱۳۸۹هـ ش کال.

۱۴ ـ هاشمي، سید محی الدین. د لیکوالۍ هنر، میهن خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۵هـ ش کال.

۱۵ ـ همکار، محمد ابراهیم. لیکوالي، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۵هـ ش کال.

١٦ ـ هاشمي، سید اصغر. د څېړنې بنسټونه، یار خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۴هـ ش کال.

۱۷ ـ هاشمي، سید اصغر. سیندونه او اندونه(د مقالو ټولګه)، هاشمي خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۵هـ ش کال.

پوهنمل ډاکټر عزیز الله جبارخېل

په پښـتو ادب کې د ننګرهار د میندو ونډه

لنډیز:

پښتو ادب کې د ننګرهار د میندو ونډه، خورا زیاته ده او د پښتو ولسي ادب پـه بډاینه کې یې له خپل پښتانه ورور، خاوند او زوی سره د خور، مېرمنې او مور په نامـه قدم اخیستي دی، چې په دې توګه یـې پښـتو ادب هغـو پوړیـو تـه رسـولی چـې نـن پښتون د نړۍ د ژوندي او باتور قوم په نوم یادېږي.

د ننګرهار میندې په ځانګړو ټپو، د واده په سندرو، د اتڼ پـه نـارو، د ماشـومانو اللوګانو او د فالونو په نظمونو کې پښتو ادب کې ځانګړی مقام لري.

سریزه:

د نړۍ پر مخ د انسـان د پیدایښـت سره سـم الله(ج) هغـه تـه ژبـه د (وعلـم ادم الاسما کلها) په بنیاد ورپه برخه کړه، چې همـدا ژبـه بیـا د ادب لپـاره ضروري تـوکی دی او ورسره د هر قوم د بقا او پایښت لپاره ژبه ډېره مهمه ده. پښتون قوم هم ځانتـه ژبه لري چې د (پښتو) په نوم یادېږي، پښتو که له یوې خـوا د ژبـې نـوم دی لـه بلـې خوا د یو ثقافت او کلتور نوم هم دی، پښتو ادب چې د پښتانه قوم له مـنځ تـه راتـګ سره خوا په خوا رامنځ ته شوی دی، په غنا او بډاینه کـې یـې هـم پښـتنو ونـډه لرلـې ده، چې د هغو له جملې نه پښتو ادب کې د ننګرهار د میندو ونـډه د یـادونې وړ ده. پښتو ادب کې د دوی ونډه هر چاته څرګنده او ښکاره ده.

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت:

دا چې پښتو شفاهي ادب سینه په سـینه لـه یـو نسـل نـه بـل نسـل تـه انتقـال

مومي او په دې کې میندې پوره ونډه لري. د دې لپاره چې د ننګرهار د سیمې د میندو ونډه هم په کې معلومه شوي وي، نو په دې څېړنيزه مقاله کې پرې بحث وشو، له یوې خوا به یې د ضایع کېدو مخنیوی شوی وي او له بلې خوا به یې د فوکلور څېړونکو او مینه والو ته د یو ماخذ حیثیت لرلی وي.

د څېړنې موخې:

د میندو سندرې چې پښتو شفاهي ادب کې بارز رول لري او هم د اتڼ د نارو او ښادۍ غاړو په باب به په دې څېړنيزه مقاله کې د فوکلور څېړونکو او مینه والو ته څه نا څه نوي مواد په لاس ورشي، همدارنګه به د دغو نارو، لنډیو او سندرو په ثبتېدو سره به یې د ضایع کېدو مخنیوی وشي.

د څېړنې پوښتنې:

- ولسي ادب کوم ادب دی؟
- د ټپې په پالنه او ترقۍ کې پښتنو ښځو ونډه څومره ده؟
- د واده سندرې کومې سندرې دي؟
- د ننګرهار په سیمه کې د اتڼ کومې نارې دود دي؟
- د ننګرهار د سیمې په میندو کې کوم ډول فالونه رواج لري؟

د څېړنې روش:

په دې مقاله کې له کتابتوني، تشریحي- تحلیلي میتود نه کار اخیستل شوی او هم د سیمې له وګړو نه د پوښتنو پر بنسټ معلومات راغونډ شوي دي.

متن:

پښتنې که له یوې خوا په ټولنیز ژوند کې له پښتانه ورور، خاوند او زوی سره د خور، مېرمنې او مور په نوم ګام په ګام، ګام اوچت کړی او له دوی سره یې د ژوند کاروان تر منزله پورې رسولی دی، له بلې خوا یې د ژوند ادبی ډګر کې هم د نارینه ملا ورتړلې او حتی له هغه وړاندې شوې ده. چې ښه مثال یې په پښتنې او ولسی ادب کې ددوی ونډه او برخه ده. "ولسی ادب د ټولنې د ادب هغه برخه ده چې د خلکو په ژبه جاری وي او له یوې خولې څخه بلې خولې ته انتقال شوی وي او لومړی جوړوونکی یې معلوم نه وي او نه د هغه په باب څوک فکر کوي." (۱)

"پښتو عوامی ادب ژوندی او فعال دی، دا په هر دور کې د پښتون ولس د

فطرت ترجمان دی، ځکه پخپله د هېرېدو او ورکېدو وېره خو یو پلو، چې پښتو ژبه او پښتون ولس يې هم د هېرېدو او ورکېدلو له خطرې څخه په امان کړیدی. حقه خو داده چې په اصل کې د پښتو ولسي ادب د دې ژبې د ژوند امین او ضامن دی(۲)

ولسی ادب هغه ادب دی چې پښتون يې د کمال په پوړیو د ژوند هغه مواردو ته رسولی دی چې نن په نړۍ کې د ژوندي او با تور قوم په نوم نوماند دی.

دا چې زما د لیکنې موضوع پښتو ادب کې د ننګرهار د میندو ونډه ده، نو له نورو خبرو تېرېږم او په خپله موضوع پیل کوم. د ننګرهار ولایت د افغانستان د ختیځو ولایتونو څخه یو ولایت دی چې د تاریخ په اوږدو کې تل د علم زانګو،دسولې او امن کوراو همېشه بهار په نوم یاد شوی دی. د ننګرهار د سیمې میندو د نورو میندو په شان په پښتني ادب کې بې برخې ندي پاتې او د ادب په دې ډګرکې يې ښه پوره حصه اخیستې ده.

ټپه چې په پښتو ولسي ادب کې ممتاز صنف دی او له پښتنو میندو سره کلک تړون لري او ددوی د ژوند پوره عکاسي کوی.« او د حمزه صاحب په خیال د ټپې په پالنه او ترقۍ کې د پښتنو ښځو برخه د نارینه وو نه زیاته ده آن تر دې چې د ټپې کره وړه بلکې نوم يې هم مؤنث دی لکه: ټپه،لنډۍ،مصرعه».(۳)

د ننګرهار د سیمې میندو هم په کې پوره حصه اخیستې ده ،چې د بېلګې په توګه څو ټپې دلته راوړل کیږي:

امان کوټ کړکۍ کړکۍ ده
د منځ کړکۍ کې لیلا سترګې تورویـــــنه
مسافري په بیغمی کــــړه
ترله دې خپله یم په ننګ دې ناسته یمـه
په تور ټوپک ویشتلی راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومـــــــه
ته په وطن باندې سر کېږده
زه به ټکـــــری ســــتا په زیارت وغوړومـــه
دا جبارخیل واړه خانان دي
چــې چېرته لاړ شي بېلابېل غواړی کټونه

کله چې د خوښۍ او ښادۍ په مراسمو کې د کلي ښځې را ټولې او دار یا را واخلي، د سندرو په منځ کې ټکۍ اچوي، کله کله یو له بله سره مقابله کوي کله چې مقابل طرف په خپل نوبت لنډۍ ونه وايي، نو مخالف اړخ ورته داسې وایی:

د ټیکۍ وار در باندې راغی
شو تل خورکې رنگ دې ژېړ وتښتېدنه

په ټیکیو کې د نوبت مراعات کول او ځان آماده ښودلو په باره کې وايي:

ټیکۍ په وار راسره وله
ما د ټیکیو گوډي ډک راوړي دینه

په ټیکیو کې یوه ملگرې د خپلې بلې ملگرې داسې ملاتړ کوي:

چې وارخطا نه شې ملگرې
د وارخطا په ځای دې زه ولاړه یمه

یو بل د غندلو لپاره هم لنډۍ لري، لکه په دې ډول:

(پلانکۍ) مې وازه خوله نیولې
زه پرې ډارېږم مچ به سي ورواچوینه

کله کله په لنډیو کې یو چاته واده کولو یادونه په دا رنگ کوي:

چې د (پلانکي) ته ښځه نه کړئ
دا د(پلانکي)پرتوگ دې غلو وتښتوینه

خو په بېلابېلو مواردو او حالاتو کې ډول ډول لنډۍ وايي، د نمونې په ډول یې لولو:

د هرچا خپل وطن یادیـږي
دما یادیږي حصارک شینــکي باغونه
څنگه په شرنگ رانه تېرېږې
لکه راکټ چې د تودگي بازار ته ځینه
گل مې په لاس درته ولاړ یـم
یا مې گل واخله یا رخصت راکړه چې ځمه
موزي مې بله توره وکړه
په لوټه سپور شهٔ پتیوات یې ولېدنه

موزي که خوري سوکړک دې وخوري
سر مې خوږېږي ځانته چرگ حلالومــه
نن مې همزولې مېلمـــنې دي
شولې خشتې دي چرگ نيوی نه راکـوينه
خدايه توده يې سړه مه کـړې
ليلا سپينکۍ متې نغړي توده لړيــنه
ورځه ورځه اوس يې واده که
دا شربتي شونډې يې منږ ځبيښلی ديـنه
ماخو به دا ويلي نـه ؤ
چې يار مې مړ کړې ما ترې کونډه کړې مـينه
موزي په ژرنده کې ويده دی
په ټنډه خېټه يې مږک رباب وهينه
دا آخري لـنډۍ دې دا وي
آخر يې مه کې د ځوانانو مجــلسونه
دا آخري لنډۍ دې دا وي
د بانجاني چاينکې چای مزه کويــنه
يوه دې بله ورپســې وي
چې چاته خوب ورځي رخصت دې وي مينه
بېگا مې تاسې کره شپه وه
سپږو واده ؤ ريچو ډول ورته واهنه
د لونگين په لږ راخېژه
په اوږۍ شپه کې د چارگل وکه سيلونه

د واده سندرې:

د واده سندرې چې د پښتني ولسي ادب يوه غوره او مهمـه برخـه جـوړوي، د ننگرهار د سيمې ميندې هم په دې اړه ډول ډول سندرې لري، چې په لانـدې توگـه ښودل کيږي:

ښادۍ غاړه:

کله چې يو ځوک د خپلې کورنۍ کوم غړي ته کوژدن يا واده کـوي، نـو د کـلي

نه ډلې ښځې د ښآدۍ والا کورته راځي. کورته له رسېدو سره پـه دروازه کـې ښـادي غاړه وايې. په دې وخت کې دکلې ښځې دوه ډلې کيږي، يوه ډله داسې ښادي غاړه وايي:

جانان ښه، ښه وروره ښادي ده

(همدا جمله دوه ځل تکراروي)

بله ډله ورسره داسې وايي:

ښادي مې دې(پلانکي) ده ښه ځواني، وه مې د (پلانکي) ده

چې په دې ترتيب د (پلانکی) په ځای کې د واده والا د خلکو نومونه يادوي.

کله چې ناوې د پلار له کوره رخصتيږي، د پلار د کـور والا ښـځې داسـې ورتـه وايي:

زمونږ خورې ورځه سالو سرداره شې

(پلانکی) د کوڅو سپی ده ته يې واکداره شې

يا:

(پلانکی) د شه مزدوره ته يې واکداره شې

کله چې د ښادۍ او خوشحالۍ واده يا کوژدنې مراسم وي ،د کلی نجـونې سره راټوليږي او دمراسمو د لمـانځلو او گرمولـو پـه خـاطر سـندرې وايـي، دا سـندرې پـه بېلابېلو شکلونو کې وي،«کله د نيمکۍ په شکل وي چې سروکي هم ورته وايي چې دا د ولسي سندرو ترټولو نه آسان او ساده صنف دی».(۴)

او کله د ملي آوازونو په نوروفورمونو کې.

د مثال په ډول يې په لاندې توگه يوڅو نمونې راوړل کيږي:

وه گرده گلاپه ـ گرده گلاپه سبا ځم له دې اتراپه (طرافه) ــ وه گرده گلاپه

ما درته وې نه دې منله ــ گرده گلاپه

گرده گلاپه ــ خاورې ايرې شوې اوس(او) دې باد راپسې وړينه ـ گرده گلاپه

بله نمونه په دا ډول ده:

وه انجۍ ــ الله وی ــ الله مړه سوم ربه

گل نازک بدن (په باغ) کې پاڼې ټولومه

انجۍ واوړې ما مورې ـ انجۍ واوړې ماموري

وه انجۍ ـ الله وی ـ الله مړه سوم ربه
ګل نازک په باغ کې پاڼې ټولومه –انجۍ...
مسافري دې ډېره وکړه
وه انجۍ ـ الله وی ـ الله مړه سوم ربه
راځه راځه روزي به خدای را رسوینه
انجۍ واوړې ماموريې ـ انجۍ واوړې ماموريې
وه انجۍ ـ الله وی ــ الله مړه سوم ربه
ګل نازک په باغ کې پاڼې ټولومه - انجۍ

بله نمونه:

شاه عبدالرحمانه زوروره
د شاه غاسی کلا دې ولې ورانوله
شا یاد رمانه (شاه عبدالرحمانه)
عاشقي لال بیلتون ښامار دی
شا یاد رمانه
شاه یاد رمانه زوروره
څوک چې د لال تمه لري ښامار به يې خورينه- شاه ياد رمانه
شاه یاد رمانه زوروره
د شاآغاسي کلا دې ولې ورانوله ـ شاه عبدالرحمانه

بله نمونه:

د کونړ غلام محمده ــ باډېل ته مه ځه
ساپو ډېر وژلي دینه ـ د کونړ غلام محمده ــ باډېل ته مه ځه

بله نمونه:

ادکې مورې! ماڼو له ځمه ــ د کوکدرې توتان ګلۍ وهلي دینه ــ ماڼو له ځمه
په خوړ کې ټکی اوبه نه وي ـ ماڼو له ځمه ــ ادکې مورې ماڼو له ځمه
د سر آسیا مرګ لره راغلهٔ سیلابونه ـ ماڼو له ځمه ـ ادکې مورې ماڼو له ځمه
د کوکدرې توتان ګلۍ وهلي دینه ــ ماڼو له ځمه

بله نمونه:

دتودې چینې یکه انځره

څلور د ښاخه پنځه گله

بله نمونه:

مازیگري چکر وهم دا مې روزگار ده
ډنډوکې مې لږ کار ده - په دغو ملايانو کې

بله نمونه:

ودرېږه سرتوره چې دې ټوله ووینم جلۍ   نه دې پېژنم جلۍ
ودرېږه سرتوره – دا جلکۍ دغره دسره ده ـ تکه شنه کوتره ده
دام به ورته کیږدم بیا به لوبې پرې کوم جلۍ ـ نه دې پیژنم جلۍ
ودریږه سرتوره ـ د جلکۍ زلفې ماران دي نا- واړه ښاماران دي نا
راشه ما پرې وخوره - زه اوده درته لرم جلۍ - ندې پېژنم جلۍ

بله نمونه:

پرې مې ږده دا توري څڼې چې په مخ ځانگی
نه ږدم د رنجو خالونه خال به مې وران شي

بله نمونه:

و ږلۍ اورېږي نا   و لیلو باران ده   و ږلۍ اورېږي نا

بله نمونه:

گردو گله واد گڼ
گڼ لمنه نیسه گردو گله وا دگڼ

بله نمونه:

ماته د شارو د شارو په ژبه مه وایه
دربه شم بیگاته ابۍ ته دې څه مه وایه
ماته د شارو

د آتڼ نارې:

اتڼ د پښتون کلتور یو مهم اړخ دی، نن سبا خو اتڼ نړیوال شهرت موندلی او د نړیوالو کلتورونو ته ور داخل شوی دی، کله چې په نړۍ کې د آتڼ نوم اخیستل کیږي، ورسره جوخت د پښتون کلتو، پښتون او پښتو ژبه یې ذهن ته لویږي د اتڼ نارې خاص د آتن په وخت کې ویلی کیږي، ښځو او نرانو دواړو په کې برخه ده، خو

د اناري زياتې د ښځو لخوا جوړې شوې دي، ښځې ځانته بېلې مخصوصې نارې هم لري چې نارينه يې په خپل اتن کې نه وايي.(۵)

د اتن نارې ډېر لرغونی تاريخ لري. اتڼ په بېلابېلو ټولنو کې ځانګړی رنګ لري د کار او پېښې له مخې او دجنس له پلوه هم اتڼ بيل ډول سره کيږي. لکه: منګي سره د ګودر په غاړه د پېغلو اتڼ، د تورو سره د زلمو اتڼ، د يوم (بيل) سره د دهقانانو اتڼ. ((د ښځو اتڼ مخصوصې نارې دادي چې يو مرجع او کسر وايي او بيا لنډۍ پسې وايي بيا مرجع وايي)).(٦)

لونګينه په ځنګ ځنګ راواوړه
هو لونګينه په ځنګ ځنګ راواوړه
په ځنګ راواوړه چې دې شرنګ د بنګړو شينه
لونګينه په ځنګ ځنګ راواوړه
ته به دکوم مجلس چراغ يې
لونګينه په ځنګ ځنګ راواوړه هو لونګينه...
زه د هجران په تړرمو کې ناسته يمه
لونګينه په ځنګ ځنګ راواوړه هو لونګينه...
په ځنګ راواوړه چې دې شرنګ د بنګړو شينه
لونګينه په ځنګ ځنګ راواوړه هو ...

د ننګرهار د سيمې د اتڼ په نارو کې دغه لاندې يو څو د مثال په ډول را وړل کيږي:

کله چې اتڼ پيل کيږي اول دوه ډلې وي، د هرې ډلې غړي يو بل ته لاسونه ورکړي وي او د ميدان له څنډې د ميدان منځ خواته لاسنيولي قدم وراخلي او د اتڼ ناره وايي او بيا د يوې چېغې په کولو بېرته شاوخواته ځي. خو کله چې ورو ورو اتڼ ګرميږي. د اتڼ نارې هم ورسره ګرمې او تېزې شي.

نارې په دې ډول دي:

تور سر دې سرتور ده
پيکۍ دې اړولې خيال دې نور ده
شين ده زړه مې شين ده

شیرین یار مې د غاړې لونګین ده
شین ګیډۍ مې اوبو یوور
تور څونډۍ ـ شین ګېډۍ
لاړه لیلا لاړه
د لویو غرو کجیر زېړه یې غاړه
دی ده خورې دې ده
چلم په سر نری نری د وګی ده
ټک وهئ لاسونه
له دې میدانه وباسئ ګردونه
واړوئ لاسونه
له دې میدانه وځئ خړ غوړونه
پورې وورې کلی مې د یار دی
یار مې په کې نشته- زړګې مې په ګوګل کې ناقرار دی
تودیړي د غرمې
د غرمې تنور تودیړي
شا مسته ورته ناسته
په مخ یې رنګارنګ خولې بهیږي
د حصارک ناور جنت ددې دنیا ده
ای ښاده،ښاده جبارخیله ای ښاده

د میندو سندرې (اللهو) :

میندې خپلو ماشومانو ته په بیلابیلو وختو کې منظومې سندرې وایي، چې یو له هغونه د ماشوم د ویده کولو په وخت کې سندرې وي. د ننګرهار د سیمې میندې هم په دې باب دا رنګه سندرې لري چې للو ګانې یي هم بولي:

آللو للو پیشو مه راځه له غرو
دا (پلانکی) داسې ویده ده لکه غورنده پیشو
آللو للو پیشو مه راځیه له غرو
دا (پلانکی)داسې ویده دی لکه ګوډی د رنجو

آللوللو - آللو للو - آللو للو للو للوللو للو- آللو للو للو للوللو للو
مه راځه توتو - دا (پلانکی) داسې ویده ده لکه ګوډی د رنجو
کله چې ماشوم په ژړا شي ،دهغه د کرارولو لپاره یې مور څه دا ډول وایي:
زوی مې چا وهلی ده   دا چا ډبولی ده
زه به ګورم ورسره

فالونه:

شعبان المعظم د میاشتې په پنځلسمه شپه چې د شب برات شپه وي، د کلي ښځې را غونډې شي. یوې پیغلې ته ښایسته کالي ور اغوندي. په اوداسه د پاکو اوبو ډک منګی ورته مخکې کښېږدي، ټولې ښځې خپلې نخښې لکه غمی،ګوته،چاقو،سیخکی،بندکی،ګوتمۍ او داسې نور...... په منګي کې ور اچوي. پېغله یو یو شی له منګي نه راباسي او ورسره یو فال وایي، د هرچا نښه چې راووته، فال د هغې په نوم خیژي.(۷)

د ننګرهار په سیمه کې د فالونو یو څو مثالونه په لاندې ډول ښودل کیږي:
خاصه حوض خاصه
لمانځه کوزه دې مه لوېږه له لاسه
ما اوله تا ایسی
مرغۍ ده که یې نیسې / ما اوله تا ایسې
ختما دې ډیسې ډیسې
دروازې پورې ولاړې
د تا پیش متیازې لاړې / ګل د کدو ګل دی، ما لا یو شکولی نه ترې لاندې بل دی

پښتو ولسي ادب کې د ننګرهار د سیمې د میندو ونډه ډېره زیاته ده چې دلته یې د پورته نمونو په راوړلو بسنه وشوه.

پایله:

د ننګرهار همېشه بهار سېمه که له یوې خوا د علم او ادب زانګو ده، له بلې خوا د سولې او امن کور هم دی. وګړي یې علم پرور او د ادب په ګاڼه سینګار دي. د پښتو ادب په بډاینه کې یې خورا مهم کردار د تاریخ په اوږدو کې له چانه پټ نه

دی. خصوصاً د ننگرهار د میندو ونډه د پښتو ادب په ډگر کې د پوره پاملرنې وړ ده، دوی که له یوې خوا د سیمه ییزو ټپو په ویلو پښتو ادب ته غنا ورکړې له بلې خوا یې د واده د سندرو او د اتڼ په نارو هم د دې ادب په ارتقا کې پاخه گامونه اخیستي دي.

یوه لنډۍ په دې ډول ده:

امان کوټ کړکۍ کړکۍ ده

د منځ کړکۍ لیلا سترگې تور وینه

مأخذونه:

۱ـ دوست محمد دوست شینواری، د پښتو ولسيـ ادب لارې، پښتو ټولنه، کابل، ۱۹۷۸ زېږدیز کال.

۲- نواز طائر، روهي ادب، لومړی ټوک، ۱۹۷۸ زېږدیز کال.

۳- داور خان داود، پښتو ټپه، پېښور، یونیورسټي بک ایجنسيـ، ۱۹۷۹ زېږدیز کال.

۴- قاضي عبدالحلیم اثر افغاني، پشتو ادب، ۱۳۷۰ لمریز کال.

۵- سیال کاکړ، فولکلوري سوغات، ۱۹۷۸ زېږدیز کال.

٦- حبیب الله رفیع، د خلکو سندرې، د افغانستان د علومو اکاډمي، د تاریخ او ادب ټولنه، ۱۹۷۰ زېږدیز کال.

۷- پورته اثر.

جانباز

د پښتو ژبې لومړنی درسي کتاب

لنډیز:

په دې څېړنه کې موږ د معرفة الافغاني پر اثر باندې چې د پښتو ژبې لومړنی اثر دی بحث کوو او دا څېړو، چې دا اثر ښاغلي پیر محمد کاکړ کله او د څه لپاره ولیکو.

کله یې چې دا اثر لیکه موخه یې څه وه او د چا لپاره یې ولیکه، یعنې په هغه وخت کې د پښتو ژبې په منظم او سیستماتیک ډول کتابونه چاپېدل، که چاپېدل چېرته او څنګه وو، شرایط ورته څومره مساعد و او د هغو شرایطو او حالاتو په رڼا کې دا کتاب د اوس وخت لپاره څنګه دی او په هغه وخت کې یې د کومو پوښتنو او د خپلو سیالو ژبو ننګونه کولای شوه.

د دې کتاب په اړه په دې مقاله کې ګورو چې دا ډېر مهم او د وخت تر ډېره غوښتنه یې ځوابولای شوې، خو دا چې په لومړي چاپ کې یې د ځینو ملاحظو له امله ستونزې وې، نو په وروستیو کې یې د دویم چاپ شاهدان یو چې هغه د هېواد دروند شخصیت او علمي څېړې ښاغلي حبیب الله رفیع ترتیب او له زیاتونو سره یو ځای یې چاپ کړ.

دا چې منځ کې یې څه شی دی او څومره مهم مسایل په کې خوندي شوي د دې مقالې په لوستلو سره تاسې ته دا هر څه جوتېږي.

سریزه:

که د پښتو د تاریخ له پیله یې را پیل کړو، له بده مرغه پښتانه په فرهنګي

لحاظ ډېره ښه مخيښه نه لري، البته موخه مې له ښې مخيښې څخه دا نه ده چې گواکې ليک او کتابت يې نه دی کړی، بلکې موخه مې دا ده چې د پښتنو او د پښتو ژبې اکثره کتابونه د وخت زبر ځواکونو تالا ترغی. کړي آن د ستر خوشحال بابا تر دوو سوو زياتو کتابونو څخه هم موږ يواځې تر شپاړسو او د ځينو په وينا تر اتلسو کتابونو پورې شاهدان يو، خو په ټوله کې تر شلو پورې نه رسېږي، په داسې حال کې چې خان بابا هم د تورې سړی و او هم د قلم، نو کله چې يو سړی مشر هم وي، ملي قاعد هم وي، قلموال هم وي او په پوره توگه امکانات هم ولري او بيا يې هم کتابونه تر موږه نه را رسېږي، نو د عادي او بې وزله ليکوالو به څه را پاتې شي؟

ښکاره خبره ده چې د حالاتو څپېړو له ځان سره وړي او موږ ته يې يواځې نومونه را پاتې دي.

په دې ليکنه کې تاسې د معرفة الافغاني په اړه ځينې مسايل لولئ، چې ايا دا په رښتيا هم لومړنی کتاب دی او که نه تر دې وړاندې نور کتابونه هم و او که چېرې دا لومړنی کتاب وي، نو ايا ليکوال يې دومره پوخ او د ښه قلم خاوند دی چې په لومړي ځل دې دومره ښکلي او ښه ليکل وکړي.

پر دې سربېره په دې کتاب کې داسې مسايل هم لولئ چې ښايي نوي او تر اوسه يې په اړه ډېر معلومات نه وي ورکړل شوي.

د څېړنې اهميت او مبرميت:

د دې څېړنې اهميت او مبرميت په دې کې دی چې موږ او يا په ټوله کې ځوان ليکوال له دې خبروي چې زموږ لومړني نثرونه څنگه وو او ايا دا ډول کتابونه زموږ لومړني نثرونه دي او که نه تر دې وړاندې نور هم شته، ځکه موږ په دې پوهېږو چې لومړني کارونه په کافي اندازه له ستونزو او نيمگړتياوو څخه ډک وي، خو کله چې کار زيات شي بيا د پخته گي حالت ته ورسېږي.

د څېړنې هدف:

د دې څېړنې هدف په دې کې دی چې موږ د پښتو ژبې لومړنی درسي کتاب لولو چې په څومره سلاست او رواني ژبې ليکل شوی، څومره ښکلو او حساسو مسايلو ته په کې نغوتې شوي او په رښتيا هم چې بايد درسي کتاب څنگه او په څه ډول وي، ځکه موږ په اوسني عصر کې هم په خپل نصاب او په درسي کتابونو کې

په لسگونو ستونزې گورو او ډېر ځله همدا لامل هم دی چې زموږ کوچني زده کوونکي له ښوونځيو څخه زړه توري شوې دي.

د څېړنې پوښتنې:

په دې څېړنې کې لاندې پوښتنې ځواب شوي:

- ✓ د دې کتاب يا اثر ارزښت په څه کې دی؟
- ✓ د کومو اساساتو او قواعدو يا شواهدو له مخې موږ وايو چې دا د پښتو ژبې لومړنی درسي کتاب دی؟
- ✓ ايا پخوانی نصاب د ټولنې له کچې سره برابر و؟
- ✓ او ايا دغه کتاب د اوس لپاره هم څه راکولای شي؟

دا څېړنه دا او دې ته ورته کوچنی پوښتنې ځوابوي.

د څېړنې ميتود:

په دې څېړنه کې له تشريحي، توضيحي او تر ډېره له تحليلي ميتود څخه گټه اخيستل شوې ده.

اصلي متن:

د پښتو ژبې د تدريس په برخه کې لومړنی کتاب چې د زمانې له تاړاکونو څخه خوندي پاتې شوی او تر موږ پورې را رسېدلی، هغه (معرفة الافغاني) دی. معرفة الافغاني د پيرمحمد کاکړ اثر دی، چې په (۱۱٦۸ هـ.ق) کال کې يې دشهزاده سلېمان د واکمنی پرمهال دپاچا حضورته وړاندې کړ، دغه اثر دکتاب په بڼه لومړی ځل دکندهار د کتابونو تاجرانو ملا جان محمد او ملا بسم الله په (۱۳۴۱ هـ ق) کال کې له دري ژباړې سره په لاهور کې چاپ کړ، څرنگه چې دغې چاپي نسخې ځينې نيمگړتياوې درلودې، نو دوهم ځل د پښتو ادبياتو محقيق (حبيب الله رفيع) له يوې مفصلې او ارزښتناکې سريزې سره سم په (۱۳۵٦ هـ ق) کال د ننگرهار مجلې له خوا په دوو وروستيو پېړيو کې د پښتو د چاپ شوو اثارو د سيمينار په وياړ چاپ شو.

د معرافة الافغاني د نسخو په اړه ښاغلی استاد رښتين ليکي: د دې کتاب ځينې قلمي نسخې پيدا شوي دي، مگر چاپ شوي نه دي، خو خبره ښخې اپوته ده، هغه داچې تر اوسه په هېڅ کتابتون کې د دې اثر د کومې قلمي نسخې پته نه

شته یواځنۍ هغه د کندهار د تاجرانو د (۱۳۴۱هـ ق) کال د لاهور چاپي نسخه چې بشپړ متن په کې خوندي دی شته.

له دې چاپي نسخې څخه ښکاري، چې په پورته ذکر شوي کال کې له نوموړو تاجرانو سره د دې کتاب کومه قلمي نسخه وه، خو معلومه نه ده چې بیا څه شوه. دا چاپي نسخه چې ډېرې تېروتنې لري دا ښیي چې د کتاب متن په ډېره بې پروايۍ را نقل شوی، د معرفة الافغاني متن او محتویات ښیي چې دا اثر د دې لپاره لیکل شوی وو، چې درباریان، منشیان او میرزایان د پښتو جملو جوړول او لیکل ترې زده کړي او بیا د همدې اثر په مرسته د دربار او دفتر چارې ټولې په پښتو شي، ترڅو پښتو د دفتر او دېوان ژبه شي او د نورو ژبو غوندې د دربار په ملاتړ او حمایت پراختیا او پرمختیا وکړي.

لوی استاد علامه حبیبي د دې اثر په باب داسې لیکلي: «دا کتاب په خپل وخت کې د ژبې د زده کولو لپاره مفید وو او باید له اوسنیو تجربه شوو متونو سره پرتله نه سي، خو د نمونې په توگه د هغه وخت د مفکورې نمایندگي کوي او دا کتاب د پښتو د تعلیمي کتابو د سلسلې لومړی کړی گڼلی سو.»

د معرفة الا فغاني محتوا لس بابه لري:

په لومړي باب کې یې حمد په دوهم باب کې یې نعت، په دریم باب کې یې داصحابو ذکر، په څلورم باب کې یې د وخت د پاچا مدح راغلې، چې دا څلور بابه یې د نظم برخه او په پنځم باب کې یې چې اصلي موضوع پیل کېږي هغه خبرې راغلي چې پاچاهان او حاکمان یې وایي، په شپږم باب کې یې د عامو خلکو خبرې راغلي، په اووم باب کې یې د خوراک، څښاک او پوښاک خبرې راوړي، په اتم باب کې یې د کلیوالو او مالدرانو خبرې راوړي، په نهم باب کې یې د ښکار خبرې را وړي، چې له دې باب سره یې د جملو برخه هم ختمېږي او په لسم باب کې یې لغاتونه راوړي دي، چې شپږ فصله لري. دا برخه د کابل مجلې د (۱۳٦۰) کال په (۷۳۳) پر له پسې گڼه کې روهي صاحب د موضوعي قاموس په نامه هم یاده کړې، چې د بېلابېلو موضوعاتو نومونه په کې راغلي دي.

لومړی فصل یې اسماني او اسمان ته د نږدې شیانو نومونه دي، دوهم فصل یې له مرغانو پرته د نورو حیواناتو نومونه دي، دریم فصل یې د مرغانو نومونه دي،

څلورم فصل یې د نور راز – راز شیانو نومونه دي، پنځم فصل یې د ناروغیو نومونه دي او شپږم فصل یې د تورو په باب دئ.

د دې اثر خاصه ځانګړنه او ابتکار دا دی، چې پیل یې له کُل نه د جز پر لور شوی دی، چې لومړی جملې بیا یې لغاتونه او په اخیر کې یې توري راوړي دي، چې د ښوونې او روزنې د نوو او عصري میتودونو له مخې ډېره د پام وړ خبره ده.

د پیر محمد کاکړ قلمي ځواک او قدرت دا ښیي چې ډېر کتابونه به یې لیکلي وي، خو د زمانې له تاړاکونو څخه یې ډېر لږ اثار موږ ته را پاتې دي.

١ – د پیرمحمد کاکړ دېوان: چې پنځه زره بېته لري په (١١٩٦ هـ ق) کال د ده له خوا ترتیب او بشپړ شو. د دېوان یوه زړه نسخه په (١٢٣٠ هـ ق) کال کې ابراهیم کاکړ چې د ده شاګرد و، خطاطي کړې او د پښتو ټولنې په کتابتون کې خوندي ده. د دېوان یوه بله نسخه د جمهوري ارګ په کتابتون کې ده، یوه نسخه یې له مولانا ابو لوفا افغاني سره وه، یوه نسخه یې رشاد صاحب له فضل اللهي ساکزي سره لیدلې وه، د دېوان تر ټولو زړه چاپي نسخه یې په (١٣٠٣ هـ ق) کال چاپ شوې ده، چې امیر محمد پېښوري د (کتابونو تِجار) د ډیلي په فاروقي مطبعه کې خپره کړه، د دېوان انتقادي متن یې استاد بېنوا تهیه کړی او په کابل مجله کې پرله پسې چاپ شوی او بیا په (١٣٢٥ هـ ق) کال پښتو ټولنې چاپ کړ، چې د پښتو ټولنې (٦٦) نمبر کتاب دی.

د دیوان په سر کې د استاد بېنوا سریزه په (١٥) مخه کې راغلې، چې په هغه کې د دېوان پر خطي نسخو او رسم الخط غږېدلی دی او د پیرمحمد کاکړ پېژندګلوي یې په کې راوړې، د دیوان له (١٦) مخ څخه اصلي متن شروع کیږي تر (١٤٠) مخه پورې او د پای په دوو مخونو کې یوه یادونه راغلې ده، چې دا دیوان ټول (١٤٢) مخه دی. د دېوان انتقادي متن د دوو خطي او یوې نیمګړې چاپي نسخې څخه تیار شوی.

٢ – معرفة الافغاني: هغه کتاب دی چې اوس موږ ورباندې بحث کوو.

٣- د پښتنو تاریخ: په دې هکله استاد بېنوا وایي: «پیرمحمد د احمد شاه بابا په امر د پښتنو یو تاریخ په پښتو هم کښلی وو، د دې کتاب کومه نسخه چې د امیر عبدالرحمن خان په دربار کې موجوده وه ... تر (١٣٠٠ ش) کال وروسته له کابله

خارج ته وتلې ده او اوس يې درک نه لرو.»

۴ – څو پاڼې: د رفيع صاحب په وينا دی وايي: «د پيرمحمد کاکړ د دېوان يوه قلمي نسخه چې ماته لاس ته راغلې وه، څو د نثر پاڼې يې هم په پای کې ورسره درلودې، چې له دېوان سره متصلې او د دېوان د خطاط په قلم دي. په دې پاڼو کې د قيامت او ورپسې د جنت احوال د ديني نصوصو (ايتو) په استناد څېړل شوي او د نثر برخه يې د کېږي، لوېږي ... په سجع ده، خو تر دې پرته يې نور نثر روان دی.

څرنگه چې د دې نثر نمونه ما په بل کوم چاپي او خطي اثر کې نه ده ليدلې او هم له دې امله چې د ده له دېوان سره يوځای راغلې اټکل کېدای شي چې دا نثر دې هم د ده وي او نوم دې قيامت نامه يا جنت نامه وي.

۵ – هداية المبتدي: دا هم د پيرمحمد کاکړ اثر دی، چې په دري ژبه يې ليکلی.

تر دې وروسته د ده د نورو اثارو په هکله کوم معلومات نشته.

د معرفة الافغاني ليکوال پيرمحمد کاکړ په اصل پښتون او د کاکړو له لوی ټبر څخه دی، دی په خپلو اثارو او اشعارو کې له خپل نامه سره د کاکړ کلمه نه راوړي، خو د ده د ادبي مکتب پيرو او لاروی (شمس الدين کاکړ) چې په (۱۲۳۸ هـ ق) کال کې يې خپل دېوان بشپړ کړی دی د ده له نامه سره يې د کاکړ کلمه داسې راوړې ده:

پيرمحمد کاکړ په شعر کې نامدار وو
يـــو وړ قبـــــر لـره ده ارمـان دشـــــعر
(شمس الدين کاکړ)

تر دې وروسته ټولو تذکره ليکونکو او ادبي څېړونکو د پيرمحمد له نامه سره د کاکړ کلمه کښلې. د پيرمحمد کاکړ د استوګنځی په هکله استاد حبيبي داسې نظر لري چې دی په اصل کې دږوب وو، ځکه د کاکړو اصلي مسکن ږوب دی.

خو مولانا ابوالوفا صاحب (۱۳۱۰ – ۱۳۹۵ هـ ق) کال کې چې کله د حيدر اباد دکنه د پيرمحمد کاکړ د دېوان يوه قلمي نسخه له يوه ليکه سره د حبيبي په نامه را ولېږله. په راليږل شوي ليک کې مولانا صاحب د پيرمحمد کاکړ د پېژندگلوی

په اړه داسې ليکلي:

«ملا پير محمد اخند د ړوب نه وو، بلکې د هندو باغ وو، په کاکړو کې سنټيا پـه سنټيا کې مهترزی وو، ملک طبيب مرحوم بې د کلي نوم هم اخيست، زما لـه يـاده ووت. زه بې د کوټې له دوستانو پوښتنه وکړم، گوندې وي چې دکلي حال يـې هـم را معلـوم سي دی لـه هنـدو بـاغ څخـه کندهارتـه د تحصـيل لپـاره راغلـی وو، پـس لـه تحصيله وطن ته ولاړ، دکاکړو تمدن خوند ورنه کړ بېرته کندهار ته راغـی او عمـر يـې په کندهار کې تېر کړ.»

د پيرمحمد کـاکړ د زوکـړې نېټـه دقيقـه نـه ده معلومـه نـو د اټکـل لـه مخـې د پيرمحمد کاکړ د زوکړې نېټه (۱۱۲۰ – ۱۱۳۰ هـ ق) کالونو تـر حـدودو نـه وځـي، د حبيبي صاحب په وينا: کله چـې پيرمحمـد کـاکړ تـر(۱۱۹٦ هــ ق) کـال وړانـدې خپـل ځـان سـپين ږيـری گڼـي او د ده د علمـي شـهرت لـه مخـې د هغـه وخـت واکمن احمدشـاه بابـا (۱۱٦۰ -۱۱۸٦ هــ ق) دی را بـولي، نـو ښـايي چـې د ژونـد دومره کلونه پرې تېر شوي وي چې د وخت علوم يې په ممتـاز ډول زده کـړې وي او نوم يې په کې ايستلی وي، چې حد اقل دا تر (۳۰) کاله وړانـدې نـه شي کېـدلای، نو ځکه د ده د زوکړې نېټه په ذکر شوي ډول ټاکل شوې ده.

د مولانا ابوالوفا په وينا چې مختـه يـې هـم ذکـر وشـو، دی د هنـدوباغ څخـه د تحصيل لپاره کندهار ته راغلی. رفيع صاحب ليکـي: چـې مولانـا ابوالوفـا صـاحب د ذکر شوې وينا لپاره کوم سند نه لري او وينا يې په شفاهي رواياتو ولاړه ده، خو د رد وړ ځکه نه ده چې کندهار هغه وخت د هوتکو د واکمنۍ (۱۱۱۹ – ۱۱۵۱ هــ ق) او بيا د دُراني لوی احمدشاه بابا ستر واکۍ(۱۱٦۰ – ۱۱۸٦هـ ق) مرکز و، نو ځکـه بـه دپيرمحمد کاکړ د زد ه کړې تکل د کندهار پر لـوري شـوی وي، د ده لـه وينـا څخـه ښکاري چې د وخت په مروجو علومـو کـې پيـاوړی او رسـېدلی و، د تبليـغ اوتـدريس حلقې يې درلودې او په کندهار کې يې وظيفه د تبليغ په وسيله خلکو ته لار ښودل وه، د شاهي کورنۍ او نورو هلکانو ته يې تدريس کاوه.

د سفرونو په اړه يې ډېر څه په لاس کې نه شته، په لومړي ځـل لـه خپـل وطنـه کندهارته د زده کړې لپاره راځي بيا بېرته خپل پلرني وطن تـه ځـي. هلتـه لـه يوڅـه وخت تېرولو وروسته بېرته د هغه وخت د پاچا له خوا راغوښـتل کېـږي او دلتـه د تـل

لپاره په کندهار کې پاتې کیږي، د ده یو بیت ثرګندوي چې دی ثو ځله کابل ته هم تللی، خو بېرته خوا بدی ځنې راغلی:

د ښو بدو تمیز نشته په کابل کې
خرم زړه چې ورته راوړم رنجیده شي

دا نه ده معلومه چې پیرمحمد کاکړ به په خپل وطن کې ښځه او اولادونه درلودل که به یې نه درلودل؟ او له هغه ځایه به متاهل که مجرد راغلی و.

خو په کندهار کې د ده د وینا له مخې ده د ژوند ملګرې او اولادونه درلودل، ده درې لوڼې، د (فاطمې، ماهرې او صالحې) په نامه درلودې، چې په اووه کلنۍ، یوولس کلنۍ او نهه کلنۍ کې مړې شوې او ده یې مرثیې ویلې دي، د نورو اولادونو په هکله یې معلومات نه شته، استاد عزیزالدین وکیلي د یو فرمان په استناد وایي: «پیرمحمد کاکړ د دین محمد په نامه یو زوی هم درلود». رفیع صاحب زیاتوي: «دا خبره ماته زلمي هېودمل کړې ده، د پیرمحمد کاکړ مالي وضعیت ډېر ګډوډ وو، خو لوړ همت یې دا اجازه نه ورکوله، چې له چا څخه څه وغواړي.

ده بیا هم پر خپلې ناداری قناعت کړی و، چې وایي:

هرچه ګنج د قناعت لري په زړه کې
که فقیر تر پیرمحمد وي خوار به نه شي

دپیرمحمد کاکړ د مړینې ټاکلې نېټه نه ده معلومه، خو له یوې خوا د محمود سدوزي د فرمان له مخې ده د ژوند تر (۱۲۱٦ هـ ق) کال پورې یقني دی او له بله پلوه په (۱۲۱۳ هـ ق) کال چې د ده شاګرد (محمدابرهیم کاکړ) د ده دېوان کښلی دی، داسې یادوي چې وفات شوي دی.

نو د ده مړینه د (۱۲۱٦ او ۱۲۳۰ هـ ق) کالو ترمنځ اټکلو، تر دې دمخه د پیرمحمد کاکړ د دېوان په سریزه کې چې بېنوا صاحب پرې لیکلې وه، سهواً د ده مړینه تر(۱۲۰۳ هـ ق) کال وړاندې بلل کېدله، چې دا د کاتب غلطي وه. همدا رنګه علامه رشاد بابا هم د دېوان د استنساخ (۱۲۰۳ هـ ق) کال نېټه دفکر وړ بللې ده.

د پورتنۍ ناسمې نېټې لپاره یو بل دلیل دا هم کېدلای شي، چې د ابراهیم کاکړ پلار (نصرالله کاکړ) په (۱۲۱۹ هـ ق) کال د فرحت الافغان په نامه یو اثر نظم

کړ او د ده د وینا له مخې د ده لومړنی اثر دی، نو کله چې په دغه ذکر شوې نېټه د ابراهیم د پلار ادبي فعالیت شروع کېږي، نو دا لږ څه له عقله لرې خبره ده، چې زوی به یې په (۱۲۰۳ هـ ق) کال کې پوخ شاعر وي او د خپل استاذ دېوان به د خپل زوی نورمحمد لپاره، چې د نصرالله کاکړ لمسی کېږي خطاطي کوي.

پایله:

او بالاخره د دې څېړنې د پایلې په توګه ویلای شو، چې پیرمحمد کاکړ په کندهار کې وفات او د حضرت جي بابا زیارت ته نږدې خښ دی.

شهزاده سلېمان چې دا کتاب ورته لیکل شوی وو، د احمد شاه بابا له اتو زامنو څخه دوهم زوی و، ده په ژوند کې مهم ماموریتونه کړي وو، د ښکار پور په ولایت کې یې یادوګارونه پرې ایښي وو او کله چې د پلار له خوا بلخ او خُلم ته واستول شو په خُلم کې یې د هغه ځای د حکومت کلا هم ودانه کړه او څو کاله د ښکارپور حکمران وو، کله چې په (۱۱۸۴ هـ ق) کال کې احمدشاه بابا له هراته کندهار ته راغی، دی یې د کندهار په مرکزي حکومت وټاکه، دا کار یې د دې لپاره وکړ، چې که د ده ناروغي سخته شي او تر سره یې نه کړای شي شهزاده به دا بار پر اوږو واخلي.

شهزاده سلېمان په (۱۱۷۹ هـ ق) کال کې د وزیر شاه ولي خان له لوري بلقیس سره واده وکړ کله چې احمدشاه بابا سخت ناروغ شو او تیمورشاه په هرات کې واکمني کوله سلېمان د خپل خسر په مشوره د پلار تر مرګ وروسته، چې په (۱۱۸٦ هـ ق) مړ شو د واکمنۍ واګې په لاس کې ونیولې، کله چې تیمورشاه له دې موضوع خبر شو له هراته ډېر په غوصه او له قهره ډک را روان شو، د شاولي خان مخالفینو تیمورشاه ولمساوه او د ټولو وروستیو پېښو محرک یې شاه ولي خان وباله.

تیمورشاه هم ورسره ژمنه وکړه، چې دی به ژوندی نه پرېږدي، کله چې شاه ولي خان د تیمور شاه له راتګه خبر شو، نو د سلېمان په سلا له خپلو دوو زامنو، دوو خوریونو او یو سلو پنځوس تنو مخورو سره مخې ته ور روان شو، تیمور شاه په بکوا کې اړولي و، مخکې له دې چې له تیمورشاه سره و ویني مخالفینو د ده کار کړی وو او تیمورشاه ته یې ویلي و، چې تر لیدو دمخه به یې ختموې، تیمورشاه هم د ده دښمن انکو خان ور واستاوه، چې ډېر په قساوت یې د ده اود ده د زامنو سرونه قلم

کړل او د خوریو سرونه یې اسلام خان له تنو پریکړل او پنځه واړه سرونه یې تیمورشاه ته راوړل.

کله چې کندهار ته را روان شو سلېمان د خپل خسر له وژل کېدو خبر شو او پر ځان وډار شو له قرآن کریم سره مخ ته ور روان شو او بخښنه یې ترې وغوښته، تیمورشاه هم وباخښه په غېږ کې یې ونیو او ډاډ یې ورکړ، سلیمان شاه په دې ډول خپل ورور ته تسلیم شو او د واکمنۍ دوره یې تر درو میاشتو اوږده نه شوه.

مأخذونه:

۱ - پیرمحمد کاکړ، معرفة الافغاني، د حبیب الله رفیع په سریزه او سمون، ۱۳۵٦ل. کال چاپ.

۲ - پیرمحمد کاکړ، دېوان، د عبدالروف بېنوا په مقابله او تصحیح، ۱۳۸۹ل. کال چاپ.

۳ - محمدصدیق روهي، د پښتو لومړني درسي کتاب ته یوه کتنه، کابل مجله، پرله پسې(۷۳۳) ګڼه، د ۱۳٦۰ل. کال.

نوماند څېړنيار شريف الله دوست

د خطي نسخو لنډه پېژندنه

لنډیز:

په عام ډول ټولې هغه ليکنې چې په لاس کښل شوي وي، خطي نسخې بلل کېږي. زموږ مطلب دلته لرغونې او تاريخي خطي نسخې دي.خطي نسخې د يوه هيواد تاريخي، علمي او فرهنگي هويت څرگندوي.دخطي نسخو ارزښت دهغه په لرغونتيا،ښکلي خط، علميت، تذهيب، تجليد، عتيقه توب، نقاشي، ميناتوري، علمي، ادبي تحقيق کې دی، تر عصري تکنالوژۍ مخکې همدا خطي نسخو د ديني علمي او فرهنگي مسووليت دلېږد چارې سرته رسولې خو اوس دا ځای چاپي او الکټرونيکي کتابونو نيولی دی. د بشر د ژوندانه له پيله کله چې انسان، پر ليک کښنه برلاسی شو د خپل نظر دڅرگندولو لپاره يې خپل نظريات په طبيعي رنگونو پر توکو باندې کښل لکه: خټين توکي، ډبرې، طلا او فلزات، دڅارويو پوستکي، دڅارويو او ژوو هډوکي، پاپيروس يا قرطاس، دونو پاڼو او پوټکو باندې کښل چې دا وخت دود او غوښتنه وه.

سريزه:

خطي نسخې يا لاس کښنې په نړۍ او په ځانگړې توگه په پښتو ادب کې لرغونې مخينه لري، نړۍ او په خاصه توگه په آريانا ، چين ، مصر او يونان کې له اسلام څخه وړاندې خطي نسخې پر لرگيو، د غويانو پر پوستکو، د خرما پر پاڼو ،ټوکر ، هډوکو، فلزي او طلايي ټوټواو نورو څيزونو باندې ليکل کېدلې، بشر دخپلې پوهې، علمي، فرهنگي، او حقوقي ميراث د بقا او تر نوي نسل پورې يې رسول د

خطي نسخو په مټ کول، د عصري ټکنالوژي او ماشینرۍ تر منځ ته را تګ وړاندې همدې خطي نسخو، د انسان د معنوي امانت چارې سرته رسولې. خطي نسخې د موډرن اوعصري چاپي کتاب پخوانۍ بڼه ده، هغه چې انسانانو به په لاس په خطي بڼه لیکلې.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی چې له دې څېړنې څخه موخه د خطي نسخو یوه ټولیزه پېژندنه ده او هڅه شوې چې په دې برخه کې جامع معلومات له درنو لوستونکو سره شریک شي.

د څېړنې موخې:

د دې څېړنې هدف یا موخه دا ده چې خطي نسخو وپېژنو، د هغې ډولونه راته معلومه شي، تاریخچه یې څه ده او په ټوله کې کوم ډول نسخو ته خطي نسخې ویلای شو؛ یعنې هدف د خطي نسخو په علمي توګه پېژندنه او معرفي ده.

د څېړنې پوښتنې:

په دې څېړنه کې لاندې پوښتنې ځواب شوې دي:

- ✓ خطي نسخه څه ته وايي؟
- ✓ کومو اثارو ته خطي نسخې ویل کېږي؟
- ✓ د خطي نسخو او نورو نسخو ترمنځ توپیر په کې دی؟
- ✓ خطي نسخو پر څو ډولونو باندې وېشل شوې.

او دې ته ورته ځینې کوچنې پوښتنې ځواب شوې دي.

د څېړنې روش:

په دې څېړنه کې تر ډېره له تشریحي، تحلیلي، توضیحي او د اړتیا په صورت کې له انتقادي میتود څخه ګټه شوې ده.

د څېړنې اصلي متن:

خطي نسخې:

خطي نسخې یو مرکب نوم دی چې له دوو کلمو څخه جوړ شوی دی، لومړی خطي نسبتي صفت دی، خط ته منسوب، دچاپ په مقابل کې لاس کښنې ته وايي(۱) دوهم " نسخَ " یا "نسخه" ؛ هغه کتاب چې په لاس لیکل کېږي، هغه اصل

کتاب چې له هغه څخه بل ولیکل شي، ، یا هغه لاسي لیکلې پاڼه چې معالج ډاکتر د خپل ناروغ لپاره درمل په کې لیکلي وي(۲)، په ټولیزه توګه هره لیکنه چې د کتاب په بڼه پر کاغذ، پوټکي ، پاڼو،ونو پرخورکو(پوستکو) ولیکل شي خطي نسخه یې بولي. یو ځینې څېړونکي د نسخې د نامه په اړه لیکي چې دا لغت د نون په زور له " نسخ " څخه مشتق شوی دی نسخ زایل کولو د عتبار له منځه وړولو او دکوم شي ردولو ته وایي (غیاث اللغات). کله چې یو خطاط یو کتاب له بل کتاب څخه را نقل کړي ، په دې ډول لومړی (منقول عنه) کتاب دنوي نسخې په منځ ته راتګ سره له اعتباره لویږي او ردېږي ځکه نو دې نوي لیکل شوي متن ته "نسخه" وایي. (۳)

د مخطوطې تعریف او معنی في معجم المعاني الجامع - معجم عربي - عربي کې

۱. مَخطوطة) :اسم

- مؤنَّث مخطوط
- مَخْطوط ، كتاب أو وثيقة أو نصّ مكتوب باليد لمّا يطبع بعد
- هغه کتاب،مخطوطه او وثیقه چې په لاس لیکل شوې وي او وروسته طبع شي

۲. مَخطوط) :اسم

- المؤنث: **مخطوطة**
- مفعول مِنْ خَطَّ
- **المَخْطُوطُ**: كتاب أو نصّ مكتوب باليد لمّا يُطبع بعد
- قِسْمُ **الْمَخْطُوطَاتِ**: القِسْمُ الَّذِي يَحْتَوِي عَلَى الكُتُبِ الَّتِي خَطَّهَا القُدَمَاءُ بِأَيْدِيهِمْ
- هغه ډول لیکنې چې پخوانیو خلکو په لاس کولې

۳. مخطوط) : اسم

- **مخطوط**: اسم المفعول من خَطَّ(۴)

په عام ډول ټولې هغه کتابي لیکنې چې پخوابه خلکو په لاس کولې مخطوطې بلل کېږي.

په اروپایي ژبو کې خطي نسخې ته Manuscript وایي چې له دوو لاتیني کلمو Manu د(لاس) اوscript د(لیکنې) معنا، ښندي او کتیبې ته Inscription وایي . په کمبریج ډیکشنري کې خطي نسخې داسي را پېژني:

man·u·script(**măn′yə-skrĭpt′**):

1. A handwritten book, poem, or other document, or a collection of su ch handwritten documents bound together.

۱ : هغه لاسي لیکلی کتاب، که شعري ټولګه یا بله لیکنه او مجموعه وي ، چې په لاس لیکل سوی وي خطي نسخه بلل کېږي.

2. A version of a book, article, or other work before being published or prepared for publication.

۲: د کتاب هغه متن او بل لاسي کار چې لا چاپ او خپور شوی نه وي؛خطي نسخه وي.

3. Handwriting, especially in contrast to print(۵)

۳: هغه لاس کښنه په ځانګړې توګه چې چاپ شوې نه وي، خطي نسخه ورته وایي.

د خطي نسخې تعریف:

پوهانو د خطي نسخو تعریف داسي کړی : هغه لرغوني او پخواني کتابونه چې د ځانګړي لیکوال له خوا پر یوې ځانګړې موضوع د چاپ د ماشین تر اختراع مخکي او جریان یا هم وروسته په لاس لیکل شوي خطي نسخې بلل کېږي . په دې شرط چې له سندونو، قبالو او مکتبونو او لاسي لیکونو څخه بېل وي.

دخطي نسخو په تعریف کې د کاغذ ــ مرکب ، لاسي کښنه او د چاپ دماشین تر اختراع مخکي خبره اړینه ده.ترڅنګ یې اوس مهال هغو علمي، ادبي او تاریخي لاسي نوشتو ته هم خطي نسخې وایي چې لیکوال په لاس لیکلې او چمتو کړې وي چې چاپخانې ته یې دچاپ لپاره واستوي.د "نسخه " کلمې منشاء چې هرڅه وي ، مراد ورڅخه هغه لیکنې او مطالب دي چې په بڼکه، نی(شړ)، یا فلزي قلم سره په

رنگه یا توره دودۍ(سیاهي) پر یو پاڼه باندې لیکل شوي یا له کوم بل کتابه را نقل شوي وي خطي نسخه بلل کېږي.

د نسخې رېښوي کلمات:

نُسّاخ : نسخه لیکونکی، هغه چې له کتاب یا بلې لیکنې څخه لیکنه وکړي.

نَسّاخ : ناسخ،کاتب،خطاط،هغه څوک چې له یوه شي نسخه ولیکي.

نَسخ : دشپږگونو ښکلو خطونو څخه یو ډول چې قرآني خط هم ورته وایي.

نُسخَت : نوشته، لیکنه، مکتوب، یادابنت.

نُسخت کول: لیکل، یادابنت کول.

نُسخه: هغه لیکنه چې پر کاغذ باندې د شخص له خوا په لاس ولیکل شي، یا هغه پاڼه چې معالج ډاکتر خپل مریض ته درمل پرې لیکلي وي.

نُسخه اخیستل: کتاب یا مکتوب ، دبل کتاب یا مکتوب له مخې لیکل.

استنساخ: نسخه اخیستل، دکتاب له مخې نسخه ایستل ، یو مطلب د یوې بلې لیکنې له مخې لیکل.(٦)

د خطي نسخو ارزښت:

خطي نسخې دیوه هیواد تاریخي،علمي او فرهنگي هویت څرگندوي.

په خطي نسخو کې ارزښتناکه خبره د هغوی لرغونتوب دی، یعنې هره خوانا او بشپړه نسخه چې یا مؤلف په خپله لیکلې وي یا هم د هغه په غوښتنه بل خطاط لیکلې وي مخینه یې زیاته وي، د ارزښت وړ وي، دلته یې دوو مهموارزښتونو ته نغوته کوو:

الف : د نسخې لرغونتوب او عتیقه توب antique دی،په ځانگړې توگه که د لیک ښکلا، تذهیب، تجلید، او نقاشي ـ میناتوري څخه د نسخې په ښکلا کې گټه اخیستل شوې وي.

ب : د نسخې علمي او تحقیقي اړخ: یعنې که نسخه تصحیح ، چاپ او خپره شي د متن، سبکپوهنې، علمي او تحقیقي چارو ته لاره پرانیستل کېږي.(٧)

خطي نسخو ته له دوو زاویو څخه پاملرنه کېږي. دمتونو مصحح له یوه نظره ورته گوري او هغه نسخه پوه چې سرو کار یې د نسخې له مادي ارزښت او دانتیک پلورنې له مارکېټ یا موزیمونو سره وي، بیا له بل لوري ورته گوري. متن څېړونکي او

نسخه پوه دواړو ته دخطي نسخې دکاغذ دنوعیت، د خط ځرنګوالی ، دنسخې ښتی ، تذهیب او میناتوری په باب معلومات خورا اهمیت لري خو په دې اهمیت کې د دواړو اړخونو دلچسپي بېل بېل استقامتونه لري.(۸)

د خطي نسخو بل ارزښت د متن څېړنې او تحقیق په لړ کې د متن لوستل دي او دا تر ټولو وروستی منزل دی. د خطي نسخو لوستل چې څومره ضروري دي دغسې ستونزمن هم دي د تجربې له مخې عامې نسخې تر ډېره په شکمن او مشوش حالت کې پیداکېږي او په غلطیو ښه بار وي ، دخطي نسخو غلطی به یا د مؤلفینو له لوري او یا د خطاطانو له لاسه رامنځ ته شوي وي(۹) پر مصحح ده چې د نسخو متني تېروتنې به په پوره غور او علمي صلاحیت سره اصلاح کوي او دیوې نسخې ارزښتناکه بڼه به لوستونکو ته وړاندې کوي.که چېرې د یوه متن ډېره زړه چاپي نسخه پیداشي، د ډېر ارزښت وړ وي ، ځکه چې د اعتبار وړ نسخې څخه به بشپړه شوې وي. دچاپي نسخې بل ارزښت دا دی چې ښایي د لومړي چاپ څېړونکي به د متن په باب ډېر مجهول ټکي کشف کړي وي.(۱۰)

د خطي نسخو دکښلو انګېزه:

د خطي نسخو کښل ځانته ځانګړې بشري انګېزه او علت لري، دلته یې یوازې د دوو اړینو انګېزو یادونه کوو:

الف : علمي انګېزه:

بشر دتاریخ په اوږدو کې راتلونکو نسلونو ته د دیني ، مذهبي، علمي او فرهنګي میراث د لېږد لپاره د خطي نسخو لیکلو ته مخه کړه، دا انګېزه د دې لامل شوه چې دامهال په نړۍ کې په مختلفو برخو کې سلګونه زره خطي نسخې تر موږ پورې را رسېدلي دي اوسنی نسل یې تر تصحیح وروسته ټولنې ته دګټې اخیستې لپاره وړاندي کوي.

ب: تعلیمي او تربیوي انګېزه:

د خطي نسخو دکښلو او خوندیتوب یوه اړینه انګېزه نوي نسل ته د سالمې ښوونې او روزنې انتقال وو، علماوو، د خپلو شاګردانو دروزلو لپاره په حجرو، مدرسواو مسجدونو کې او صوفیانو دخپلو مُریدانو د روحي تزکیې لپاره په خانقاوو

کې خطي نسخې ليکلې،هغه چې په اسلامي نړۍ کې يې خاص ارزښت او درنښت درلود.

د لرغونو خطي نسخو ډولونه:

تر دا مهاله نسخه پېژندونکو په نړۍ کې د خطي نسخو څلور ډولونه ښوولي دي:

۱ : طوماري نسخې:

دا دخطي نسخو خورا لرغونی ډول دی چې بېلګي يې له ميلاده (۲٦۰۰ ـــ ۳۰۰۰)کاله پخوا په مصر کې لاس ته راغلی دي.

۲ : بياض نسخې:

دا ډول خطي نسخې تر طوماري وروسته تاريخي ځای لري او د جيب دکتابچو په اندازه يې کوچنۍ کچه درلوده، پاڼې يې په بر او عرض صحافي کېدلې او داوړده اړخه خلاص او تړل کېدې او دمسلمانانو په منځ کې يې رواج په درلود، دې ډول نسخو کې به شعر، نثر، دعاګانې، زيارتنامې او نورې موضوعګانې ليکل کېدې.

۳: مُرقع نسخې:

دا ډول خطي نسخې په لرغوني آريانا او ورسته په کوچنۍ اسيا او د هند په نيمه وچه کې دود وې، مرقع نسخې دخط له قطعو او نقاشۍ څخه جوړېدلې او صحافانو دقطعو له يوځای کېدو څخه صحافي کولې، دا ډول نسخې آريايانو له چينايانو څخه زده کړې وې.

۴: کتابي نسخې: له دې ډول نسخو څخه منظور اوسني کتابونه دي چې په تېر کې يې ورته کډکس (۱۱) وايه، اوس دنړۍ ډېرې مروجې نسخې همدا دي.(۱۲)

له بله پلوه ټولې خطي نسخې د زوړوالي او علمي والي په لحاظ سره برابرې نه وي. په خطي نسخو کې ځينې نسخې اصلي وي او ځينې نورې په غير رسمي ډول له اصلي نسخو څخه نقل شوي وي، بل ډول فرعي نسخې هم شته چې له هغو نسخو سره تړاو لري ، خو دليکلو او خطاط نوم يې نه وي څرګند.(۱۳)

د خطي نسخو د خوندیتوب ځایونه:

خطي نسخو ته په معاصرو پېړویو کې زیات پام نه کېده ، دې چارې تـه لـومړی ختیځ پوهانو په ۱۹ او ۲۰ پېړۍ کـې توجـه وکړه،معـاصرو اسـتعماري ټولواکیـو لکـه دهند شرقي کمپنۍ د هند له نیمي وچې او فرانسې له منځني ختیځ څخه یو زیات شمېر کتیبې او خطي نسخې په غارت یووړې. او په خپلو موزیمونو کې یـې خونـدي او فهرست بندي کړې، د خطـي نسـخو د خونـدیتوبب لپـاره دا مهـال څلـور عمـومي مرکزونه پېژندل شـوي دي ، لکـه: موزیمونـه، آرشـیفونه، عامـه کتابتونونـه او د خلکـو شخصي کتابخانې.

د خطي نسخو مادي اجزاوې:

د خطـي نسـخو مـادي اجـزاوې پـه لانـدې ډول دي : کاغـذ، رنـګ، مشـوانۍ، قلم،پښتۍ، بیاتي، قلم تراش، برس، توږونکی، سوری کوونکی، خط کش او نور...

د نسخه لیکلو پاڼې:

د بشر دژوندانه له پیله کله چې انسان، پر لیک کښنه برلاسی سو د خپـل نظـر دڅرګندولو لپاره یې خپل علوم او نظریـات پـه طبیعـي رنګونـو پـر توکـو کښـل، لکـه ختېن توکي،ډبرې،طلا او فلزات،دڅارویو پوستکي،دڅارویو او ژوو هډوکي، پاپیروس یا قرطاس، د ونو پاڼې او پوټکي. په دوهمه میلادي پېړۍ کې دکاغذ اخـتراع دبشرـ له خورا ارزښتناکو اختراعګانو څخه وه ، علم ورسره پراختیا او پرمختیـا وکـړه. دکاغـذ خـورا لرغـونی شـکل پـاپیروس کاغـذ دی چـې دوه زره کالـه لـه مـیلاده مخکـې د پاپیروس په نوم جګې ونې له مغز څخه جوړېدل، وروسته په ۱۰۵ م کـې چینایـانو، په لسمه مېلادي پېړۍ کې هندیانو د(تاري) په نوم ونې څخه دکاغذ لپـاره اسـتفاده وکړه.کله چې ابومسلم خراساني په دوهمه هجري پېړۍ کې چینایان پـه جګـړو کـې ونیول، په هغوی کې یې یو شمېر د کاغذ جوړولـو پـه فـن کـې مـاهر وو لـه دې لارې افغانستان ته هم دکاغذ جوړولو فن راغی او په بېلابېلو ځایونو کې کاغذ جوړول پیل شوه، په دې کې د هلمند په زینداور کې هم کاغذ جوړېده چې زینداوری کاغـذ یـې باله.(۱۴)

د کاغذ ډولونه:

چینایي کاغذ، هندي کاغذ، فرنګي کاغذ، سمرقندي کاغذ، ورېښمینـي کاغـذ،

بخارايي کاغذ،طاهري کاغذ،ماموني کاغذ،نوحي کاغذ،منصوري کاغذ،فرعوني کاغذ،کشميري کاغذ،مصلوح کاغذ،سليماني کاغذ، دولت ابادي کاغذ،عادلشاهي کاغذ،بغدادي کاغذ، آملي کاغذ، خونج کاغذ،عاليشاهي کاغذ،شامي کاغذ،حموي کاغذ، حَلَبي کاغذ،دمشقي کاغذ، ابري کاغذ او نور...

د خطي نسخې تر ليکلو وروسته مؤلف هڅه کوي چې خپل اثر ته ښکلې او ټينګه پښتۍ ورجوړه کړي. دجلد او پښتۍ جوړولو هم په پخوا کې خپل فنکاران درلودل ، په ښارونو او وطنونو کې به د صحافۍ ځانګړي دوکانونه پرانيستې وه.

پايله:

په لرغونې دوره کې چې لا کاغذ نه و اختراع شوی، خلکو دليکلو لپاره ، دډبرينو او خټينو ټوټو،څارويو له پوستکو،درختو له پاڼو او پوټکو، دژوو له هډوکو څخه استفاده کوله چې بېلګې يې دنيل په وادي او لرغوني بابل کې ډېرې لاس ته راغلي دي. کله چې کاغذ په چين کې د (تساى لون) په مټ په (۱۰۵م) ميلادي کې اختراع شو دخطي نسخو کار تر مخکينې ډول چټک، منظم او ښکلی شو، علم پراختيا وموند.(۸)خطي نسخه ليکنه په لرغونې آريانا او اوسني افغانستان کې ډېره لرغونتيا لري، په پخوانيو وختونو کې به واکمنانو په خپلو دربارونو کې دبيرخانې او ليکنځايونه درلودل، کاتبان او خطاطان به ګومارل شوي وو، د دربار اړوندې پېښې به يې ليکلې، دا چاره معمولاً په ټولو شاهي دربارونو کې دود وه، ځينو ليکوالو او شاعرانو به بيا په آزاد ډول خپل اثار يا په خپله يا هم د خطاطانو او کاتبانو په مټ ليکل، دبېلګې په توګه پير روښان به دخپلو اثارو زياتې نسخې په خپلو مُريدانو او کاتبانو ليکلې او دخپراوي لپاره به يې دشاهانو دربارونو او د ملکانو حجرو ته لېږلې تر څو روښاني فکر او تصوف په سيمه کې خپور کړي. د اسلام د مقدس دين په راتګ سره د قرآن عظيم الشان تر نزول وروسته د قرآن کريم او نبوي احاديثو زياتو خطي نسخې په اسلامي نړۍ کې وليکل شوې او خپرې شوې. په دې توګه خطي نسخې د چاپ د ماشين تر اختراع پورې د علومو، فنونو او نظرياتو د لېږد او خونديتوب ښه وسيلې وې دننو علومو منشاء همدا زموږ له اسلافو څخه په ميراث را پاته خطي نسخې دي چې نن يې تحصحيح او سمون کيږي او نوي نسل ته دګټې اخيستنې په خاطر وړاندې کېږي.

مأخذونه:

١. دهخدا، علي اکبر، فرهنګ متوسط دهخدا، جلد دوم ، چاپ اول ۱۳۸۵ش ص،۱۱۸۴

۲. دهخدا،علي اکبر، هماغه اثر،۲۹۸۸مخ

۳. هوتک، محمد معصوم ، پښتو متون سمېدل غواړي، علامه رشاد اکاډمي، کندهار، ۱۳۹۰ لمريز، ۳۴-۳۵مخونه

۴. معجم المعاني الجامع - معجم عربي، آنلاین،www.google.com

5 .Cambridge dictionary,vol 2,onlinewww.google.com

٦. فدایی، غلامرضا ، آشنایي با نسخ خطي وآثار کمیاب، چاپ چهارم، ۱۳۹۲ش،تهران، ۱۱مخ.

۷. آشنایی با نسخ خطي، مخکینی اثر، ۱۲مخ.

۸. هوتک، محمد معصوم ،هماغه اثر،۳۵مخ.

۹. هیواد مل،زلمی، دمتن څېړنې مېتودولوژي، لومړی چاپ، د افغانستان علومو اکاډمي، دژبو او ادبیاتو مرکز،۱۳٦۹لمریز،۲۱۴مخ.

۱۰. هیواد مل، زلمی، هماغه اثر،۲۸۹مخ.

۱۱. Codex

۱۲. هیواد مل،زلمی، مخکینی اثر،۲۸۸مخ.

۱۳. عظیمي، حبیب الله ،نسخه شناسی/کاغذ درنسخه شناسی وکتاب پردازی نسخ خطی،ایران،۱٦۸،۱۳۸٦ – ۱٦۹ مخونه.

۱۴. عظیمي، حبیب الله ،نسخه شناسی/کاغذ درنسخه شناسی وکتاب پردازی نسخ خطی،ایران،۱٦۸،۱۳۸٦ – ۱٦۹ مخونه.

حبیب الله میرخېل

اسطوره

لنډیز:

اسطوره د تخیل او غیر واقعي په معنا کارول کېږي، چې تر ډېره حقیقت ونه لري خیال او موهومات وي یا په بله وینا اسطوره هغه روایت یا بیان دی چې تر ډېره او یا ټول افسانوي اړخ ولري او دا اړخ به حتا له اغراق او غلو څخه هم ډک وي، خو داستاني والی یې هم شرط دی.

ځینې پوهان بیا اسطوره د ایستوریا له یوناني کلمې څخه را اخیستل شوې بولي، چې معنا یې تاریخ، کیسه او داستان دی او کله چې د داستان خبره کېږي، نو په هغې کې بیا په ټوله معنا خیالي او موهومي خبرې کول هم تر ډېره ځای نه لري، ځکه کیسه لیکوال وایي چې کیسه به یا رښتیا وي او یا به رښتیا ته ورنږدې وي، خو په دې توپیر چې یا به په کې نومونه بدل شوې وي او یا به هم په یو مهال کې داسې کیسه پېښه شوې وي. دا چې په ټوله کې اسطوره څه شی دی او کومې ځانګړنې لري په دې څېړنه کې یې په تفصیل سره لوستلای شئ.

سریزه:

کله چې د اسطورې بحث راځي، په لسګونو کسانو ته پوښتنې پیدا کېږي، چې اسطوره څه شی دی، ایا تر حده زیات اغراق او غلو هم اسطوره ده، ایا له ادب پرته په نورو برخو یا علومو کې هم اسطوره شته او که نه او داسې په لسګونو نورې پوښتنې، خو که تر ډېره انسان د اسطورې ځانګړنې او جاجونې ته ځیر شي، نو په خپله دې پایلې ته رسېږي، چې اسطوره د ادبیاتو پر مټ اسطوره ده او دومره لوی

نوم ادبیاتو ورکړی دی او که چېرې له ادبیاتو پرته په نورو علومو کې هم د اسطورې رول ته وکتل شي، نو بیا معلومات کېږي لکه څنګه چې د ادبیاتو په زور دومره پراخه او معنا لرونکې ده په نورو علومو کې به نه وي.

د دې لپاره چې اسطوره په سمه توګه پېژندل شوې وي، تاریخ او پیلامه یې په ډاګه شوې وي، په اړه یې پوره معلومات پیدا شوې وي او د دې برخې مینه والو یې په اړه هر اړخیز معلومات پیدا کړې وي، نو په دې مقاله کې یې په اړه ډېرې نوې او ناویل شوې خبرې شوي او هیله ده چې پاتې مسایل یې هم د دې برخې د ځانګوالو له خوا بشپړ شي.

د څېړنې اهمیت او مبرمیت:

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت په دې کې دی، چې اسطوره په ټوله معنا معرفي شوې او په رول یې خبرې شوي، دا چې په ادبیاتو کې یې رول څه دی پرې رڼا اچول شوې، کله پښتو ادب ته راغلې، پښتو ادب کې څومره اسطورې شته، د کومو ځانګړنو پر اساس ورته اسطورې ویل شوي او دې ته ورته نور مسایل یې په واضحه توګه څرګند کړي.

البته د څېړنې ځانګړی مبرمیت هم په دې کې دی چې تر دې وړاندې د اسطورې په اړه موږ په نورو ژبو کې لږو ډېرې خبرې اورېدې، خو په پښتو ادب کې مو په مشخصه او ځانګړې توګه چې د لوستونکو پوښتنې ځواب کړای شي څه نه لرل، په دې مقاله کې هڅه شوې چې تر ډېره دا پوښتنې هوارې شي.

د څېړنې موخه:

د دې څېړنه موخه په دې کې ده چې ایا اسطوره په ادبیاتو کې کوم ځانګړی رول لري او ایا له ادبیاتو پرته په نورو برخو کې هم اسطوره شته، که وي رول یې څنګه ده او څپل اصالت څومره ساتلای شي.

همدا راز د دې څېړنې عمده هدف دا دی چې موږ اسطوره په ټوله معنا دروغ، مبالغه، اغراق او غلو ونه ګڼو، ځکه بې ګټې او له دراغو څخه ډک مسایل ډېر ځله په اوسني یا بوختې نړۍ کې له غولونې او وخت ضایع کېدلو پرته بله معنا نه لري، نو ځکه هڅه شوې چې اصلي رول یې روښانه شي.

د څېړنې پوښتنې:

په دې څېړنه کې لاندې پوښتنې ځواب شوې دي:

- ✓ اسطوره څه شی دی؟
- ✓ ادبیات څه شی دی؟
- ✓ د اسطورې او ادبیاتو ترښت او بېلتون په څه کې دی؟
- ✓ په ادبیاتو کې د اسطورې رول څنګه او څومره دی؟

او دې ته ورته کوچنې او څېرمه پوښتنې پوښتل شوي او ځواب شوې دي.

د څېړنې روش:

په دې څېړنه کې تر ډېره له انتقادي، توضیحي او تشریحي میتود څخه کار اخیستل شوی او ځای ځای بېلګې هم په کې وړاندې شوې دي.

د څېړنې اصلي متن:

په سیندونو یا قاموسونو کې د دې اصطلاح بشپړ او علمي تعریف نه شو موندلی. جان هینلز په دې اړه لیکلي: «په ورځنۍ ژبه اسطوره د تخیل او غیر واقعي معنا په توګه کارول کیږي او د دې کار اصلي مشوق آکسفورډ انګلیسي- سیند دی چې د اسطورې تعریف یې دا ډول کړی: (هغه روایت چې خالص افسانوي اړخ ولري). دغه تعریف ګمراه کوونکی دی او داسې تړې زباتیږي چې اسطوره باید داسې نیمه واقعي کیسه وګڼل شي چې ښایي رښتیا یا هم دروغ وي. په پښتو او فارسي قاموسونو کې اسطوره عربي کلمه بلل شوې او په دوه ډوله توجیه شوې ده: لومړی دا چې «اساطیر» د «سطر» له فعل څخه چې د لیکلو معنا لري را وتلې او د جمع صیغه یې اسطار، اسطیر، اسطور یا اسطوره ده. دویم دا چې «اساطیر» د «اسطوره» جمع ده او اسطوره کلمه هم د «ایستوریا» (Istoria) یوناني کلمې عربي شوې بڼه ده چې په انګلیسي- ژبه کې هېستوري(History) د تاریخ په معنا او ستوري(Story) د کیسې او داستان په معنا راغلې ده.

په اروپایي ژبو کې اسطوره موت(Mouth) بلل کیږي چې د خولې، بیان او روایت معنا لري او دا هم له میتوس(Muthos) یوناني کلمې څخه اخیستل شوې چې کیسې، افسانې، خبر، حکایت او داسې څه ته ویل کیږي چې واقعي وجود نه شي درلودای.

همدارنگه له دغې کلمې بیا د مېتولوژي(Mythologie) یعنې اسطوره پېژندنه او میتوگرافي (Mythographie) یعنې اسطوره لیکنه کلمې هم راوتلې دي.

اسطوره په اصطلاحي معنا:

د یوه فرهنگي نظام په توگه یوه ټولنیزه پدیده یا سېمبولیک حالت دی چې د نړۍ، د نړۍ د سرچینې، په طبیعت کې د انسان د مقام او دریځ په اړه او همدارنگه لوړو یا عرشي ځواکونو په اړه عمومي نړۍ لید بیانوي.

د اسطورې تعریف:

اسطوره یوه موهومه کیسه(conte bieu)، د ژویو کیسه، د مینې کیسه(romance) او ولسي- داستان دی. اسطوره د ځانگړو خصلتونو کیسه ده، یعنې هغه نقل او روایت دی چې خدایان په کې بنسټیز رول لري. اسطوره منحصراً هغه عقلاني پدیده ده چې احساس په کې هېڅ رول نه لري.

اسطوره د هغه سپېڅلي او معنوي سرگذشت کیسه ده چې په ازل کې رامنځ ته شوې او په سېمبولیکه، تخیلي او له وهم څخه ډکې بڼې ته وایي چې یو شی څنگه منځ ته راغلی، ژوند کوي او له منځه ځي. یعنې دا چې اسطوره حکایت کوي چې څه ډول د مافوق الطبیعي موجوداتو په وسیله یو واقعیت یا یې یوه برخه رامنځ ته شوې؛ ځکه نو، اسطوره تل د یوه خلقت روایت دی او وایي چې یو شی څه ډول پیل شوی دی.

په بل عبارت اسطوره د خدایانو او مافوق الطبیعي موجوداتو په اړه هغه کیسې دي چې اصلي ریښه یې د پخوانیو انسانانو دیني اعتقادات جوړوي، د ژوند پیل، مذهبي معتقدات، مافوق الطبیعي ځواکونه، قرباني او خیالي اتلولۍ بیانوي.

اسطورې تاریخي حقیقت نه لري او جوړونکي یې نا پېژاند دي. اسطوره اخلاقي اړخ نه لري او په کې د طبیعت مظاهرو، پېښو او آفتونو ته انساني شخصیت ورکړل شوی او د دوی لپاره اتلولۍ کېښل شوې دي او په پای کې اسطوره د خدایانو، پرښتو، مافوق الطبیعي موجوداتو او په عمومي توگه د نړۍ په اړه هغه کیسې او روایتونه دي چې یوه قوم د خلقت په اړه په خپل تفسیر کې ترې کار اخیستی.

د اسطورې جوړښت:

نامتو اسطوره پوه میرچا الیاده (Mircea Eliade په ۱۹۰۷ کال د رومانیا په پلازمېنه بخارېست کې زیږیدلی) د اسطورې جوړښت داسې بیان کړی دی:

۱. اسطوره د مافوق الطبیعي موجوداتو د کارونو تاریخ جوړوي
۲. دغه تاریخ او سرگذشت دقیقاً سم، رښتیا او سپېڅلی دی
۳. اسطوره تل په خلقت او تکوین پورې اړه لري، کیسه کوي چې یو شی څه ډول رامنځ شوی
٤. د اسطورې پېژندل د څیزونو د اصل پېژندلو، منشاء او بیروني معرفت په معنا دی.
٥. اسطوره تل یو ډول ژوندی ده او ورسره ژوند کیږي.

لکه څنگه چې انسان تل په دې هڅه کې دی چې خپله نړۍ او طبیعت وپېژني، پټ رازونه او تیاره گوټونه یې کشف کړي، ځکه نو لمر، سپوږمۍ، ستوري، آسمانونه، ځمکه او د ځمکې طبیعي پېښې تل د مختلفو بشري اقوامو د توجه په مرکز کې وو او له دې امله چې دغه مظاهر یې خدایان گڼل، د انسان او دغو خدایانو ترمنځ یې د یو ډول اړیکې او پیوستون په شته والي عقیده لرله. له همدې امله د اسطورې د تاریخ په اړه ویل کیږي چې اسطوره پېژندنه له عرش څخه فرش ته د خدایانو را کښته کېدو څخه پیل شوې ده. الیاده د اسطورې جوړښت په منظمه توگه مشخص کړ، د هغه اساسي محور یې په گوته کړ او د خلقت روایت یې وباله؛ د اساطیرو آیینونه او سېمبولونه یې سپېڅلی او معنوي امر وگاڼه.

د اسطورې ډولونه:

ایراني لیکوال دوکتور اسماعیل پور په خپل اثر«اسطوره، بیان نمادین» کې د اسطورې بېلابېلو اړخونو ته په کتو سره، په مختلفو برخو وېشلې ده چې لنډیز یې دلته وړاندې کیږي:

۱. **ریښه یي او بنیادي اسطورې:** دغه شان اسطورې د نړۍ، آسمانونو، لمر، ځمکې، ستورو او انسانانو په خلقت پورې اړه لري، د نړۍ ریښه او سرچینه په گوته کوي، د عالم د پیدا کېدو او پیداکوونکي په اړه خبرې کوي.
۲. **د وروستۍ ورځې اسطورې:** دغه اسطورې د جهان د پای، د ځمکې،

آسمانونو او لمریز نظام د نابودی، وروستۍ اور لګېدنې او قیامت ورځې په اړه خبرې کوي. دغه اسطورې له هرڅه ډېرې د مرګ سرچینه مطرح کوي. د انسان، عالم او کایناتو مرګ. په اکثریت اسطورو کې مرګ د ژوند پای نه دی، بلکې تل داسې ازلي وخت شته چې مرګ ورته لاره نه لري.

۳. **د ژغورنې اسطورې:** ځینې اسطورې د انسان او جهان د سربښندنو او ژغورنې په اړه دي. له دې څرګندېږي چې د ملتونو په اساطیرو کې وروستۍ بریا او د خیر ځواک ته هیله وجود لري.

٤. **د خدایانو اسطورې:** په نړۍ کې د شته اسطورو یوه له مشهورو ډولونو هم د آسماني موجوداتو او خدایانو اړوند اسطورې دي. دغه شان اسطورې تر ډېره د یوه داسې ستر او متعال خدای په اړه خبرې کوي چې د نورو خدایانو مشري کوی. لکه زیوس/ ژوپیټر، د خدایانو خدای، انکی/ مردوک، اهورامزدا او نور.

۵. **د سپېڅلو اسطورې:** د کنفوسیوس، زردشت، بودا، مانی او نورو لرغو سپېڅلو کسانو او پیغمبرانو ژوند په اساطیري روایتونو کې بیان شوی دی.

٦. **د کاهنانو اسطورې:** د ځینو ملتونو اسطورې هم د کاهنانو او مقدسو پادشاهانو په اړه روایتونه دي، لکه د ګېلګمېش روایت چې هم د اوروک ښار ستر پادشاه او هم د هغې خاورې نامتو پهلوان دی او هره خوا اتلولۍ کوي.

٧. **د بخت او تقدیر اسطورې:** د لرغونې پېر انسان فکر کاوه چې د ده د برخلیک او ستورو د حرکت ترمنځ تړاو شته او له دې امله یې د آدمیانو بخت او تالی د ستورو په حرکت کې لټولی. په ځینو اساطیرو کې د عالم پر برخلیک د خدای اقتدار ښکاره دی. د یونان په اساطیرو کې هم زیوس څو شخصیته لري، یعنې بخت او برخلیک یې په لاس کې دي خو کله کله نه شي کولای، حتا تر دې چې د خپل زوی سارپدون ژوند وژغورې.

٨. **د یاد او هېرولو اسطورې:** دغه شان اسطورې تر ډېره د لرغونو ټولنو د مراتبو په سلسله پورې اړه لري. په باب عروج کې د نړۍ او معرفت په اړه بنسټیز معلومات هغه څه نه دي چې په اسانۍ سره ترلاسه شي. یاد، د ژوند او خلاقیت پایه ده او هېرول په تیارو او مرګ کې د لاهو کېدو په توګه د ځان سرچینه او بنسټ دی.

٩. **د اتلانو اسطورې:** ډېرېاسطورې د یوې‌سیمې یا ملت د اتلانو اوپهلوانانو د

ژوند احوال دي. د یونان په اساطیرو کې د هراکلس او آشیل په سرگذشت کې د اتلانو اساطیرو مضامین لیدلای شو. د زمري ښکار ته د هراکلس تلل، د دوولسو خانانو داستان، په پلوپنز، کرت، ترکیه او نورو سیمو کې د ده حیرانوونکې جگړې، ټرای ته د آشیل سفر، د دې مبارزې او د اپولون له فرمان څخه د سرغړونې په پلمه د بارش په لاس یې غمجن مرگ، دا ټولې د نړۍ د اتلانو تر ټولو زړه راښکونې اسطورې دي.

۱۰. د ژویو او بوټیو اسطورې: د ژویو او بوټیو په اړه روایتونه د لرغونې زمانې په اساطیرو کې پریمانه دي. گڼ ژوي او بوټي د ملتونو او قبایلو ترمنځ تقدس لري او توتمي رول لوبوي. حتا حیواني او گیاهي خدایان هم په دغو اساطیرو کې ترسترگو کیږي داسې چې ځینې ژوي او بوټي سپېڅلتیا لري، د نارغیو په درملنه، ښکار او بزگرۍ کې مهم رول لوبوي.

اسطوره د څه لپاره؟

اسطوره له ډېرې پخوا زمانې راهیسې له بشر سره موجوده وه، خو پوښتنه دا ده چې اسطوره څه گټه لري؟ اسطوره پېژندونکي وایي بشر د اسطورو له مطالعې څخه د یوه ملت له تاریخ څخه نیولې تر فرهنگ او د پرمختگ تر تمدن پورې هرڅه پېژندلی شي، همدارنگه کولای شو د پخوانیو زمانو دودونه، باورونه، عقاید او فرهنگ هم له اسطورو څخه را وباسو. د اسطورو تر ټولو ښکاره گټه د طبیعي او فرهنگي حقایقو توجیه او سپیناوی دی. د بېلگې په توگه، د شمالي امریکا د سور پوستانو یوه اسطوره د جوارو د دانې پیدا کېدو منشاء په ډاگه کوي. کولای شوووایو چې د لرغونو اسطورو په څېړنې او مطالعې سره کولای شو د یوې ټولنې فرهنگي او ټولنیزې کړنې په ښه توگه تجزیه او تحلیل کړو. په هنر او ادبیاتو کې هم له اسطورو څخه ډېره گټه اخیستل شوې او دغه چاره د هومر له ایلیاد او اودیسې څخه ښه څرگندیږي. د اسطوره پېژندنې بله گټه دا ده چې کولای شو د قومونو پېژندنې او ولسي معرف په برخه کې ترې کار واخلو.

اسطورې د اساطیري زمانې د انسانو لپاره د داسې پل حیثیت درلود چې د دوی او شاوخوا نړۍ ترمنځ یې ذهني اړیکه ټینگوله او په بنسټیزه توگه یې د دوی دودونو، کړنو، اخلاقیاتو، مقرراتو، ټولنیز او کورني ژوند او عقایدو کې ریښه لرله.

لومړني انسان د اسطورو په مرسته د نړۍ او طبیعت رازونه او معماوې په تمثیلي او سېمبولیکه بڼه توجیه کولې او د اسطورو په تحلیل سره کولای شو د لرغونو قومونو له عقایدو، طبقاتي جوړښت او دودونو ځان خبر کړو.

اساطیري موجودات:

ارباب الانواع، ارواح، توتمونه، آسمانونه، پیغمبران او... هغه لوبغاړي یا عناصر دي چې اسطورې یې په اړه کیسې کوي، مګر داسې اسطورې هم شته چې د سپېڅلو داستانونو په بڼه دي، د جهان، خدایانو او انسانانو خلقت شرحه کوي. ځینې اسطورې چې وایي آداب، رسوم، قواعد او مقررات څه ډول وضع شوي او ځینې نورې بیا د انسان او جهان د راتلونکي برخلیک په اړه خبرې کوي.

اسطوره، افسانه او حماسه:

حماسه او افسانه هغه کلمې دي چې تر ډېره له اسطورې سره یوځای یا د ځینو له خوا مترادفې کارول کیږي. څېړونکو هڅه کړې د دغو کلمو تر منځ معنایي کرښه را کاږي، ورته والي او توپیرونه یې په ګوته کړي. دلته به هم هڅه وشي چې د هرې یوې تعریف وړاندې او له یو بله یې توپیرونه په ډاګه شي:

حماسه: هغه وصفي شعر دی چې په کې فردي یا قومي پهلوانیو، اتلولیو، مېړانو، ویاړنو او افتخاراتو ستاینه کیږي او د ژوند تول اړخونه را نغاړي. په حماسي منظومه کې یواځې جګړې او وینې بهول نه دي شامل، بلکې یوه بشپړه حماسي منظومه باید د یوه کس یا قوم د مېړانې او اتلولیو پر توصیف سربېره د هغه عقاید، نظریات او تمدن هم بیان کړي او دغه خاصیت د نړۍ په ټولو سترو حماسو کې شته دی.

څېړنپوه زلمی هېوادمل لیکي: «حماسه د ادبیاتو په موضوعي یا معنوي ډولونو کې یو ډول دی، چې د یو ملت، قوم، قبیلې او یا شخص د میړانې او تورې کیسې او جنګي کارنامې په حکایتي ډول بیانوي.... که په حماسه کې اتل یو شخص، یوه قبیله او یا یو ملت وي، اما شرط په کې دا دی چې د شخص، قبیلې، قوم او ملت کارنامې، تورې او میړانې به یې په داستاني شکل بیان کړې وي.»

همدارنګه حماسه د یوه ملت د تمدن یا د تمدن د یوې برخې څرګندونه د تمدن د زیږېدو په حال کې کوي، نو له دې په ډاګه کیږي چې حماسه د تمدن له

منځ ته راتګ وروسته د یوه ملت اتلولۍ، عقاید او ویاړونه بیانوي او پر یوې ټاکلې زمانې پورې اړه لري، حال دا چې اسطوره ازلي ده او ټاکلی وخت نه لري. پر دې سربېره، په اسطورو او حماسو کې د خدایانو رول هم توپیر لري؛ د پخوانیو قومونو ډېر خدایان په حماسو کې د پادشاهانو او پهلوانانو په توګه راڅرګندېږي، مګر برعکس د یوه قوم ډېر ستر پادشاهان او پهلوانان د هغه قوم په اساطیرو کې د خدایانو په بڼه ځرګندېږي.

د اسطورې او حماسې بل لوی توپیر وخت او زمان دی. په اسطوره کې وخت تاریخي نه دی، بلکې په ازلي او ابدي توګه جریان لري. یعنې اسطوره بې زمان او مکان ده. اساطیري مکان هم ازلي او مقدس بنسټ لري او ممکن په آسمانونو، ستورو، لمر، نور، سپوږمۍ یا هم د بحرونو په تل کې وي.

خو داسې هم نه ده چې حماسه او اسطوره له یو بله هېڅ اړیکه نه لري، بلکې حماسه د اسطورې یوه برخه ده. د حماسې او اسطورې اړیکه دومره ده چې د حماسې یو ډول «اساطیري حماسه» ده. اساطیري حماسه تر ټولو پخوانۍ او اصیل ډول دی او په ماقبل التاریخ پورې اړه لري، لکه د ګلګمېش سومري – بابلي حماسه چې له میلاد مخکې پر دریمې پېړۍ پورې اړه لري. د ایلیاد، اودیسې، رامیانه او مهابهاراتا ځینې برخې هم په اساطیري حماسو کې راځي، ځکه نو ویلای شو چې د حماسې او اسطورې اړیکې سره نږدې دي، یعنې په حماسه کې هم اساطیري پېښې او اتلان رول لري او اسطوره د حماسې لومړنۍ سرچینه ده.

افسانه: د لغت په کتابونو کې له افسانې سره د اسطورې لغت مترادف کارول شوی او په ادبي لحاظ هغه سرګذشت ګڼل شوی چې د انساني ژوند په خیالي پېښو، حیواناتو، الوتونکو، د دېب، پېري، ښاپېریانو او اژدهاوو په څېر ډارونکو موجوداتو پورې اړه لري. افسانه له رمز او راز، اخلاقي او ښوونیزو مقاصدو سره مل وي او تر ډېره د لوستونکو د سرګرمولو او تفریح لپاره لیکل کېږي.

پایله:

د پایلې په توګه ویلای شو، چې د افسانې او اسطورې ترمنځ توپیر هم په دوو برخو کې را لنډولای شو: تقدس او تخیل. اسطورې تر ډېره مقدسې او رښتینې ګڼل کېږي، خو افسانه غیر مقدسه او تر یوې اندازې تخیلي وي. افسانې چې په تېره

زمانه کې نامشخص وخت لري، د لرغونو زمانو د اسطوره یي روایتونو هغه پاتې شوني دي چې د ټولنې د مادي او معنوي تحولاتو او دین له منځ ته راتګ سره یې خپل مقدس اسطوره یي رول له لاسه ورکړی او د ناسپېڅلو افسانوي روایتونو په توګه پاتې شوي دي.

افسانه د خلکو په عادي ژبه کې هغه دودیزې کیسې دي چې تاریخي او نیمه تاریخي مخېینه لري؛ ځکه نو د مافوق الطبیعي او مقدسو موجوداتو اړوند اسطورې او د دې نړۍ په حقایقو پورې تړلې نیمه تاریخي او نسبتاً تخیلي افسانې سره توپیر لري. افسانه په ولس کې د منل شوو اتلانو، پهلوانانو او سپېڅلو کسانو په اړه روایتونه دي چې که څه هم کرېکټرونه یې د دې نړۍ دي، خو له عادي نړۍ څخه نه دي او له عادي وګړو سره توپیر لري او لرغونو قومونو د اساطیري شخصیتونو(خدایانو او آسماني ځواکونو) او افسانوی شخصیتونو ترمنځ توپیر کاوه. د هغوی په اند، خدایان تقدس لري حال دا چې افسانوی اتلان یواځې محبوبیت او جذابیت لري. اسطوره «رښتینی او حقیقي سرګذشت» خو افسانه «ناسم او تصویري سرګذشت» دی.

دا خبره باید له یاده ونه باسو چې د اسطورې او افسانې ترمنځ د توپیر کرښه خورا نازکه ده او دغه اصطلاحات باید په ډېر احتیاط سره وکارول شي. اسطوره حتا هغه وخت چې د مشخصو پېښو روایت کوي هم له انساني دوران سره متفاوت اساطیري دوران څرګندونه کوي، حال دا چې افسانه تقریباً تل له انسان سره هممهاله ده. اسطوره کولای شي په افسانه کې رسوخ وکړي خو افسانه هېڅکله نه شي کولای د اسطورې واک سیمې ته ننوځي.

مأخذونه:

۱. الیاد میرچا. اساطیر، مناسک، نمادها. د منصور مدني ژباړه، تهران، انتشارات شابک، ۱۳۹۴.

۲. هېواد مل، سرمحقق زلمی. پښتو مصنوعي حماسې، د ماسټرۍ دورې لکچر نوټ، کابل ۱۳۸۹.

۳. جورج سمیت. د ګلګمېش افسانه. د زبیح الله صاحب ارغند پښتو ژباړه، مومند خپروندیه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۴.

٤. رضائی،مهدی، آفرینش و مرگ در اساطیر، چاپ اول ،ص ۲۳ .

۵. وارنر،رکس، دانشنامه اساطیر جهان، برگردان: ابوالقاسم اسماعیل پور، ص۱۵ .

٦. اسماعیل پور، ابوالقاسم، اسطوره،بیان نمادین، انتشارات سروش، چاپ اول، ص۱۳ .

۷. جان هیتلز. شناخت اساطیر ایران. د ژاله آموزگار او احمد تفضلي ژباړه، تهران، انتشارات چشمه، ١٣٦٨.

۸. ویلیام داتي. اساطیر جهان. د ابوالقاسم اسماعیل پور ژباړه. تهران، انتشارات اسطوره، ۱۳۹۲.

څېړنوال عبدالشکور قیومي

د استاد عبدالرؤف بېنوا د ځینو ډرامو تحلیلي څېړنه

لنډيز:

ډرامه د داستاني ادبیاتو د یو ځانګړي ژانر په توګه ځانګړې لیکنې چوکاټ او د جوړښت اساسي توکي لري. په دې مقاله کې د ډرامايي ارزښتونو له مخې په ټولیز ډول د استاد بېنوا پر ځینو ډرامو بحث شوی او په ترڅ کې یې د هغه د ځینو ډرامو پر بېلابېلو توکو لکه: د ډرامې ژبه، ډیالوګ، کرکټر لیکنه، پیغام او نورو موضوعاتو خبرې شوي دي.

یا په بله وینا د ډرامې ډراماتیک اصول په ښه توګه په پام کې نیول شوي دي. یعنې کرکټرونه له فزیکي، ټولنیز او اروايي بُعدونو په پایله کې په منطقي توګه رامنځته شوي دي.

استاد بېنوا د یوه مسلکي ډرامه لیکوال په توګه هغه ضوابط او معیارونه چې د یو پیغام د لېږد لپاره په ډرامه کې ضرور دي په پام کې نیولي دي. نو ځکه یې د ډرامونو پیغامونه منطقي او روښانه دي، چې لوستونکي مثبت عمل ته رابولي.

همدارنګه د دې مقالې په ترڅ کې به وښودل شي چې استاد بېنوا دغه ډرامې د ټولنې د روان بهیر د لید پر بنا په خاصه زماني مقطع کې لیکلې دي. نو په هغو کې د وخت ډېر عمده مسایل او غوښتنې ځای لري، چې د هغه وخت د عصر۔ څېره هم په کې له ورایه ښکارېږي چې زموږ د ټولنې د روابطو د ډېرو ژورو مفاهیمو ښکارندوی کوي.

سریزه:

ډرامه په ادبي ژانرونو کې هغه مهم ژانر دی، چې د تمثیل له لارې د انساني

ژوند بېلابېل خصلتونه، رښتنولي او تضادونه په هنري او حقيقي ډول انځوروي، پورتنی وينا ته په کتنه بې ځايه به نه وي که د يوناني ليکوال سيسرو دا خبره راوړو چې وايي:

«دا د ژوند نقل، د دود دستور هېنداري او رښتنولي يعنې د حقيقت عکاسی ته ډرامه ويل کېږي».

شکسپير بيا وايي:

«د نړۍ مثال د سټېج په شان دی، ټول نر او ښځې يې لوبغاړي دي، دوی په دې سټيج راځي او ځي او يو شخص په خپل وخت کې ډېر کارونه کوي».

يوه بله ډېره عامه پېژندنه يې داسې ده:

«ډرامه په اصل کې د يوې ژوندۍ کيسې نوم دی چې احساسات او جذبات په کې د خوځېدو په واسطه ځرګندېږي او هره پېښه په کې په عملي ډول د سترګو په وړاندې راځي».(۱)

د ډرامې د پېژندنې لپاره پوهانو ډېرې مفصلې ځرګندونې کړې دي، چې ډېر سره ورته ټکي لري، که هغه سره پرتله کړو، نو د يوې جامع پېژندنې لپاره يو په زړه پورې انځور ترلاسه کېدای شي.

همدارنګه ډرامه په ځانګړي جذابيت او تلوسې سره پېښه رامنځته کوي او د اورېدونکو او ليدونکو عواطف راپاروي او د هغو په ذهن کې يوه مفکوره زرغونوي او مثبت عملي کار ته يې رابولي.

د څېړنې اهميت او مبرميت:

استاد عبدالروف بېنوا د علمي، ادبي او څېړنيزو هلوځلو تر څنګ پښتو ډرامه ليکنې ته هم د خپل ادبي کار يوه برخه ځانګړې کړې وه، چې دا برخه تر ډېره ځايه د هغه د څېړنيزو کارونو او شاعرۍ تر سيوري لاندې راغلې وه.

ښايي د ډرامې زياتره مينه وال خبر نه وي چې استاد بېنوا په لسګونو ډرامې د ټولنې اصلاح او ويښتابه لپاره ليکلي دي. نو موخه او هدف دا دی چې د هغه د ادبي شخصيت پر همدغه اړخ خبرې وشي، د فکر او فن برخه يې روښانه شي.

د څېړنې موخې:

څرنګه چې ډرامه ذوقي جنبه لري او له دې لارې هر ډول مقاله يې او سياسي

وچ مطالب د پاملرنې وړ گرځي، له بله اړخه په ډرامو کې یو پيغام په غير مستقيم ډول په هنري انداز وړاندې کېږي، چې اغېز يې زيات وي.

نو په دې توګه ډرامه د ټولنې د وګړو د شخصيت په جوړولو کې مهم رول لوبولی شي.

همدارنګه د اروښاد بېنوا ډراماتيک هنر د خپل لوړ معيار له امله لاربښود حيثيت لري، نو لازمه ده چې په تکنيکي او فني اړخونو يې ځوان ليکوال پوه شي.

د څېړنې پوښتنې:

- ډرامه څه ته وايي او د کومو موخو لپاره کارول کېږي؟
- د اروابناد بېنوا د ډرامو اغېزمنتوب دلايل په څه کې نغښتي دي؟
- ولې د ښوونيزو او روزنيزو موضوعاتو لپاره ډرامه غوره وسيله ګڼل کېږي؟
- ډرامه د ټولنې د وګړو د شخصيت په روزلو کې کوم رول لوبوي؟

د څېړنې مېتود:

په دې مقاله کې تر ډېره له تشرېحي او توضيحي مېتود څخه ګټه اخيستل شوې ده او د ډرامې اصلي او اساسي موخه په روښانه توګه څرګنده شوې ده.

متن:

استاد عبدالروف بېنوا د پښتو معاصرو ادبياتو له مخکښو څېرو څخه ګڼل کېږي، هغه د دې تر څنګ چې تکړه شاعر دی، ادبي تذکره ليکونکی، څېړونکی او پياوړی ډرامه ليکونکی هم دی.

سره له دې چې هغه د يو شاعر او څېړونکي په توګه زيات مطرح دی، خو د ډرامه ليکنې په برخه کې هم د هغه برخه پياوړې او ځلېدونکې ده. استاد بېنوا د پښتو ډرامې د مخکښو ليکوالو له ډلې څخه دی، هغه وخت چې پښتو ډرامه په ابتدايي بڼه موجوده وه، په هماغه وخت کې هم ښې اصلاحي او انتباهي ډرامې وليکلې چې د معيار له مخې زياتې خبرې پرې کېدای شي چې دلته به يوازې د هغه پر ځينو ډرامو لنډه کتنه وشي.

ډرامه او ډرامه ليکنه ډېر لږ وخت کېږي چې د پښتو په معاصرو ادبياتو کې د يو ادبي ژانر په توګه رامنځته شوې ده.

ښاغلی حبيب الله رفيع د پښتو ډرامې د تاريخ په اړه داسې ليکي:

« د پښتو لومړنۍ ډرامې د پښتو د مبارز لیکوال ارواښاد عبدالاکبر خان اکبر په قلم دي، چې د انجمن اصلاح الافاغنه له خوا په اتمانزو کې د جوړ شوي های سکول په کلیزو جلسو کې سټېج شوې دي. د اکبر لومړۍ ډرامه« درې یتیمان» ده چې په (۱۹۲۷م.)کال د دې سکول په کلیزه غونډه کې سټیج شوې وه چې اصلاحي بڼه یې درلوده.

ورپسې په نورو کلونو کې د ارواښاد اکبر نورې ډرامې هم سټیج شوې د دې ډرامونو نومونه (تعلیم جدید، تهذیب جدید، او تربور) دي.

په دې پسې راز راز سیاسي، ټولنیزې، اصلاحي او انتباهي ډرامې خپرې شوې. په افغانستان کې تر دې وړاندې چې ډرامې ولیکلې شي تربیتي ډیالوګونه رامنځته شول، دا ډول لومړی ډیالوګ د مولوي صالح محمد لیکنه ده چې د پښتو دوهم درسي کتاب کې په ۱۳۳۷ هـ ق کال خپور شوی او په ۱۳۰۰ هـ ش کال د اعلیحضرت غازي امان الله خان په حضور کې د پوهنې شاګردانو د سټیج د پاسه لوبولی دی، خو دا بیا هم ډرامه نه ده او لومړنۍ ډرامه لکه نور د نوي ادب د ژانرونو په څېر پوهاند عبدالحی حبیبي په (۱۳۱۹) کال په کندهار کې (توریالۍ پښتنه) په نامه ولیکله چې د طلوع افغان د یاد شوي کال په کالګڼه کې نشر شوه (چې ځنې پوهان یې لنډه کیسه هم بولي).(۲)

د ارواښاد پوهاند عبدالحی حبیبي څخه وروسته بشپړه شوې ډرامه په ۱۳۱۷ ل کال پیاوړي لیکوال او ښه شاعر عبدالرحمان پژواک له خوا (کلیمه داره روپۍ) په نامه ولیکل شوه، دغه یوه حماسي ډرامه ده چې د خپلواکۍ د جګړې یوه ځنډه یې انځور کړې ده. د دې ډرامې پېښې واقعي دي او ژبه یې هم د دې لپاره چې اولس ته ورلنډه شي په ساده نظم ده او ځای په ځای لنډۍ هم په کې راغلي دي، په دې ډرامه کې د ډرامې د نظم کولو لرغونی سنت په ښه توګه ساتل شوی او پېښې د فن په رڼا کې انځور شوې دي.(۳)

په هر حال که چېرې خپلې اصلي موضوع ته راوګرځو او د ارواښاد بېنوا په ډرامونو عمومي کتنه وکړو، نو ویلای شو چې د نوموړي دغه ډرامې د یو ټولنیز مسوؤلیت له مخې راټوکېدلي دي او په ټولو کې انتقادي روحیه ډېره پیاوړې ده. موږ په کې د هېنداري په څېر خپل چاپېریال لیدلای شو او د هغو په ترڅ کې

کولای شو چې خپل ټولنیز مناسبات په ښه توګه ترسره کړو چې همدا د ډرامو امتیازي خصوصیت هم ګڼل کېږي.

که چېرې په دې لړ کې په ځانګړې توګه د« زوړ ګنهګار» ډرامه په نظر کې ونیسو، هغه نه یواځې د ټولنې د بې عدالتیو ښه عکاسي کړې ده، بلکې د هغې د سمون لارې یې هم لټولې دي، د دې ډرامې اصلي کرکټر یو ظالم او جابر خان دی چې د غریبو او خوارو بزګرانو ځمکې یې په زور او جبر خپلې کړې دي، خپل زوی له کوره شړي او هغه هم مکتب پرېږدي او په چرسو روږدي کېږي، د پلار د میراث پر سر خپل ورور د خپلو اجیرو قاتلانو په واسطه وژني، خو په پای کې د خپل زوی او وراره د انتقامي عمل له امله په هر څه پښېمانه کېږي له ظلم او زور څخه لاس اخلي او زوی هم راجګېږي د پلار په ظلم ټوله کړې شتمنۍ په خپلو کلیوالو او غریبو بزګرانو وېشي او د هغوی د ځوانانو لپاره هم د کار زمینه برابروي.

که چېرې په دې ډرامه کې د دغو پېښو اصلي عامل په ګوته شي، نو تر هر څه د مخه ټولنیزه نانډولي ده چې یو خوار او غریب ځوان د خپلو اقتصادي ستونزو له امله نه شي کولای چې په خپلې مینه کې بریالی شي، خو بیا برعکس د ټولنې لوړ قشر(طبقه) شپېته کلن سپین ږیری کولای شي په ډېره اسانه توګه پرته له هیڅ راز قید و بند څخه یوې شپاړس کلنۍ نجلۍ سره د واده جوګه کېدای شي، چې دغه موضوع د اروانښاد بېنوا په دغې ډرامه کې په ډېر هنري ډول انعکاس موندلی دی.

کوم ارزښتونه چې په دې ډرامه کې ارزول کېږي، تر هر څه د مخه د لیکوال د قلم رواني ده، چې د ولسي ژبې د لیکلو قدرت او قوت لري، په دغې ډرامه کې اصطلاحات او تکیه کلامونه په ځانګړې مهارت داسې اوډل شوي دي چې په اورېدو یې بې سواده سړی هم کولای شي چې په موضوع پوه شي او خوند ترې واخلي.

د هنري جوړښت له مخې دا ډرامه په څلورو پردو کې لیکل شوې ده. څرنګه چې دا ډرامه د سټېج لپاره لیکل شوې، نو د ډرامې په ډیکوریشن کې د سټیج امکانات په نظر کې نیول شوي دي.

دلته لازمه ده چې ووایو د لیکوال له خوا په دې ډرامه کې کردارنګاري او بیا خبرې اترې (ډیالوګونه) په ډېر ماهرانه او هنرمندانه توګه کارول شوې دي یا په بله

وینا د ډیالوگونو جوهر دومره په ظرافت لیکل شوی دی چې اورېدونکي او لوستونکي یې د کرکټر حقیقي ژبه بولي.

پوهاند عبدالشکور رشاد د بېنوا د ډرامو په اړه خپل نظر داسې څرګندوي:

« په دغو ډرامو کې اروابناد مؤلف زیار کښلی دی، د افغاني ټولنې د زورورو بې لاري او د اولس ناوړه دودونه په پسته خو اغېزناکه ژبه بیان کړي، د ده په ځینو ډرامو کې د دولتي ادارو فسادونه او د وطن تر ګټو جار کارډارانو جعل کاري سازشونه او حرام خوري بې پردې سوي دي.

د فن له لحاظه د اروابناد بېنوا د ډرامو جوړښت او رغاونه(plat) تر زیاته حده منطقي نظم لري، د پردو وېش یې هم د اولس روزمره ژوند ته نږدې، خبرې اترې (Dialogue) یې د خلکو په عامیانه ژبه دي او د ځای سره وړ دی، خو د « زوړ ګنهګار» په دوهمه پرده کې که د توري(الکن) خالو حوالدار خبرې په توري ژبه وای ښه به وای منظر نګاری یې هم بده نه ده...».(۴)

اروابناد بېنوا د یو مسلکي ډرامه لیکونکي په توګه د خپلو کرکټرونو علمي، ټولنیز او رواني حالاتو ته متوجه و، نو ځکه یې خپلو کرکټرونو ته د هغوی د سویې سره سم ډیالوګونه برابر کړي دي، چې په طبعي ډول راغلي چې دا د یوې بریالۍ ډرامې اساسي ځانګړنه هم ګڼل کېدای شي، د بېلګې په توګه دا د پلار او زوی ډیالوګ:

آغا بادار: زه ګنهګار یم، زه اقرار کوم چې زه ستا او د خپل ورور په حق کې ګنهګار یم.

آغا جان: مګر د دې ګناه کفاره.

آغا بادار: کفاره به یې څه شی وي؟ زه هر څه ته حاضر یم.

آغا جان: دا ګناه یو شی کفاره لري چې هغه مرګ دی، مرګ.

آغا بادار: مرګ؟

آغا جان: هو مرګ.

آغا بادار: ته ما وژنې؟

آغا جان: هو زه ته وژنم.

آغا بادار: په زړه کې دې هیڅ رحم نه درګرځي؟

آغا جان: زه تا نه یم روزلی چې د رحم سره آشنا شم زه ستا مرگ څخه خوند اخلم.

آغا بادار: ولې؟ زه خو دې پلار یم؟

آغا جان: ته مې دښمن یې.

آغا بادار: زه هیڅ د پلار والي حق پر ته نه لرم؟

آغا جان: لکه ما چې د زوی والي حق پر تا درلود! (۵)

په دې ډرامه کې پېښې په طبیعي ډول پر مخ ځي یا په بله وینا په دې ډرامه کې د کرکټرونو شخصیت، اروایي حالت او د کرکټرونو ترمنځ تناسب د یو ریښتیني واقعیت په توګه راځلېږي.

د دې ډرامې د نورو هدفونو په لړ کې یو هم تفریح ده چې باید د اورېدونکو خیال وساتل شي، په دې ډرامه کې ډېر داسې طنزي خبرې شته چې لوستونکي یې پر بنسټ یوه خوله خندا کولای شي.

که څېرې د دې ډرامې پیغام ته ځیر شو، نو داسې معلومېږي چې لیکوال د یو ځانګړي هدف او موخې لپاره دغه ډرامه لیکلې او هغه دا چې (آغا بادار) غوندې حریص انسان ته د عبرت درس ورکړي او ورته ووایي چې د پیسو بې ځایه هوس دغسې ناوړه پایله لري.

همدارنګه د (کلو رنځور) ډرامه چې وېښونکې سیاسي ډرامه ده، په ټولنه کې د ویښو ځوانانو دنده په انقلابي ډول ښودل شوې ده. په(کلو رنځور) کې د استاد سیاسي او ټولنیز نظریات مور ته په روښانه توګه راڅرګندېږي او کومې نیمګړتیاوې یې چې د پښتنو د ژوند په اړه یې لیدلي او محسوس کړي هغه یې د ډرامې د کرکټرونو په خبرو کې په ډېر هنري انداز راڅرګند کړې دي. په حقیقت کې د کلو رنځور ډرامه د ځانګړو ټولنیزو او سیاسي هدفونو په موخه کښل شوې ده. د بېلګې په توکه د ډرامې دغې برخې ته پاملرنه کوو: « پښتون» رنځور پروت او له رنګه یې معلومېږي چې د کلو رنځور دی، مړ لا نه دی، خو د ده او مرګ ترمنځ هم څه پاته نه دي، کله کله سترګې روڼې کړي، مګر ژر د بې هوښۍ چپه پرې راشي....

سرته یې«خیرات خور» پښو ته دمګر، یو اړخ ته یې« خان» بل اړخ ته یې «ملک»

ناست دي، څلور سره د رنځور د رنځ په شاوخوا کې خبرې کوي. خيرات خور: خدای دې پرې اسانه کړي.... د رنځور حال ښه نه دی!

خان: ستاسې دعا له برکته به....

دمګر: د(خان خبره پرېکوي) ما خو ډېر پوخ دم پرې چو(چوف) کړی دی.

خيرات خور: سره له دې هم بايد ډېر خيراتونه وشي...

دمګر: صدقه رد بلا...

خان: ښه دې وويل... مګر؟

خيرات خور: مګر مګر نه غواړي، تاسې خانان همېش د خير دروازه تړئ!

ملک: تاسې ډېر ښه ووایاست، خو شاید د خان صاحب فکر به دا وي چې رنځور ته څه ورپاته نه دي.

لنډه دا چې ورو ورو د رنځور سترګې هم تړي، رنځور لږ په هوښ راځي دا صحنه بيا داسې انځوروي:

رنځور: څه کوئ؟ څه رانه غواړئ.

تاسې خو زما هر څه راڅخه غصب کړل، زما د باغ مېوې ، د مځکې غلې او نور نعمتونه تاسې وخوړل، زه مو په وچه ډوډۍ وغولولم... وينې مو راوچې کړې.... بې واکه شوم، په رنځ اخته شوم... بيا لا هم په دې حال کې رانه وېرېږئ، لاسونه مو را وتړل اوس يواځې دا کتل مو هم راباندې پيرزو نه دي؟ ولې ظالمانو!؟

خيرات خور: راشئ توبه! پرتې او چټيات يې شروع کړه... ما ويل چې خيرات وکړئ خيرات.... تاسې ونه منله، الله فضل!

رنځور: چټيات نه دي، رښتيا وايم... تاسې د خپلې ګېډې لپاره زما وينې راوچې کړې، زه مو سترې ستومانه کړم، کلونه کلونه تېر شول چې تاسې زما د لاس ګټې رانه اخلئ، جامې مې رانه کاږئ، هر څه خورئ، خو زما د صحت غم نه خورئ...، اوس مو هم د خپلې ګېډې لپاره په بستر اچولی یم. کوم وخت چې زما هر څه خلاص شي، بيا به نو ما پرېږدئ او تاسې به (دلته خيرات خور په خوله لاس ږدي او دمګر سر ښوروي.»(٦)

د دې وينښوونکې سياسي ډرامې په پايله کې څو وينښ زلميان راڅرګندېږي، چې د هر يوه په خوله کې وينښوونکې ترانه هم شته چې ځای ځای خپل هيبتناک

غړونه پورته کوي، چې په دې توګه رنځور د کلو له رنځه راژغوري او په دغې وینبووونکې ترانه یې بدرګه کوي:

پاڅه دلې پروت یې لکه مړی بې ژوندونه
په درونډ خوب ویده پښتونه!
وخت د ویدېدو نه دی ویښ کړه ویښ کړه خپل رګونه
په درونډ خوب ویده پښتونه
++++
نه ګورې و ځان ته چې ته څه یې څه دې کار دی
خپل نوم دربانډې بار دی
تر څو به ژوندی پایی د نیکو په صفتونه
په درونډ خوب ویده پښتونه(۷)

د یادونې وړ ده چې د ارواښاد بېنوا دا ډرامه د ټولنې د روان بهیر د لید پر بنسټ په ځانګړې زماني مقطع کې راټوکېدلې ده. نو په دې توګه د تخیل محصول نه ده، بلکې په ټولنه کې یې ماخذ موجود دی، نو ځکه هغه پېښې چې په ډرامه کې رازېږي په ډېر طبیعي او منطقي توګه پرمخ ځي.

ډیالوګونه یې اغېزناک دي، ژبه یې روانه ده، چې کرکټرونه یې په اسانۍ سره خپل خان په کې موندلی شي، د لیکوال کمال په دې کې دی چې سیاسي وچ کلک مفاهیم په داسې هنري انداز بیانوي چې لوستونکي تر پایه له ځانه سره بوخت ساتي.

دلته د یادونې وړ ده چې د ارواښاد بېنوا د ټولو ډرامو په اړه خبرې کول د یوې مقالې له حوصلې څخه وتلی کار دی، خو دومره باید ووایو چې د نوموړي ټولې پښتو او دري ډرامې او نمایشنامې لکه: آشیانه عقاب، زرنګ، حکومت بیدار است، طوق لعنت، د وطن آواز، زه وخت نه لرم، او نورې... د ښو ډرامو په کتار کې راتلای شي او ډېرې خبرې پرې کېدای شي.

په ټولیز ډول د هغه په ډرامونو کې د تربګنۍ، ناوړه دودونو او رواجونو، رشوت او دولتي دستګاه کې د(بیروکراسۍ) پر مسایلو بانډې په جدي توګه انتقاد شوی

دی، چې په ټولو دغو ډرامو کې خپل لوستونکي او اورېدونکي په ښکلو پیغامونو بدرگه کوي.

پایله:

په ټولیز ډول د استاد بېنوا ډرامې د پښتو داستاني ادبیاتو په تاریخي او انتقادي څېړنه کې د ځانگړي ارزښت لرونکې دي. د هغه ډرامې د افغاني او په ځانگړي ډول د پښتني ماحول او چاپېریال د حقیقي پېښو انعکاس دی چې د خلکو د ناوړه دودونو د اصلاح او سمون لپاره یې لیکلي دي.

د اروابناد بېنوا د ډرامو سوژه او منځپانگه زیاتره د هغه وخت د خانانو، ملکانو پر ناروا وو، د تربگنۍ پر ناوړه دودونو، رشوت او نورو ټولنیزو مسایلو باندې راڅرخي، چې ټولې دغه پېښې سر تر پایه منطقي تسلسل مومي، اضافي پېښې په کې ځای نه مومي.

د فني ارزښت له مخې د همدغو ډرامونو د کرکټرونو ترمنځ د ډیالوگ پر تناسب، د پېښو پر منطقي تسلسل، د دیالوگونو پر ښکلاییز اړخ او په ټولیزه توگه د دغو ډرامونو په اصلي هدف(پیغام) باندې مفصل بحث شوی دی، چې پیغام باید منطقي او حقیقي وي، څکه خیالي او له واقعیته لېرې پیغام د منلو وړ نه دی، څکه مجهول پیغام د مثبت اغېز پر ځای منفي اغېز ښندي چې له نېکمرغه د استاد بېنوا د ډرامو ټول پیغامونه د لوستونکو او اورېدونکو په ذهن کې یوه ښکلې او مثبته ایډیا رامنځته کوي او عملي کړنې ته یې رابولي.

مأخذونه:

۱- هاشمي، سید محی الدین، د نثري ادب ډولونه، د افغانستان د علومو اکاډمي، همایون مطبعه، ۱۳۹۴ ل کال، ۱۳٦-۱۳۷ مخونه.

۲- رفیع، حبیب الله، د پښتو نننی ادب، د افغان یاد(غلام محی الدین افغان د شپېتم تلین په ویاړ) د مقالو ټولگه ، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱۳٦۰ ل کال، ۸۵-۸٦ مخونه.

۳- زمان الدین، پښتو ډرامې، کابل مجله،(٦-۷) گڼه، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، ۱۳٦۲ ل کال، ۸ مخ.

۴- رشاد، عبدالشکور، زوړ گنهگار، (د استاد بېنوا) د ډرامونو ټولگه، د

هنرمندانو اتحادیه، د آریانا مطبعه، ۱۳٦۷ل کال د سریزې ٦ مخ.

۵- هماغه اثر، ۱۸-۱۹ مخونه.

٦- هاشمي، سید محی الدین، د نثري ادب ډولونه، ۱۸۴-۱۸٦ مخونه.

۷- هماغه اثر، ۱۸۷-۱۸۸ مخونه.

سیداصغر هاشمي

په څېړنې کې د خاکې ارزښت

لنډیز:

په دغې څېړنېزه مقاله کې عامو او خاصو لیکوالو ته د خاکې جوړولو لارې چارې او په لیکنه کې د خاکې ارزښت ښودل شوی، دا چې د هرې لیکنې لوی سرلیک د منځپانگې سره، هر څپرکی د بل څپرکي سره، هر لوی سرلیک له بل لوی سرلیک سره، هر کوچنی سرلیک له بل کوچني سرلیک سره او په همدې ډول د زنځیر په شکل باید لیکنه له پیله تر پایه پورې یو له بل سره معنوي اړیکه ولري، په دغه مقاله کې ښودل شوې. په خاکه کې د څپرکیو ویشنه، د څپرکیو تنظیم او همدارنگه د ټولې موضوع په منځپانگیزې اړیکې خبرې شوې دي. هغه کسان چې غواړي علمي کارونه وکړي کولای شي له دې مقالې گټه واخلي او د خاکې جوړولو لارو چارو معلومات تر لاسه کړي.

سریزه:

د دغې لیکنې هدف لیکوالو ته په عملي ډول د خاکې د لارو چارو ښودل دي، د لیکنې ارزښت په دې کې دی چې ټول عام جوړښتونه(مقاله، رساله او کتاب) او خاص جوړښتونه(مونوگراف، تیزس او ډیزرټیشن) لیکنو لپاره د یوې علمي خاکې جوړول بنسټیزه مسله ده نو د لیکنې ارزښت له همدې څخه څرگندیږي.

خاکه د څېړونکي لپاره د کار په وخت کې داسې حیثت لري، لکه انجینر چې کله یو تعمیر جوړوي او د نقشې مطابق خپل کارونه پر مخ بوځي. دا چې انجینر بې نقشې خپل کار سم پر مخ وړلی نه شي، دغه شان په څېړنه کې که خاکه مخکې

جوړه شوې نه وي، د تحقیق کار به له ستونزو سره مخامخ شي.

د دې څېړنې اهمیت او مبرمیت:

هره څېړنیزه لیکنه باید ارزښت او اهمیت ولري، زما د لیکنې اهمیت په دې کې دی، چې څېړونکیو ته مخکې له څېړنې د خاکې جوړولو لارې چارې ښیي او دا اهمیت بیانوي، چې مخکې له څېړنې خاکه ترتیبول د څېړونکیو سره په کارونو کې څومره مرسته کوي او ده ته د لارښوونې سبب گرځي.

د لیکنې مبرمیت(نویوالی) په دې کې دی، چې د څېړنې په اړه مقالې کمې لیکل شوې دي او په همدې ډول په خاکې جوړولو باندې هم مقالې کمې لیکل شوې دي او ما کوښښ کړی، چې په نوي فکر او نظر خپله لیکنه په داسې ډول وړاندې کړم چې لیکوال ته یو عملي بېلگه وي.

په دغه مقاله کې د لیکوالو نظریات او افکار د خاکې په اړه اخیستل شوې دي او د هر یوه په نظر خبرې شوې دي. محقق ته د تحقیق پر نورو مهموکارونو سربېره د څېړنیزې موضوع لپاره خاکه جوړول ضروري دي.

د څېړنې موخې:

د دې لیکنې اصلي موخه څېړونکیو ته د خاکې جوړونې عملي لارې چارې ښودل دي. دا چې څېړونکی مخکې له څېړنې خاکه جوړوي اهمیت یې ښودل شوی دی، دا چې د محقق علمي او اکاډمیکه څېړنه ښه پر مخ لاړه شي او د یو چراغ په ډول خاکه ورسره مرسته وکړي، یادونه یې شوې ده.

د څېړنې پوښتنې:

- خاکه څه ته وايي؟
- په څېړنه کې خاکه څه اهمیت لري؟
- خاکه باید کله او څنگه جوړه شي؟
- په خاکه کې د څپرکیو معنوي اړیکه څومره اهمیت لري؟
- د څېړنې لوی سرلیک د خاکې سره، هر څپرکی د بل څپرکي سره، د هر څپرکي لوی سرلیک د نورو څپرکیو د لویو سرلیکونو سره کوم ډول تړاو ولري؟

د څېړنې روش

د کتابتوني څېړنېز ډول او تشریحي او تحلیلي مېتوده گټه اخیستل شوې ده.

د څېړنې اصلي متن:

خاکه د اردو ژبې لغت دی، په عربي کې(خطة) او په انګریزي کې(Synopsis) ورته وایي، یعنې د کار هغه پلان، لنډیز،کړنلاره یا اومه نقشه چې د کتاب، رسالې، مونوګراف، تېزس او ډیزرټېشن څخه د مخه جوړېږي، له خاکې څخه عبارت دی.

عبدالحمید عباسي وایي:(د څېړنې لپاره چې کومه ټاکلې موضوع پر څېرکو، سرلیکونو او بحثونو ویشل کېږي، له خاکې (Outline) په نوم یادېږي.

یو بل عالم وایي: (تحقیقي خاکه په عامه توګه د آر تحقیق یوه لنډه پېژندنه ده.) په ځینو ځایونو کې د خاکې معنا له پلان سره برابره ده، یو بل نظر داسې دی: "خاکه د بېلا بېلو تصوراتو، وېشلو، اوډلو او یو له بله سره تړلو نوم دی، پر څېړنیزو کالبونو سربېره، د ژوند په هره څانګه کې ترکار د مخه چې کوم پلان جوړېږي هغې ته خاکه وایي".(۱)

خاکه د څېړونکي د څېړنې لپاره ډېره مهمه ده او محقق کولی شي چې دخاکې په مرسته په مستقیم ډول د خپل کار پلان رهبري کړي، دا یو اساسي او بنیادي پړاو دی، دې مرحلې ته د بحث او پلټنې ساختماني جوړښت هم ویل کېږي.

د خاکې په باب د اردو ژبې مفهوم داسې دی:

په حقیقت کې خاکه د تعمیر، کتاب، مقالې(د څېړنې عام او خاص جوړښتونه) لومړنی یا ابتدایي جوړه شوې نقشه ده چې د عمارت په جوړولو او د څېړنې په ښه پرمخ وړلو کې مرسته کوي.

ای جي رات د خاکې د مفهوم په اړه داسې وایي:

خاکه د لیکلو یو ساده او منظم پلان دی، چې د نظریاتو د وېش او منظمولو لپاره په کارېږي.د خاکې اساسي دنده د نظریاتو ترمنځ د روابطو ښودل دي.(۲)

یو انجینر د بېلا بېلو تعمیرونو د ابادولو لپاره مختلفې نقشې جوړوي، د مسجد لپاره یو ډول نقشه، د کور لپاره جدا نقشه او د بېلا بېلو اهدافو لپاره ډول ډول نقشې تیاروي، دا نقشې د تعمیراتو له ابادۍ نه مخکې ضروري او د آبادۍ اساس او بنیاد ګڼل کېږي، دغه ډول د بېلابېلو څېړنو او بېلا بېلو تخصصاتو لپاره مختلفې خاکې جوړېږي.لکه څنګه چې د تعمیر دجوړولو لپاره نقشه ضروري ده، په همدې ډول د

څېړنې او پلټنې لپاره د خاکې جوړول یو اساسي کار دی.

د خاکې په جوړولو کې څېړونکی له ډېر قوت، مهارت، فکر، سوچ او دقت سره د کاغذ پر مخ جوړوي، په خاص ډول په اړونده موضوع او په عام ډول د نورو لیکوالو او محققینو خاکې باید مطالعه او له نظره تېرې کړي، ځکه چې د نورو لیکوالو د خاکو په مطالعې سره د محقق خاکه نوې او د نورو محققینو له خاکو جوړولو، طرز او طریقې نه یې مثبته استفاده کړې وي.(۳)

په تحقیق کا فن نومي اثر کې راغلي دي:"د کور له جوړولو څخه مخکې د نقشې جوړول مهم اصل دی، کله چې د انجینر له خوا نقشه جوړه او پرنټ شي، د تحقیق خاکه همدا معنا لري."، یعنې له لیکلو مخکې د کاغذ پر مخ خاکه څېړنه په مستقیمه لاره برابروي او له بې لارۍ یې ساتي.

له مجسمه جوړوونکي سره د مجسمې په جوړولو کې ذهني او فکري طرحه وي او د دې امکان هم شته چې په کاغذ یې رسم کړي چې دې ته د بت خاکه ویلای شو. که چېرې یوه کورنۍ له یوه کور څخه بل کور ته کډه وکړي نو مجبور دي چې د کور سامان له سره به خپل خپل ځای کې کېږدي، کوچونه، تلویزیون، الماری، میزونه او داسې نور سامان په داسې مناسبو ځایونو کې ږدي چې ښه ښکاره شي، له کور د خاوند سره د سامان په ایښودلو کې چې کومه طرحه وي دا د کور د تنظیم خاکه ده. (۴)

یوه ډېره ښه خاکه هغه ده چې د ژورې مطالعې او له فکر کولو وروسته رامنځ ته شي. په خاکه کې د سرلیکونو ځای د ضرورت پر اساس بدلولی شو او یا ورته تغییر ورکولای شو، د خاکې گټه دا ده، که چېرې محقق ته کوم نوی عنوان ذهن ته راشي نو کولای شي چې په کې ځای پرځای یې کړي.

د اکثرو علمي رتبو او تحصیلي اسنادو د لاس ته راوړلو لپاره اثار لیکل کېږي چې خاکې ورته مخکې له مخکې جوړېږي او مربوطه ادارو ته ورکول کېږي چې د دې کار یوه نیمگړتیا دا ده چې خاکې په ډېره عجله جوړې شوې وي او محقق د خاکې په اړه زیاته مطالعه کړې نه وي. د خاکې جوړولو لپاره له ټولو مهمه مسله د موضوع په اړه زیاته مطالعه ده.

د ورځني ښه او کامیاب ژوند تیرولو لپاره یو کامیاب پلان ته ضرورت وي. باید

د ژوند لپاره یوه طرحه ولرو او د خوشحاله ژوند لپاره د اینده په فکر کې واوسو او له خپل تیر ژوند نه عبرت واخلو او د حال په قدر پوه واوسو.

الله تعالی فرمایلي دي:(**وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ**) سورة الحشر:۱۸

ژباړه:هر څوک دې دا وګوري چې د سبا لپاره یې څه کړي دي.

د قرآن کریم د پورته ایات مفهوم ثابتوي چې انسانان باید د دنیا او عقبا د ژوند ښه تېرولو لپاره له ځانه سره پلان ولري.

په خاکه کې د څپرکو وېشنه:

اکثره علمي او تحقیقاتي لیکنې د دې لپاره په برخو او څپرکو ویشل کېږي چې د کار ساحه او برخې یې څرګندې وي. که چېرې لیکوال ته کوم نوی سرلیک مخې ته راشي نو کولای شي چې په خپل ځای کې یې ذکر کړي او همدارنګه کولای شي چې که کوم سرلیک یې خوښ نه وي ختم یې کړي.

د موضوع انتخاب او همدغې موضوع ته خاکه جوړول او په برخو برخو ویشل یې د نیم کار پوره کول دي. د خاکې څپرکي باید معلوم وي، دا چې اول څپرکی، دوهم څپرکی او په همدې ترتیب د څپرکو راوړل په خپل ځای د څېړنې خاصه تجربه غواړي. د څېړنې د اصلي موضوع، له څپرکو سره معنوي رابطه او د سر لیک له اصلي متن سره رابطه ضروري ده، چې د موضوع د عنوان په لوستلو د څېړنې اصلي روح سره لوستونکی بلد شي، دغه شان د څپرکو تر منځ معنوي رابطه هم مهمه ده، د هر څپرکي لوی سر لیک له عنوانونو سره د معنا له مخې رابطه ولري.

د خاکې ترتیب او جوړول، د څپرکیو په خپل ځای راوړل او د عنوانونو ترتیب او تنظیم په څېړنه کې مهم دی.

د یوې څېړنې د موضوع څپرکي، لوی او واړه سرلیکونه، ترتیب او تنظیم او اشارې له دې امله اړین دي چې څېړونکی د هغې له مخې د منابعو په لټه کې کېږي، عبارتونه لټوي او اقتباسونه نقل کوي، له دغسې ترتیب او تنظیم څخه پرته د اړوندو عباراتو تلاش زښت زیات ستونزمن دی.

په خاکه کې د ځای د موقعیت له مخې هر فصل(څپرکی) پرخپل ځای راغلی وي او په هرڅپرکي کې هر لوی او وړوکی سرلیک په خپلو ځایونو کې راغلي وي.

د څپرکو اوډون او تنظیم:

د خاکې له مهمو ځانګړنو څخه یوه برخه د څپرکو ترتیب دی. محقق باید په دې پوه شي چې لومړی څپرکی کوم او همدارنګه په ترتیب سره تر پایه پورې څپرکي یو پر بل پسې څنګه راوړي.دی باید دا علمي صلاحیت ولري چې په هر څپرکي کې کوم سرليکونه راوړي. هرڅپرکی له بل څپرکي سره معناییزه رابطه ولري او د څپرکو تر پایه پورې دغه رابطه موجوده وي.

د لویو سرلیکونو علمي اړیکه:

که خاکه څپرکي ولري او هر څپرکی بېلا بېل لوی معنا لرونکي سرلیکونه ولري نوباید د څپرکو پر معنوي اړیکو سربیره هر لوی سرلیک له بل لوی سرلیک سره معناییزه رابطه ولري.که چېرې محقق(د حمزه بابا په شعرونوکې د معنا له مخې د عرفاني شعرونو شننه) ترسرلیک لاندې موضوع تحقیق ته غوره کړې نودی دې د حمزه په شعرونو کې یوازې او یوازې پر همدغې برخې کار وکړي او همدارنګه دې په موضوع کې د حمزه بابا د شعرونو د ټاکل شوې موضوع اړوند سرلیکونه وي او د دې موضوع پر خوا او شا وګرځي او له موضوع نه باید خارج نه شي. هر سرلیک له عنوان سره علمي رابطه ولري.

د کوچنیو سرلیکونو اړیکه:

په خاکه کې پر څپرکو سربیره د لویو سرلیکونو تر منځ محتواییزه رابطه هم اړینه ده او همدارنګه د کوچنیو سرلیکنو اړیکه له لویو سرلیکونو سره او په همدې توګه له کوچنیو سرلیکونو سره د لویو سرلیکونو رابطه هم اړینه ده.

له موضوع سره د لوی سرلیک اړیکه:

د څېړنې عنوان باید د ټولې څېړنې استازیتوب وکړي او د منځپانګې له مخې له ټول متن سره معنوي تړاو ولري.

د سرلیک الفاظ بایدکم وي او که د عنوان د الفاظو په کمولو د عنوان معنا ته زیان رسېږي، نو ښه داده چې الفاظ کم نه شي د عنوان له الفاظوڅخه د موضوع محتوا څرګندیدای شي. د څېړنیزو موضوعاتو سرلیکونه د تخلیقي موضوعاتو له سرلیکوو سره بشپړ توپیر لري. ځینې داسې شعري ټولګې او یا منثوري مجموعې شته دي چې د سرلیک په لوستلو یې نه شو څرګندولی چې شعري ټولګه ده او که

نثري ټولګه. په نثري ټولګو کې داسې نمونې هم شته، چې له سرليکونو يې دا نه شو ثابتولی چې ناول، رومان او که لنډه کيسه ده، خو د تخليقاتو برعکس د تحقيقاتو سرليکونو ښکاره، واضح، څرګند او له اصلي متن سره يې معنوي اړيکه وي. د څومره والي په لحاظ د څېړنې کالبونو ته بايد بېلا بېل سرليکونه ورکړل شي.

د (مقالې، رسالې، کتاب، مونوګراف، تيزس او ډيزرټيشن) لويوالی او پراخوالی ځينې وخت سره توپير لري نو له همدې امله د سرليکونو په انتخاب کې دقت په کار دی.

د تحقيقي مقالې لپاره محدود سرليک انتخابول سم کار دی، خو د ډيزرټيشن لپاره لوی او پراخ سرليک غوره کول مهمه خبره ده.

د ښه څېړونکي د څېړنې سر ليک بايد د اصلي متن نماينده ګي وکړي او د سرليک په لوستلو کې د اثر تصوير مخې ته راشي.

ډېر داسې کتابونه شته چې لوی سرليک له منځپانګې سره معنوي تړاو نه لري، د شير افضل خان بريکوټی(د پښتو شعر و ادب تاريخ) تر سرليک لاندې اثر ليکلی، د دې اثر سرليک له منځپانګې سره علمي رابطه نه لري. سرليک يې پراخ او لوی دی او د کميت په لحاظ د پښتو ادبياتو(لرغونې، دوهمه او دريمه) دورې د شعر او ادب پر تاريخ بحث ولري چې د لرغونې دورې او دوهمې دورې ادبياتو بحث په کې په نشت حساب دی، څېړونکی بايد هېڅ کله د اثر لپاره داسې موضوع سرليک ونه ټاکي چې عنوان دې نيمګړتياوې ولري.څېړنه له خپل عنوان سره مطابق او عنوان له څېړنې سره موافق وي، هسې نه چې د موضوع عنوان يو شی او څېړنه له بل شي نه حکايت وکړي.

منهج البحث کې د عنوان په اړه داسې راغلي دي:

د څېړنيزې موضوع سرليک دې د هر بل ډول اثر د سرليک په څېر په دقت وټاکل شي، يو ښه سرليک د کار ارزښت لوړوي، ډېر لوستونکي او علاقمندان مطالعې ته جلبوي، ښايي تر اوسه پورې مو ډېر په زړه پورې عنوانونه ليدلي وي، که څه هم د ټول کتاب د مطالعې لپاره مو وخت نه درلوده نو شايد چې د کتاب سرليک ستاسې په ذهن کې ژوندی پاتې شي او د هغې د مطالعې ذوق مو ژوندی پاتې شي.کله چې عنوانونه په مسلکي مهارت سره وټاکل شي، نو هغه څوک چې د

کتاب د لوستلو سره ډېره کمه علاقه لري، هغه هم دې ته متوجې کوي چې کتاب ولولي نو په څېړنه کې د لوی سرلیک اړیکې له خاکې سره اړینې دي او همدارنگه موضوع د خاکې سره علمي تړاو ولري.(۵)

په پای کې د دې خبرې یادونه اړینه بولم:د موضوع خاکه باید له لوی سرلیک، له څپرکو، له لویو سرلیکونو، له کوچنیو سرلیکونو، هر څپرکی له بل څپرکي سره، لوی سرلیک له ټولو لویو سرلیکونو سره، هر لوی سرلیک له ټولو کوچنیو سرلیکونو، کوچني سرلیکونه یو د بل سره ټول زنځیري معنوي رابطه ولري.

د تحقیق فزیکي او معنوي جوړښت پلي کول په څېړنه کې خپل ارزښت لري، ځېنې لیکوال په شکلي خوا او ځېنې بیا په محتوا تاکید کوي.

خاکه د څېړنې په پیل کې د دې لپاره جوړېږي چې په تحقیق کې له لیکوال سره په عملي کار کې مرسته کوي او دې ته د څراغ حیثیت لري.

د څېړنې په کارونو کې خاکه زیات ارزښت لري، د څېړنې څپرکي، لویې او وړې برخې او همدارنگه اصلي او فرعي سرلیکونه په کې موجود وي.

په تحقیق کې مخکې له مخکې مواد او مراجع پیدا کول، د هغو لیکلړونو کتل او د نوو عنوانونو د پیدا کولو په اړه کوښښ کول د دې لامل کېږي چې محقق د تحقیق لپاره نوې او په زړه پورې خاکه جوړه کړي.

د ښې خاکې لپاره نوي سرلیکونه مهم دي او نوې فرضیې په کې اثبات ته رسېدلي وي، محقق مجبور دی د ځانگړې موضوع په اړه اثار مطالعه او موادو ته په انتقادي او د شک په نظر وگوري چې دی د نوو سرلیکونو د پیدا کېدو په کار کې کامیاب شي.

د ښې خاکې په جوړولو کې د انتخاب شوې موضوع په اړه لیکل شوو اثارو خاکو مطالعه ضروري کار دی.

۱. د لیکلړ د څپرکو، لویو او وړو سرلیکونو تر منځ منطقي تسلسل مهم دی، د هر فصل د لویو او وړو سرلیکونو لپاره دې په زړه پورې او جذاب عنوانونه غوره شي. ښه به دا وي چې هرڅپرکی او یا د موضوع هره لویه برخه په ځانگړې مخ کې پیل شي.

۲. په لیکلړ کې د اصلي موضوع لوی عنوان د فصلونو له عنوانونو سره معنایي

اړیکه ولري، له ټولو لویو او وړو سرلیکونو سره هم معنوي تړاو ولري.

د هر څپرکي منځپانګه د بل څپرکي له منځپانګې سره، د هرڅپرکي لوی عنوان له خپلو لویو او وړو سرلیکونو سره، ټول څپرکي له ټولو سرلیکونو سره او ټول سرلیکونه له ټولو څپرکیو سره د زنځیر په شکل په معناکې سره رابطه ولري.

۳. د هر څپرکي لوی عنوان له محتوا سره او هر لوی او وړوکی سرلیک د موضوع له منځپانګې سره متناسبه او علمي اړیکه ولري.

۴. د لیکلړ په لیدلو او لوستلو سره لوستونکی د اصلي موضوع محتوا انځورکړي او په دې پوه شي چې موضوع د څه شي په اړه لیکل شوې ده.

پایله:

خاکه د څېړنې هغه نقشه ده چې د تحقیق علمي ماڼۍ پرې له پیله تر پایه ابادېږي. هره څېړنیزه موضوع خاکې ته ضرورت لري او خاکه علمي کار ته لارښوونه کوي.

خاکه باید د څېړنې د کار له پیله مخکې جوړه شي او قدم په قدم عملي شي. ښه خاکه د ښې لیکنې نمایندګي کولای شي، ځکه چې د خاکې هر څپرکی، لوی او کوچنی سرلیک په اصلي موضوع کې موجود وي او د هر عنوان تحلیل او تفسیر څېړنې لاری او لوری ورکوي.

په دې مقاله کې د خاکې پر اهمیت بحث شوی او لیکوالو ته وړاندیز شوې چې د څېړنې لپاره علمي خاکه جوړه کړي چې علمي کار سم پر مخ ولاړ شي.

مأخذونه:

۱.قرآن کریم

۲.عبدالمالک همت: د مقالې لیکلو اصول او د مطالعې او څېړنې لارښود، دوهم چاپ، صحاف نشراتي موسسه، ۱۳۸۸ ل کال، ۴۴ـ ۴۵ مخونه

۳.پروفیسرعبدالحمید خان عباسی:اصول تحقیق، دوهم چاپ، نیشنل بوک فاونډېشن، اسلام اباد، ۲۰۱۵ م کال، ۹۹ مخ.

۴. دکتور فخرالدین قانت: د علمي څېړنو او پلټنو تګلاره، پیښور، ۱۳۸۵ ل کال، ۳۱ مخ.

۵.پروفیسرعبدالحمید خان عباسی:اصول تحقیق،دوهم چاپ، نیشنل بوک

فاونډېشن، اسلام اباد، ۲۰۱۵ م کال، ۱۰۰ مخ.

٦.پوهنیار سیداصغر هاشمي: د څېړنې بنسټونه، یار خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۴ ل کال، ۱۵۲مخ.

۷.پوهنیار سیداصغر هاشمي:د گل پاچا الفت د شعرونو منځپانگېزه او جولیزه څېړنه، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۹۴ ل کال، د ـ ط مخونه.

۸.پوهنیار سیداصغر هاشمي:د شعر تیوري، هاشمي خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۹۵ ل کال، الف ـ ب مخونه.

څېړنیار فضل الرحمن علیزی

د غزني د اندړو د سیمې کنځاکۍ

لنډیز:

کلتور یا فرهنګ د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده؛ د ملتونو د کلتور سطحه هغه وخت موږ ته ښه څرګندیږي، چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهېږو او د هغو له فولکلور سره ښه بلدتیا ولرو. کلتور یا فرهنګ د انسان د ارتقایي ژوند او عمل یوه مجموعي پانګه ده، چې د انساني ژوند له پیله تر اوسه پورې ورو ورو را غونډه او خوندي شوې ده.

دا چې د واده (ښادۍ) بدلې د پښتني اولس د فولکلور هغه برخه ده، چې له لنډیو او کاکړیو را ورسته خوندور ژانر ګڼل کېږي، زیاتره طنزي او خندوونکې بڼه لري، چې په ډېری پښتني سیمو کې ویل کېږي. په دې لیکنه کې د غزني ولایت د اندړو د سیمې د واده ځینې بدلې را ټولې شوې او تحلیل شوي، چې د همدې سیمې اوسېدونکي ورته کنځاکۍ او یا هم پیغورونه یا طعنې وایي.

سریزه:

د نړۍ هر اولس او هره ټولنه ځانګړی فرهنګ او کلتور، دود او دستور لري، چې د دوی د عقایدو، کړو وړو، دود او دستور ښکارندویي کوي. زموږ ګران هېواد افغانستان لرغونی تاریخ لري او د تاریخ په هره دوره کې یې د وګړو لمن د افغاني فولکلور له ګلو ډکه ساتلې او خپل راتلونکي نسل ته یې د امانت په ډول سپارلې ده؛ خو دا باید له یاده ونه وېستل شي، چې د زمانې په تېرېدو سره ځینې بدلونونه

په کې راغلي دي او لا په کې راځي، البته دا تغيير او بدلون د يوې ټولنې د مادي او معنوي ګټو په له امله رامنځ ته کېږي.

داچې د افغانستان لرغونی ملت ځانته بېل سيمه ييز فولکور لري، د يوې سيمې دود او دستور د يوې بلې سيمې له دود او دستور څخه په ځينو مواردو کې توپير لري، نو له همدې امله د پښتني فولکلور لمنه ډېره پراخه ده او د هرې سيمې په رواجونو او دودونو باندې کتابونو، کتابونه خبرې کېدای شي. داچې د غزني ولايت د پښتني سيمو په زياترو رواجونو او دونونو باندې خبرې نه دي شوي او ورځ تر بلې د بدلون او تغيير په حال کې دي، نو ځکه مې وپتېيله، چې د همدې ولايت د اندړو د سيمې د واده يا نبادی ځانګړې بدلې چې د هغې سيمې اوسېدونکي ورته کنځاکی يا پيغورونه وايي، را ټولې او په دې مقاله کې يې خوندي کړم.

البته د يادونې وړ ده، چې د اندړو ولسوالی د غزني ولايت له مرکز څخه ۲۵ کيلو متره د جنوب لوري ته پرته ولسوالی ده؛ (۲۸۲) ، تقريباً په سلو کې(۹۹) په کې پښتانه اوسېږي؛ خو دا چې زموږ موضوع د اندړو د سيمې کنځاکی دي، نو اندړ يوازې د اندړو په ولسوالی کې نه اوسېږي، بلکې په ټول شلګر کې مېشت دي. شلګر (**silgar**): د غزني جنوب او جنوب شرقي ډډې ته پروت دی او اندړ په کې اوسي. څلور خواوې يې دادي: د شلګر جنوب ته د هزاره جات غرونه، شرق ته يې د زرملي غرونه، شمال شرق ته يې د خروار غرونه، جنوب شرق خواته يې د کټواز غرونه دي. (۲)

د څېړنې هدف او مبرميت:

د دې ليکنې هدف دا دی، چې د غزني د اندړو د سيمې کلتور او فرهنګ، چې په زړه پورې دودونه او رواجونه لري، خوندي شي. د ليکنې مبرميت بيا په دې کې دی، چې يو خو به د هغې سيمې له هغو دودنو او رواجونو خبر شو، چې چا تر اوسه پورې کار نه دی ورباندې کړی او بل دا چې کېدای شي زموږ ټولنپوهانو او ژبپوهانو ته داسې مواد په لاس ور شي چې د نورو څېړنو لپاره ورته پاملرنه وکړي او په هر برخه باندې يې څېړنې او ګروېږنې وکړي.

۲- علامه عبدالشکور رشاد، جغرافيايي يادابنتونه ، علامه رشاد اکاډمي کندهار، ۱۳۸۹ل کال، ۳۱۲ مخ.

د څېړنې میتود:

په دې مقاله کې د موضوعاتو په څېړنه کې له تحلیلي ـ توصیفي میتود څخه کار اخیستل شوی دی. مخکې له دې چې د غزني د اندړو د سیمې د واده د بدلو په یوه برخه (کنځاکی یا پیغورونه باندې خبرې وکړو، لازمه ده چې په لنډو ټکو کې د فولکلور پر لغوي او اصطلاحي تعریف خبرې وشي ددې ترڅنګ د خوندي کولو په ارزښت یې څه ناڅه ځانونه پوه کړو، چې خوندي کول یې څومره ارزښت او اهمیت لري.

د فولکلور دکلمې لغوي او اصطلاحي پېژندنه:

په پښتو – پښتو تشریحي قاموس کې د فولکلور لغوي تعریف په اړه لیکل شوي دي: فولکلور، فوکلور، فوکلار: د خلکو ادبیات، د ولس ادبیات، د خلکو فرهنګ، ولسي پوهه، د خلکو زده کړه، عامیانه اداب او رسوم، ولس پېژندنه.(۳)

ځینو پوهانو فولکلور یوه انګریزي کلمه بللې ده او وایي: فولکلور(folklore) انګریزي کلمه ده، چې له دوو توکو څخه جوړه شوې ده، چې لومړی توکی یې فولک(folk) دی، چې د بې سواده او عوامو

خلکو په معنا دی، دوهم توکی یې لور(lore)دی، چې د حقایقو مجموعه، عنعنه، د یوه شي په باره کې د عوامو فکر او عقیده، عامیانه معلومات، افکار او ولسي ذهنیت په معنا راغلې ده. (٤)

د فولکلور په اصطلاحي تعریف کې باید ووېل شي، چې فولکور د عوامو خلکو هغو عنعنو ته ویل کېږي، چې له لرغونو زمانو څخه را پاتې شوي دي.

فولکلور د ملتونو ټوله، عامه او معنوي شتمني ده. داغه شتمني یوه داسې هستي ده، چې د ټولنې د انسانانو ترمنځ د تاریخ په اوږدو کې په شعوري او غیر شعوري ډول را منځ ته کېږي او وده مومي. د یوې ټولنې د انسانانو تر منځ د کلتوري اړیکو پراختیا او را ټولوونکو نسلونو ته د همدغو

---

۳ - پښتو – پښتو تشریحي قاموس(څلورم ټوک)، افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳٦۵ ل، ۲۳۳۸ مخ.

- فولکلور پېژندنه ٦مخ. ٤

هنرونو را غځېدنه د ټولنې د کلتور پوړی ښيي ... (۵)

فولکلور د يوه ملت يا يو قوم د حقايقو مجموعه ده، چې د يوه قوم يا ټولنې د خلکو عقيدې، دودونه، د کورنو جوړولو ډولونه، خواړه، پرېکړې، د ژوند نيمگړې او بشپړې لارې چارې روښانه کوي، چې د دوی ټول ماضي، موجوده او راتلونکي ژوند لپاره خورا زيات ارزښتونه په کې پراته دي.

فولکلور د انسان له پيدايښت سره يو ځای را پيداشوی دی، خو په خپله د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د ۱۸۴٦ميلادي کال د اگست په دولسمه نېټه نامتو انگريزي فولکلوريست، ويليم ټامس له خوا استعمال شوه.(٦)

د نړۍ په ټولو قومونو کې د فولکلور او د فولکلور راټولونه ارزښت لري، د هر قوم ادب په فولکلور بنا دی. فولکلور د ادب اساس او چينه ده، زياتره اديبان د کيسو او ناولونو د ترتيب او ليکلو په وخت کې له فولکلور نه الهام اخلي.

فولکلور د بې سوادۍ د دورې آثار دي، ترڅو پورې چې په يوه قوم کې سواد نه وي، تر هغې پورې يواځې له فولکلوري آثارو څخه استفاده کوي او خپله ادبي تنده په فولکلور ماتوي... کوم وخت چې د فولکلور او پخوانيو اساطيرو بېلې - بېلې لارې چارې او ډولونه تر ژورې کتنې لاندې و نيسو، نو په ښکاره ډول به ووينو چې دا اساطير او روايات د لومړنيو توکمو يوه قدنما هينداره ده او د دوی فلسفي نظريات، طرز تفکر او نور خصوصيات په کې په واضحه توگه ليدلای شو...»(۷)

په لنډه توگه بايد ووايو، چې د فولکلور د بېلابېلو برخو راټولول خورا ارزښت او اهميت لري، چې په ارزښت او اهميت يې تر هرڅه وړاندې ادبپوهان ټولنپوهان، ارواپوهان او وگړ پوهان ښه پوهېږي، ځکه چې د دې پوهنو له خاوندانو سره هر اړخيزه مرسته کولای شي؛ فولکلور ډېر داسې مثبت اړخونه لري، چې له هغو څخه

- احمدشاه زغم، فولکلور او فولکلوري ادبيات، د افغانستان ملي تحريک فرهنگي ځانگه، ۱۳۹۴ ل. ۱۷ مخ. ۵

- دوست محمد دوست شينواری، د پښتو د ولسي ادب لارې(دويم چاپ)، دانش خپروندويه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۵ ل، ۱ مخ. ٦

- حبيب الله رفيع، د خلکو سندرې، د افغانستان د علومو اکاډمي د تاريخ او ادب ټولنه، دولتي مطبعه، ۱۳۴۹، ۹ مخ. ۷

د خلکو ترمنځ د مینې، تفاهم او سولې په منظور ګټه اخیستلای شو.

فولکلور چې په پښتو کې ورته ولسي پوهه، شفاهي ادبیات یا ولسيـ ادبیات هم ویل کېږي، په دوو برخو (منظوم او منثور) ولسي ادب وېشل شوي دي. د پښتو منظوم ولسي ادبیات بیا په دوو برخو عامې سندرې او خاصي سندرو وېشل شوی دی.د ښادۍ سندرې د عامو سندرو یوه برخه ده، چې زه یې دلته په یوه برخه (کنځاکیو) بحث کوم.

د پښتني فولکلور اکثره سندرې د خوښیو په ښلا بېلو مراسمو کې د نارینه او ښځینه وو له خوا ویل کېږي؛ د ښادۍ سندرې چې له نامه څخه هم یې ښکاري، د واده په مراسمو کې د پښتنو ښځمنو له خوا نه یواځې د واده د ورځو په مراسمو کې، بلکې د واده په ټول بهیر کې، یعنې د مرکې له پیله بیا د ناوې د را وستلو تر ورځې ویل کېږي.(۸)

دا چې کنځاکۍ یا پیغورونه هم د ښادۍ د سندرو یوه برخه دي، نو جوړښت یې هم لکه د ښادۍ سندرو غوندې له دوو ټوټو، دریوو ټوټو او حتی کله تر دې له زیاتو ټوټو څخه جوړې شوې دي، چې وروسته به یې دا ټول ډولونه په لږ او ډېر تفصیل سره د ویلو له مواردو او ځایونه سره سم را وړل شي.

دا چې پورته مو د ښادۍ سندرې وپېژندلې او دا مو هم وویل، چې کنځاکۍ یا پیغورونه هم د ښادۍ د سندرو یوه مهمه برخه ده، نو اوس له تاسو سره د اندړو د سیمې د واده د مراسیمو د بېلا بېلو پړاوونو کنځاکۍ یا پیغورونه شریکوم.

د واده دکوتني د حلالولو کنځاکۍ طعنې:

کله چې عملاً د واده د پیل مراسم شروع شي، نو د واده مصارف، لکه: غوښه، اوړه، وریځې، غوړي، چای، بوره او ... چې د کوزدې په وخت کې په دې هر څه باندې خبرې شوې وي، د زوم د کورنۍ له لوري د ناوې کورنۍ ته وړل کېږي. په دې کې ډېری وخت د زوم د کورنۍ له خوا د غوښې لپاره یو غویی اخیستل شوی وي او هغه ور وستل کېږي، چې په ټوله کې دې ټولو ته (کوتنی) ویل کېږي. کوتنی له واده یوه دوه ورځې وړاندې د زوم دکورنۍ له خوا د ناوې کره وړل کېږي.

---

۱۳ - زلمی هېواد مل، د پښتو ادبیاتو تاریخ(لرغونې او منځنۍ دوره)، دویم چاپ، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور، ۱۳۷۹لمریز کال ، ۱۳ مخ.

کله چې دا کوتنی د ناوې کور ته ورسېږي، د ناوې د کور او کـلي ښـځې او پېغلـې د غويي، اوړو او نور شيانو پـه خـاطر د زوم کـورنۍ تـه پيغورونـه ورکـوي، چـې هغـه پـه لاندې ډول دي:

کربـــــوړی د کـــــلا پـــــه سر کربـــــوړی
غويی يـې را وسـتلی د پـلاني د پـلار انځـولی
لـــه پاســـه ســـيرلی مونـــډي راوهـــي نـــه
زوم يـــې پـــه لکـــۍ خـــولې لگـــوي نـــه
خسرـــ يـــې د کولمـــو پټکـــی تـــــړي نـــه
کـــوتنی اللالـــوئ لکـــۍ يـــې پرېـــږدئ
لکـــۍ يـــې د پـــلاني پـــه لکـــۍ کېـــږدئ(*)

پوښ يا د ورا کنځاکی:

کله چې واده پيلېږي، د زوم د کلي خپلوان او کليوال (ښـځې او نارينـه) د زوم په کور کې را غونډېږي؛ له دې خلکو څخه يو شمېر د ناوې يا پېغلې کره د تگ لپـاره غوره کېږي، چې دې خلکو ته، ورا يا هم د پـوښ خلـک او يـا هـم خېښـۍ وايـي. دا خېښۍ د ناوې لپاره د واده اخيستل شوي کالي، بوټونه، نکريـزي، مېـوه او ... وړي. د دې ښځو شمېر له لسو څخه تر شلو تنو پورې وي. کله چې د ورا ښځې د ناوې يـا پېغلې کلي ته را دا خلې شي، نو په دې وخت کې د ناوې د کور او کلي ښځې هم را غونډېږي؛ کله چې د ورا ښځې د زوم د کور له خـوا د نـاوې کـور تـه را شي، نـو هغـه ښځې چې له ناوې سره په بام ولاړې وي، راغلـو ښـځو تـه پـه سـندرو کـې طعنـې يـا پيغورونه ورکوي او را غلې ښځې هم د ناوې په کور کې را غونډو شوو ښځو ته طعنې ورکوي. د ورا ښځې لومړی غواړي دوی لـه خپـل راتـگ څخـه پـه دې بيتونـو خـبرې کړي:

موږ تمـباکو ډېر دی، موږ د چلم دوگ ليدلی نه دی
پلاني تـه وا تر مخ شه موږ د پلاني کور ليدلی نه دی
اور دې بل سکاره دې مړه دي، اور دې بل سکاره دې مړه دي

---

* - بي بي زليخا،د اندړو د سيمې اوسېدونکي،(۴۷ کلنه)

پلاني ته وا را ووځه شازادگان (شهزادگان) دې مېلمانه دي
د کلا مخي دې واښه ده، د کلا مخ دې واښه ده
دغه پلانی دې په ورا را غی، د کلا مخ دې ورباندې ښه ده
د ناوې په کور کې را غونډې شوې ښځې را غلې ورا ته داسې طعنې ورکوي:

خدایه موږه نه غوښتې دوی را غـلې
دوی خو د لږسنو(*) په بوی را غـلې
وږه يې د مرغۍ په شـــان راوړي دي
لوی او کم يې ټول را کـتار کړي دي
یو دې سېرلکی، څلـــور دې پاستې
پلانی دووسه ته ولــــې را ځغاستې
گرده ورده ورا په منځ کـی ډم گورئ
پلانی(*) د کډو ســـــپی ببر يې لم گورئ
اوس به دې سيالان در پسې خاندي
داسې خېښې غورځـــــوئ د باندې
ناويه ورا دې راغـــله ټـــک يې نشته
د ټک دارو به ورکړو د ويشتو سرې يې نشته

کله چې د ورا خلک پـه لاره لـړ وځنـډېږي او يـا هـم ورا ناوختـه را ورسـېږي، د ناوې د کور او کلي ښځې داسې پيغورونه ورکوي:

بوزه، بوزه بوزه د کارغه توره وربوزه
واده خو دې پرون و، ته خو نن را غلې دووسه
موږه خميرې درته ورستې کړې
پلاني کاکا په لارې دروېزې کړې
پلانيه عقيل(*)وي کم عقل وختې

* لږسن يا لږسنې د حلال شوي مال(پسه، غويې او يا هم بل حيوان) خوشايو ته وايي.
*د پلاني يا پلانی پر ځای د زوم د کور يا کورنۍ او يا هم د ورا د کوم مشر نوم اخلي.
* عقيل: هوښيار، دانا، پوه، يعني ته خو ډېر پوه او هوښيار انسان وې، خو له بېعقلو خلکو سره دې دوستي وکړه.

په کور دې د پلاني موچنې وختې
هغه ده کاغۍ له مریانو را غله
هغه ده پلانۍ له دروېزو را غله
د لوی زرندې په خوله کې د کنکۍ زرندې په وره کې
پلانۍ مې داسې غورځې لکه بوی په پرتاگه کې
کاغۍ په هوا ځي مشوکه یې سره ده
د پلانۍ سپنگو (سپوږمو) ته سپۍ له خندا شنه ده
د چا مخونه سره دي د پلانۍ مخونه سره دي
الله ورته حیران دی چې دا ما جوړ کړي نه دي
په لاس مې لاسبندي دي، په کې ایښي شنه غمي دي
په خدای دې باور کېږي، د پلاني سترگې د سپي دي
برج مو جـــــوړاوه را چې کـــدانه شو
پلانی مو خرڅاوه راچې پښېمانه شو
کله چې د زوم د کور په خلکو کې د یو چا کـالي یـا واسـکټ زوړ وي، د پېغلـې کره را غلې ښځې طعنه ور کوي او ورته وايي:
صابون خو د بازار په سر خرڅیږي
د پلاني واسکټ له خیرو نه معلومیږي
لوټې لوټې لوټې د زړې شیداري لوټې
د پلاني مې دای سپنگې (سپوږمې) دي لکي(لکه یي) درو کلو د کوټې
د زوم له لوري را غلې ښځې د ناوې د کور په لیدلو سره د ناوې ښځو ته داسـې پیغورونه ورکوي:
دا د ناوې کور دی دا د ناوې کور دی
په دېوالو کې د مچانو شور ماشور دی
د کلي منځ کډي وډي(*) ده، میدان نه لري
دا پلانکی مې دی بې سیاله، سیالان نه لري
اوس به دې غرمې ترون(تنور) سور کېږي
اوس به رنگارنگ سپنگې سوړېنیږي

کله چې د زوم له خوا راغلې ښځې په سرای او یا هم بل داسې ځای کېنولې شي، چې معمولاً هلته مېلمانه نه کېنول کېږي، نو بیا د ناوې ښځو ته داسې پیغورونه ورکوي:

مور خو پلاني ډېرې نازولې یو
پلاني کاکا په سرای کې کېنولې یو
د پسرلي تر گلو، د سرې اور ښه دی
د پلاني تر خونو د مېږو شپول(*) ښه دی

پوښ چرونی:

پوښ چرونی هغې وچې مېوې او رخت ته وایي، چې د زوم د کورنۍ له خوا د ناوې کور ته د پوښ یا کوټنې سره یو ځای وړل کېږي. له راوړي رخت څخه لومړی قرانکریم ته د پوښ په نامه یو څه اندازه رخت پرې کوي، چې د قرانکریم پوښ ورڅخه جوړېدای شي او پاتې مېوه او رخت د ناوې خپلوانو او کلیوالو ته په مساوي ډول ور وېشي. په دې وخت کې د ناوې د ښځو له خوا هم کنځاکۍ یا پیغورونه ور کول کېږي، چې په لاندې ډول دي:

چرونی چې چیریه، یوه لویست، دوه گوټې پې ړدیه
که دوه گوټې در کم شو د پلانۍ خښتگ پې ړدیه
موره، نه سپې یو نه سپۍ خبرې کړو
موره له پلانۍ سره څو غورې کړو
موره چوړي نه یو پښتانه یو
موره د پلاني کره د یوه ساعت مېلمانه یو
مور نه دلې یو، نه دلې اوسو
ښه را سره وکړئ، د وښو نوم به مو لېرې لېرې یوسو

کله چې د ناوې د کورنۍ له خوا را غلې ښځو ته چای، پیالې او شیریني وځنډېږي، نو د زوم له خوا را غلې ښځې داسې طعنې ور کوي:

د کورمې غاړه د غره شماله

---

* - شپول: د مېږو د را غونډولو ځای یا هغه ځای ته ویل کېږي، چې پسونه په کې را غونډوي ، چې دې ځای ته د اندړو د سیمې خلک جارگی هم وایي.

له تندې مړه سو، د خدای لپاره
تاسې به پرون ځواب را کړی وو
موږ به د پیالو درزن را وړی وو
تاسې به پرون ځواب را کړی وو
موږ به له چې ډک چایجوش را وړی وو
وه پلانیه نوم دې را څه هیر شو
د گوړې خرکار اوس له کلي تېر شو
موږه گوړه نه خورو گوړه توره ده
زموږه له چکلیټو سره جوړه ده
دا تور چای جوش مو ورک شه له تور چې سره
موږ ته چاکلیټ را وړئ له شنه چې سره
د ناوې دکور او کلي ښځې په ورا را غلو ښځو ته داسې کنځاکی کوي:
زموږ جگې پیالې نری یې غاړې
گورئ چې پیالې نه کئ مردارې
کله چې د زوم د کور له خوا را غلو ښځو او نارینه وو ته چای ورکړل شي، له هغه وروسته د ډوډۍ نوبت رسیږي، خو د ډوډۍ تر پیلېدو مخکې د زوم پلار او یا هم بل واکدار غوښې او ډوډۍ تر نظر تېروي او گوري، چې ایا د دواړو خوا مېلمنو بسنه کوي او که نه؟ نو په دې وخت کې د ناوې د ښځو له خوا هغه ته داسې طعنې ورکوي:
د وښو زېږې پچې، د مېږو تورې پچې
پلانی قران گرځوي، چې چکیدې مې ورکې
مخ دې تور چې ورکې، په ایرو کې پټې
کله چې د ډوډۍ وخت شي او ډوډۍ لږ ناوخته شي، نو په ورا راغلي ښځې د ناوې د کور ښځو ته داسې وايي:
سمه نیمه شپه شوه، سپنگي په غټو پرېوته
ډوډۍ یې کړه ناوخته دا څه ټکه پې پرېوته

کله چې د ورا ښځو ته ډوډۍ ورکوي، د ناوې د کور او کلي ښځې داسې کنځاکۍ او پيغورونه ورکوي:

لړ لړ ډوډۍ خورئ کال خو نه ده د کاختې
که کال سو د کاختې پلانۍ ورکړئ په ډوډۍ
لوی لوی گولې مه وهه ټمبه به سې
د مچ کولمې به درکړم په تازه به سې
د چا تر ملا کونجکې د پلانۍ تر ملا کونجکې
هډوکی يې نښتی سر وهې له انځکې انځکې
وه پلانيه! څه غوړه ځواني دې ده
سپی به درته الال(حلال) کړم سابندي دې ده
پوستکی بې در واچوم دوايي دې ده

په ورا را غلې ښځې د ناوې د کور او کلي د ښځو د پيغورونو په ځواب کې وايي:

موږه نه خورو دا ډوډوی، دا ډوډۍ مو سی(*) لري
دا بله لور مو را کړئ دا لور مو پېرې لري
د سپينو وريځو، څه شورماشور دی
موږ يې نه خورو، چې خيال مو زور دی
تروه ده د ورۍ شورا تروه ده
پلانۍ ته يې ورپربېردئ، سي غاړه يې اوږده ده
موږ نه خورو لمگونډان، زموږ زار کې لمگونډان
پلانۍ ته يې ور پربېږدئ، چې په غوږ کې خپل شونډان

کله چې د غوښې وېشلو نوبت ورسېږي، نو په ورا راغلې ښځې هغه چاته چې غوښې وېشي، داسې خبرې کوي؛ البته ډېر وخت را غلو مېلمنو ته د ښځينه وو له خوا غوښه وېشل کېږي:

چا مې مول وهلی، پلانۍ مې مول وهلی
موسکول، چې له خياله، دې ځنځی په کې ساتلی
د چا گوتې منډې د پلانۍ گوتې منډې

چې برخې یې وېشلې د چا لو د چا کمکۍ
څوک مې غوټه مټه، پلانۍ مې غوټه مټه
له څنګه به یې کېنم که یې برخه کړه را پټه
که یې برخه نکړه پټه سر یې وشکېږه تر څټه
کورت ګوړي، ګوړي، غوښو کړي دي چینجي
غوښې یې سوې کمې اوس پرې وایي ایت کرسي
کورت ګوړي، ګوړي، غوښو کړي دي چینجي
غوښې سوې تمامې زیارتونه ننګوي

کومه ښځه یا پېغله چې په ورا راغلو ښځو ته ډېرې کنځاکۍ یا پیغورونه ورکوي، نو د هغې نوم په اخیستلو داسې وایي:

کاکا سپینې وریځې پرې را توکه
کاکا دغه سپۍ له موږه تو که
دکټ لاندې زانګو ده زنګوو به یې
پلانۍ مو توره سپۍ ده غپوو به یې

کله چې د ورا ښځې ډوډۍ و خوري او د ناوې وړلو وخت را نږدې شي، نو ښځې د ناوې د مور په لیدلو سره داسې خبرې کوي:

د ناوې ادې وځي ننوځي
ماسپښین به یی غوړ ببډۍ له ګوتو وځي

کله چې ډوډۍ وخوړل شي، د ناوې د کور او کلي پېغلې ناوې تیاروي، نو په ورا را غلې ښځې داسې سندرې وایي:

د سندورو لار یې جوړه پر تندي کا
د پلاني ناوکۍ جوړه کاغذي کا
ناوۍ دا عقل دې خپل که دې پور کړی ده
پرون دې سر چوټي نن دې وبدلی ده
ناوۍه سترګې توره وه په سلایي باندې
دا د پلاني موټر ولاړ په دورا یي باندې
را وشیندئ لونګ چې بوی یې ولاړ سي

را وباسئ ناوې، چې غر يې ولاړ سي
پلانيه! ګولې وخوره کونجکې ته
کمکې نجلۍ دې ورکړه لوی سړي ته
شين موټر په شګه کې پنچر ده
موږ ته ناوې را کړئ، مازديګر ده

کله چې د ناوې خاوند (مېړه) مسافر وي، د ورا ښځې د ناوې د کور ښځو ته داسې پيغور ورکوي:

تس کندو ولاړ ده اوړه يې نسته
زموږ ناوې چې وړي مېړه يې نسته

کله چې ناوې تياره شي او د زوم کور ته د وړلو لپاره يې را باسي، د کور په نامه چې څه شی ناوې ته ورکول کېږي، هغه هم موټر يا تراکتور (ټيکټر) ته خېژوي، نو په ورا راغلې ښځې داسې خبرې ورته کوي:

ولور دې په جامو جامو ټولېږي
اوس خو به دې کور را معلومېږي
سپينې روپۍ تا خوړې شغاله
را وباسئ، ماشين او ټغر دواړه
سپينې روپۍ تا خوړې شغاله
را وباسه کوزه چلمچي دواړه
سپينې روپۍ تا خوړې شغاله
را وباسه چاينکې پيالې دواړه
د پلار کور خو دې نه لرې(لرلې) دريه
په ولور باندې يې واخيستې غاليه
شنې شوتلې څومره ګل دې کړی دی
د پلاني اينګورکۍ کوم کور يې در کړی دی؟
السلام عليکم جوړ پخير تازه اوسئ
د ناوې ټغر نسته، تر عمره شرمنده اوسئ

خو د ناوې د کور او کلي ښځې د ورا د ښځو ته په دې ډول ځوابونه ورکوي:

دا میرزایی قدم را واخله حکمونه دي
دا دې پلاني لایقه نه يې ازلونه دي
در ومو یسته خالداره څښیاوره
دووسه اوس يې رنګ ګورې که ونه
شال او لونګۍ نه سره غبرګېږي
اصیله مې کم اصلو ته ودېږي
ستورې له سپوږمۍ سره راوګرځه
ناویه په پلانۍ د بلا وګـــــــرځه
ناوۍ پلو وا چوه په بوټې
پلاني خېل در ته ولاړ دي سپېرې خوله لکه د کوټې
ستورې له سپوږمۍ سره را وګرځه
ناوې په پلاني دې بلا وګرځه
ناوۍ د څوځه کوټه کېږده سرسایه دې سه
د غه پلانی درته ولاړ دی صدقه دې سه
زوم دې د خورکۍ له مخه خلاص يي
دا پلانی دې لکه سپی په لکۍ ناست يي
زموږ ناوکې زاړي ګرمه نه ده
پلانۍ له دروېزو را غلې نه ده

کله چې ناوې د کور او کلي له نورو پېغلو او همځولو سره، له خپل کور را وځـي او د موټر او یا بلې سورلۍ په لور روانه وي، نو یو ډول ژړا کوي، پـه دې وخـت کـې د زوم له خوا ښځې داسې طعنې ورکوي:

ناویه! موږ سږ کله ودولې
ابادي در وازې را ټکولې
ورور به دې لمنې ګرځولې
کاکا خو دې څپلۍ وسلولې
پرون سهار دې لښتې ماتولې
نن يې په وۍ، وۍ وژړولې

مه يې ژړوئ ببو نادانه ده
که يې تاسې ژړوئ په موږه گرانه ده
مه ژاړه ناوې زړا دې گرانه ده
تر تاخو دې، د ابا مرگی اسانه ده
کمیس دې ده بلبلې زړا دې د سخوندرې
سمه، سمه زاړه دا خلک کړي خبرې
کمیس دې ده بلبلې زړا دې د سخوندرې
زر زر پورته کېږه د سره پرنگي لورې
مه زاړه ناوې کجاوه تنگه ده
کور دې د کاکا د کور له ځنگه ده
مه زاړه ناوې کجاوه یخه ده
کور دې د ماما د کور له مخه ده
د موږ د ناوې برگه کجاوه ده، د موږ د ناوې....
پلار يې گینیگر(*) مور يې شیه(شیعه) ده
مه زاړئ(ژړوئ) ناوې بلا يې واخلئ
سبا بې مراستي کالي در واخلئ
مه زاړه ناوې خوشحاله وه به دې
موږ لرگي سپین کړي پې وهو به دې
موږه داسې زوم در کړی لکه تار د زرتار
تاسې داسې ناوې را کړه لکه تله د خرکار
موږه داسې زوم درکړی لکه سپینه کتابچه
تاسې داسې ناوې راکړه لکه سوې چکیده
د ناوې له خوا ښځې د ورا د ښځو په ځواب کې داسې وايي:
موږه داسې ناوې در کړه لکه ښه زرین وتی
تاسې داسې زوم را کړی لکه يې زېږي غوا ډډی
زموږ ناوې کمکۍ ده جی به ونیسي
یو وار به پلانۍ تر غاړه ونیسي

د ناوې ښځې د زوم په لیدلو سره داسې وایي:

تاسې په موټر پورې بوتل گورئ
تاسې خو دزوم لېونی سر گورئ
خدایه زموږ څنگه مخ تور شوی ده
د زوم غړی اوږده ده چې زوړ شوی ده

کله چې ناوې په موټر کې کېنول شي، نو په ورا راغلې ښځې د ناوې د کور او کلي خلکو ته داسې پیغورونه ورکوي:

په تاخچه سور رویمال دی شا زرغون ځلېږي
مور یې د گور تر چولو گورو، لور یې نن ودېږي
ناوې موټر ته وخېژه بغارې کا
ابا دې ټیکری در کوو، ور غورځار یې کا
ناوې موټر ته وخېژه نارې کا
ناوې په مور کې غوټې کولمې پرې کا
ناوېه تر نرۍ ململ را وگوره
ناوې پلار دې مړ ده یارې وگوره
ټوله ورځ مو تېره په بیاله کړه
دووس کلي چینگښه را واده کړه
زموږ د ناوې درې گوتې شونډان دي
ارمان مې دا وېستلي کار توسان دي
بیا به گل کړو له لوړ غرو سره
بیا به دوستۍ کړو له پښتنو سره

د ناوې د روانېدلو په وخت کې د ورا ښځې د ناوې خپلوانو ته داسې طعنې ورکوي:

په منگې کې اوبه تورې، په منگې کې اوبه تورې
دا پلاني ته وا را ووځه، خېښې ووتې سر تورې

د غزني د اندړو په سيمه کې داسې دود دی، چې کله ناوې کوژدن شي؛ د واده تر وخت پورې د زوم ورتګ عيب ګڼل کېږي، خو کله چې د دې دود خلاف يو زوم د ناوې کره ورشي، نو هغې ناوې ته د واده په ورځ داسې پيغورونه ورکوي:

زمونږ د ناوې خوی له نوره ګوښی ده
تر مخ يې بډو ګل ورسره يښی ده

کله چې ناوې موټر ته وخېژوي او د ورا ښځې حرکت وکړي، نو د ناوی ښځو ته داسې طعنې ورکوي:

مونږ به ناوې يوسو له ډنګ او له ډولو سره
تاسې سر وهئ له دېوالو سره

کله چې ناوې تر يو ځه ځايه پورې ورسوي، نو د زوم له خوا را غلې ښځې ناوې ته داسې پيغورونه ورکوي:

ناوی په شنه کارېز کې اوبه وګوره
ناوی د اباخپلو لار دې وګوره
ښه سو تر دا شنو ونو را تېره کړې
ابا دې په ولور سو ته يې هېره کړې
ښه چې تر دا شنو ونو يې راتېره کړې
پلار دې په روپی شو ته يې هېره کړې

کله چې ناوې د زوم کور ته ورسوي او کښته کوي يې، نو د زوم د کور او کلي پېغلې داسې کنځاکی ورته کوي:

مونږ موټر ناوی ته در لېږلی وو
تاسې له ټنډ سرو را ډک کړی
زمونږ ناوکی جوړه په بخی ده
له شا په سي سپره د خرې لکی
کاش کيم (کې مو) بابېړی* را باندې کړی وای
کاش کې مو پلانی را بارېيلی وای

* - بابېړی: هغو پيسو ته ويل کېږي، چې د نجلی کورنی يې د واده ځنډېدو له امله تر اصلي ولور اضافي پيسې د زوم له کورنی څخه اخلي.

کله چې ناوې د زوم کور ته ورسوي او کښته کوي يې، نو له ناوې سره چې کومې ښځې تللې وي، هغه داسې بدلې بولي:

ناوې په سُور چکن دې برکت شه
راځه د لالي کور درته جــنت شه
په وره کې د خورما ونه ولاړه ده
په غولې دي پلانکې ناوې ولاړه ده
زمور ناوې کمکی ده جی به ونیسي
یو وار به پلانی تر غاړه ونیسي

کله چې ناوې د خسر یا زوم کره کښته کړي، نو د زوم خپلوانې ښځې او پېغلې داسې طعنې ورکوي:

ناویه پل راواخلــــه پونده کېږده
زمور په پلانی درې نومونه کېږده
ناوی‌ه پل را واخله پونده کېږده
په لېورو دې ښه ښه نومان کېږده
زموژ ناوې کمکی ده خوښه يې نه ده
دا خو د پلاني تر زنـــــــګانه ده
تر کټ لاندې بياتي ده تېـــروو به يې
د پلاني ځمې اوږدې پرې خرېيو به يې
ناوې شنې مری به په لاس درکړم که يې پېيلی شې
د کور خدمت به په لاس درکړم که یی کولای شی
د ســـهار سترګه را وختـه هـلګـه(*) ده
مور يې په ځای کی لاس وهي چې لور مې ورکه ده
د ســـها ر سترګه را وخته تـــــــېزي(*) کـوي
مور يې په ځای کې لاس وهي زړه يې سُستي کوي

پايله:

دا چې په غزني ولايت کې زياتره پښتانه اوسېږي او خورا خوندور دودونه او رواجونه لري، خو له بده مرغه تر اوسه پورې د همدې سيمې دودونه او رواجونه يا په

اصطلاح د فولکلور د را ټولونې او خوندي کولو لپاره چا کار نه ده کړی او ور ځ تر بلې د بدلون او تغییر په حال کې دي.

د دې لپاره چې زموږ او یا د یوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت په تېرېدو سره او یا د زمانې له طوفانونو او سېلابونو سره له خاورو سره خاورې نه شي او ژغورلي مو وي، نو فولکلور پوهانو ته لازمه ده، چې تر خپله وسه پورې دغو معنوي ټولنیزو ارزښتونو ته ځانګړې پاملرنه وکړي او فولکلوري شتمنۍ د زمانې له ګردونو څخه پاک او په خوندي کولو سره یې د تل لپاره له ورکې او مړینې څخه وژغوري او را ټول یې کړي.

په پای کې وایم، چې په ټولنه کې حاکم رژیمونه د ولسي- پانګې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغېزمن رول لري، چې هم یې د خوندي کولو او هم یې د له منځه وړلو لپاره هر څه په وس او توان پوره وي، نو وړاندیز کوم، چې وخت پر وخت فرهنګي مؤسسې، دولتي مقامونه او د ټولنې روڼ اندي د فرهنګي میراثونو په را ټولولو او خوندي کولو کې پوره پوره کوښښ او هلې ځلې وکړي او له ورکې څخه یې وژغوري.

زموږ د ټولنې د غني فرهنګ د ساتنې، را ټولولو او خوندي کولو یوه غوره وسیله هم همدا ده، چې فرهنګي مؤسسې، د اطلاعاتو او فرهنګ وزارت او اړوند ارګانونه په ګډه سره په دغه برخه کې کار وکړي او د خلکو له منځه دغه ارزښتناکه برخه را ټوله او خوندي کړي.

مأخذونه:

۱ـ برزین مهر، عبدالعلی، ضرب الامثال و کنایات، پیښور، قصه خوانی، ۱۳۵۸ل، ۷۷ مخ.

۲ - پښتو – پښتو تشریحي قاموس(څلورم ټوک)، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳٦۵ ل، ۲۳۳۸ مخ.

۳- حسن عمید، فرهنګ فارسی عمید (دویم ټوک)، تهران امیر کبیر خپرندویه مؤسسه، ۱۳۷۷ل . ۱۵۵۵مخ.

۴ - رفیع، حبیب الله، د خلکو سندرې، د افغانستان د علومو اکاډمي د تاریخ او ادب ټولنه، دولتي مطبعه، ۱۳۴۹، ۹ مخ.

۵- روهي، محمد صديق، فولکلور پېژندنه، د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبياتو مرکز، دولتي مطبعه، ۱۳٦۵، ۷ مخ.

٦- زغم، احمدشاه، فولکلور او فولکلوري ادبيات، د افغانستان ملي تحريک، فرهنګي ځانګه، ۱۳۹۴ ل، ۱۷ مخ.

۷- شينواری، دوست محمد دوست، د پښتو د ولسي ادب لارې(دويم چاپ)، دانش خپروندويه ټولنه، پېښور، ۱۳۸۵ ل،۱۱ مخ.

۸- طاير، محمد نواز، د پښتو ټپې معاشرتي او تقافتي اثر، پښتو اکاډمي پېښور پوهنتون، پېښور ۱۹۸٦ ميلادي، ۱۱ مخ.

۹- هېواد مل، زلمی، د پښتو ادبياتو تاريخ(لرغونې او منځنۍ دوره)، دويم چاپ، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور، ۱۳۷۹لمريز کال، ۱۳ مخ.

List of Contents

No	Title	Author	Page
1	Resignation Names.......	M.Asif Ahmadzai......	207
2	Relationship of Lite.......	Gul Ghotay Khawri...	207
3	Sufism in the Curr.........	Ajmal Khkulay.........	206
4	The Khoshhal.............	Rahmatullah Rahimi..	206
5	Professor Abdolahi.........	Zahera Hangama......	205
6	Helping Verbs and........	Abdul Azim"Sidiqmal"	204
7	Translation of.............	Fahim Baheer..........	204
8	The Role of Nang.........	Azizullah Jabarkhil.....	203
9	The First Pashto...........	Janbaz..................	203
10	Introducing Com..........	Sharifullah Dost.......	202
11	Astora.......................	Habibullah Mirkhil...	201
12	An Analytical..............	Abdul Shakur Qayoumi	201
13	The Value of the...........	Sayed Asghar Hashmi.	200
14	The Wedding Songs.......	Fazal Rahman Alizai...	199

Resignation Names

M.Asif Ahmadzai

Abstract:

A fake name is a name which has been putting with a written article or with an essay due to the writer or personal, political, economy issues but with the passing of period it might be recognize by them or by someone else or might stay unknown.

The fake name has both advantage and disadvantage: If it would benefit in wrong way, it would cause disadvantage, otherwise it could provide facility for a writer in order to have save life.

A fake name had been also used in our society like in abroad particularly in Pashtu language literature or in print media and therefore we have reflected such name in this article.

Relationship of Literature and Genre

Gul Ghotay Khawri

Abstract:

In recent years, we see that the young and novice scholars have broken down the principles and rules of literary genres and literary genres, in the vast majority of their literary genres, one sees the genre of literature, while both in terms of structure and in terms of The content is very different. According to Arthritis's classics, the publications are divided into three major categories or types of homosexuals, lyric or artificial or exhibitions or illustrations. And each of these sections is divided into smaller sections that’s the small parts of the literary genre.

The literary genre is different in terms of structure and content, because each body does not differentiate in terms of structure and content In that case, a single genre will not be considered and it was different. It can be said that a genre is separate and independent.

Sufism in the Current Mirror

Ajmal Khkulay

Abstract:
Sufism is an effective way to reach God, not only for a few years, but also affecting most of the Muslim communities, Because Sufism had already been an important way of learning religion; but now the warmth of the Sufism was burnt. People have been found to learn religion and other information that has been made to travel to Baghdad and India in the past, can now find their rooms in the internet and has also influenced this public-private madrassas.
The other reason for the fall of perfection is also the political use of religious beliefs. Previously some bin Laden used this kind of religion;
But now he used as an effective weapon against ideology, and was introduced to the new angle about religion, which was devoted to the idea of authoritarianism of Sufism.

The Khoshhal Hymnasium

Rahmatullah Rahimi

Abstract:
If the Khushan Khan Khattak art and art are seen everywhere, there are few beautiful features like Balwari Ghami. One of his

most beautiful beauty, In his views many human beings have been planted here shortly, to some of his poems and stories, and the words of which he converts to the universe at the universal level of astronomical writings. Is it clear that he really did not resort to humanity or not? The first I highlighted in human beings, I found out in the three part of the Happy Humanitarian Idea.

A person's identity B Human and human life is the most beautiful elements that are all the companions, such as (cooperation, nicely, agreeable, fair, generous, knowledgeable, human nurse, friend's choice, self-determination, non-violent acts, Freedom, and mental characteristics)

C. In the course of education, Khan's ideas that have ambiguous colors similar to international thinkers, Useful sources used to write this subject, that the analysis will explain that Khan is the author and poet, and is not it? We start identifying biomassium as well as you to Khan ideas in that mirror.

Professor Abdolahi Habibi from the Viewpoint of Scientists

Zahera Hangama

Abstract:

our country from previous time up to now have lots of writers. authors. Scientists. Poets that one of them is Abdulhai-Habibi who spent his large time of age to sere for Pashto literature and for Afghanistan hstory. and he has inherited gread credible books and works her his country and his compatriots.

Helping Verbs and their Duties

Asist.Prof Abdul Azim “sidiqmal”

Abstract:

This research under title, “Helping Verb and its duties”, highlights the definition, types, duties and importance of helping verbs. Helping verb is an independent morpheme which gives complete meaning in (verb-less) or nominal sentence and helps main-verbs in verbal sentence to complete its structure and inflection of verbs in the verbal-sentences.

It has four kinds in Pashto, nevertheless, it is worth to mention that is subject requires further research efforts for its authentic classification.

Translation of Foreign Languages in Writing

Fahim Baheer

Abstract:

Literature or writing is divided into two parts. The first part is the natural talent of the writer and the second part is linked with his effort, effort and education. The second part has the full effect on the first part. Learning foreign languages is still influential on the writer's work because it gets to know different experiences. By doing so, his writing will be strong, scientific, beautiful, and more robust.

In contemporary time, writers, scholars and students of literature should Using foreign languages, your books and writings are more prominent in terms of science, art and research.As a result, they can give their community a good,

complete, useful and Comprehensive article. In this article, the importance of the above points is mentioned.

When the scientific, And new theory and technical skills of writing to be achieved from in foreign languages،This will reinforce and strengthen his writings. Created scientific strength, logic and reasoning, and other good points in his writings. This is the scientific criterion and the social value of his writings.

The Role of Nangarhar's Mothers in Pashto Literature

Azizullah Jabarkhil

Abstract:

In Pashto Literature, there is much more participation of Nangarhar mothers and in the enrichment of Pashto folk literature has stepped out as sister, wife and mother with their Pashton brother, husband and son. Through this way, they have reached Pashto Literature to the position that today world widely Pashton is known as living and brave nation.

Nangarhar mothers have special place in Pashto Literature's Tappas, wedding songs, Attan's songs, kids caring songs (alologano), fortune poetic dictions.

The First Pashto Language Textbook

Janbaz

Abstract:

In this study, we discuss the effect of the influential alphabet that is the primary influence of the Pashto language and it is

understood that Mr. Pir Muhammad Kakar, when he and she, influence this effect.
Whenever the effect was, what was the purpose and written for anyone, at that time, in the English language, printed and systematically printed books, where was printed and how, How much the terms were equally relevant and in terms of the terms and conditions of this book, how is this book for now and at which time any questions and their serial languages could be used. Think of this book in the article that it could have been very important and could respond to most of the time, but it was because of some of the problems in its first edition, So, he has witnessed the second publication in the recent years, that he made Mr. Habibullah Rafi a great person and academic scholar, and printed a lot together.
What's happening between them and how important it is to save you everything by reading this article

---

Introducing Compressed Manuals

Sharifullah Dost

Abstract:
Generally all inscription written by hand are called manuscript and we focus the ancient and historical manuscript in this paper. Manuscript are accounted to be the historical, academic and cultural identities of a country. The value of a manuscripts depends on, oldest, beauty handwriting, science, gilding, binding, enameling, antique, painting and literature research. Before the development of technology, manuscript used to hold the responsibility for religious, academic and cultural works. Since the start of written communication, people, choose to convey their idea using valuable and beautiful colors to write on iron, stone, skin of animals, bons,paperos,qartaas and tree pages.

Astora

Habibullah Mirkhil

Abstract:
Therefore, it is used as imagination and unrealistic, that there is no fact that there is no idea of thought or ambition In other words, there is tradition or statement that can be more or more fictional aspects, and this part will also be filled with impressions and robbers, but the narrator also has the condition. Some scholars are therefore used as words from Estonia's Greek word, meaning it is history, story and story. And when it comes to being a narrator, then it is not too much place to talk about the whole and culturally speaking, Because the story says that the story will be true or true, or it will be true to the truth, but the difference between names or changes has changed or even at the same time such a story has happened.

That's all about what's upset and what features are available in this study.

An analytical Study on Some Important Dramas of Ustad Binawa

Researcher Fellow Abdul Shakur Qayoumi

Abstract:
In the narrative literatures, drama as a specific Zhan has unique frameworks and parts. This article points on Ustad Binawa drama based on values generally accepted for it; therefore, we

highlight some important aspect of his drama such as: the language of drama, dialog, character, message and so on. In other word, all dramatic principles have been taken into account in Binawa Dramas.
Ustad Binawa, as a professional drama writer, has taken into account all required principles for delivery of message while drama writing; therefore, the message of his dramas are clear that positively change the characters of the readers.
This article will show how Binawa draw the real picture of the society in his writings. As the dramas contains the important issues of the time; therefore, it introduces the a brighter picture of the time and deeply shows the important issue about the communication of the society at that time.

The Value of the Khaka in the Research

Sayed Asghar Hashmi

Abstract:
In this article, the ways and techniques of writing plot is shown to all types of writers. The importance of plot is well discussed in this article. As all and every part of the writing should have content relation and should be systematically arranged for example: the title of book with its content, the relation of units, the link between the sub-titles with main titles; all this systematic process is shown in this article.
The distribution of the units in the plot, plot organization, and their relation with the content is discussed here.
Those who would like to perform the literary tasks can utilize this article in order to learn how to create a plot.

The Wedding Songs (Abuse) of the Andar Region

Fazal Rahman Alizai

Abstract:

Culture is the documentary of the life of human beings, so whenever someone wants to know the aspects of social life, beliefs, thoughts, superstitions and totally history, they need to study the folklore of the society deeply. So it will be difficult to know a society without studying or analyzing its folklore. Wedding songs are a part of Pashton Culture, it is the Landai and Kakarai, and most of the times, its humorous and satirical that have been sung in many Pashton regions. In this article, the wedding songs of Aandar region, Ghazni province have been collected and analyzed that the people of the region call them Kanzakai (Abuse).

Published: Academy of Science of Afghanistan

Editor in Chief: Research Fellow Sayed Nazim Sayedy

Assistant: Researcher Shakila Miakhil

Editorial Board:

Senior Research Fellow Dr. Khalilullah Ormar

Senior Research Fellow Nasrullah Naser

Research Fellow Abdul Zahir Shakib

Research Fellow Mohammad Asif Ahmadzai

Composed & Designed By:

M.Mujtaba

Annual Subscription:

Kabul: 960AF.

Province: 1440 AF.

Foreign Countries : 60$

Price of each issue in Kabul : 80 AF.

- For Professors, Teachers and Members of Academy of Science of Afghanistan: 70 AF.
- For the disciples and students of schools: 40 AF.
- For other Departments and Offices: 80 AF.